

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Polemiky směřující k vzniku a poté rozpadu manifestu Česká moderna

The controversies led to the origination and to the end of the Česká Moderna
manifesto

Mgr. Vlasta Stránská

Studijní program: Učitelství pro SŠ

Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro ZŠ a SŠ
literatura

2020

Odevzdáním této rigorózní práce na téma Polemiky směřující k vzniku a poté rozpadu manifestu Česká moderna potvrzují, že jsem ji vypracovala samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzují, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 30. 6. 2020

Děkuji paní PhDr. Věře Brožové Ph. D. za pomoc s výběrem tématu i literatury,
za podnětné konzultace a rady k přemýšlení.

Za nesmírnou trpělivost patří dík i celé mé rodině.

ABSTRAKT

Práce Polemiky vedoucí ke vzniku a zániku České moderny se věnuje nejen literárnímu, ale i celospolečenskému kontextu konce 19. století. Téma je uchopeno z hlediska převážně literárního, ale samozřejmě se nelze vyhnout ani pohledu literárně-historickému.

Náš výzkum probíhal dvěma směry. V první části studie jsme zpracovávali veškerou korespondenci mezi signatáři z období 90. let 19. století, jež se dochovala v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Také jsme procházeli články stěžejních periodik tohoto období a šli jsme znovu ad fontes jak při vytváření kapitoly Polemiky, v níž je pramenně zpracována Hálkova aféra, Šimáčková aféra i aféra Marie Pospíšilové, tak při vzniku kapitoly Ohlasy manifestu v tisku, kde si všímáme neobvyklých reakcí jednotlivých redaktorů.

Druhý a zároveň inovativní směr našeho zkoumání se zaměřil na rozbor literární produkce signatářů České moderny z hlediska uplatňování nejvýznamnějších myšlenek manifestu. Každému autorovi byly bližší jiné teze. Macharovi, Sovovi a Šlejharovi byla vlastní ironie, díky níž se vyrovnávali s negativními společenskými jevy i s mladočeskou politikou. Naopak bratři Mrštíkovi s tragickou vážností pohlížejí na úděl ženy.

Velmi důležitou částí manifestu České moderny byla literární kritika. Utváření nového pojetí kritiky jako nového samostatného umělecko-vědeckého žánru se věnujeme jak v kapitole Polemiky, tak v rámci rozboru jednotlivých tezí manifestu.

Česká moderna neakcentovala pouze otázky literatury, ale také politiky. České moderně se zejména jednalo o kritiku mladočeské strany, což se asi nejvíce projevilo v Macharových Božích bojovnicích.

V závěrečné kapitole ukazujeme, jak Českou modernu vnímali její aktéři s odstupem času.

KLÍČOVÁ SLOVA

manifest Česká moderna, česká literatura 90. let 19. století, česká literární kritika, literární polemiky na konci 19. století, společenská funkce literatury

ABSTRACT

The study called *The controversies led to the origination and to the end of the Česká Moderna manifesto* is focused on not only the literary but also on the social context of the end of the 19th century. The central theme is explained mainly by literary seeing but we were not be able to avoid the history of literature.

Our research was divided into two parts. The first part of our study is dedicated to a research of the correspondence of signatories from the time of the 1890s which is conserved in the Literary Archives of the Museum of Czech Literature. We also read texts from the main news and reviews from this time and we made by „ad fontes“ the chapter *Polemics* where is Hálek polemic, Šimáček polemic and Marie Pospíšilová polemic written by the studies in archives. The same method was used at creating the chapter *The meaning of the Česká Moderna manifesto published in press*, where unusual reaction of reporters is accented.

The second and innovation direction of our research is concentrated on the analysis of using ideas of *Česká Moderna manifesto* in the literary production of the *Česká moderna* signatories. Every author lay press on different ideas. Machar, Sova and Šlejhar put up with negative social phenomenons and politics of Young Czechs party by irony. But Mrštíks brothers saw a female deal by tragedy.

The literary criticism was very important part of the *Česká moderna manifesto*. A formation of critics as a new science-literary genre is revealed at the chapter *Polemics* and during analysis of theses of the *Česká moderna manifesto*.

The Czech modernism wasn't concentrated only on literature but also on politics. The issue of the politics of the *Česká moderna manifesto* was that The Young Czechs party was criticized, especially it was revealed by Machar's *Boží bojovníci*.

The final chapter shows the reflection of *Česká moderna manifesto* by their signatories with the benefit of hindsight.

KEYWORDS:

Česká moderna manifesto, the Czech literature of the 1890s, the Czech literary criticism, the Czech literary controversies of the end of 19th century, the social role of literature

Obsah

Úvod	9
1 Rakouská moderna a její vliv na utváření textu České moderny	11
2 Polemiky	13
2.1 Hálkova aféra.....	13
2.2 Šimáčkova aféra	41
2.3 Aféra Marie Pospíšilové	45
3 Almanach České moderny	50
4 Vznik manifestu Česká moderna	54
5 Ohlasy manifestu v tisku.....	56
5.1 Periodika, která otiskla Českou modernu v plném znění	56
5.1.1 Čas	56
5.1.2 Niva	60
5.1.3 Česká stráž.....	61
5.1.4 Zeit.....	63
5.2 Literární listy	65
5.3 Naše doba, Studentský sborník strany neodvislé.....	69
5.3.1 Naše doba	69
5.3.2 Studentský sborník strany neodvislé	72
5.4 Nesouhlasné projevy „mladých“	72
5.4.1 Moderní revue	73
5.4.2 Nový život	75
5.5 Představitelé konzervativního pojetí literatury a politiky.....	76
5.5.1 Květy, Lumír, Osvěta a Zlatá Praha	76
5.5.2 Vlast'	77
5.5.3 Hlas národa a Národní listy	78
5.6 Satirické časopisy	79

6	Myšlenky manifestu v dílech jeho signatářů	81
6.1	Přinucena obhajovati své přesvědčení nejprudším a nejvášnivějším bojem ..	83
6.2	Mladá generace povrhá skepticky autoritami starších literátů	84
6.3	Nemá úcty k starým fetišům	85
6.4	Boje o účelnost umění jsou směšným přežitkem.....	87
6.5	Bezohlednost kritiky	89
6.6	Volnost slova	91
6.7	Kritická činnost jest prací tvůrčí, umělecko-vědeckou, samostatným literárním genrem, rovnocenným všem ostatním.	96
6.8	Ne echa cizích tónů.....	99
6.8.1	Individualita nade vše. Umělče, dej do svého díla svou krev, svůj mozek, sebe	100
6.9	Naše moderní není to, co je právě v modě: předvírem realismus, včera naturalismus, dnes symbolismus, dekadence, zítra satanismus, okultismus – ta efemérní hesla, jež nivelizují a uniformují vždy na několi měsícův řadu literárních děl a po nichž opičí se literární gigrlata.	102
6.10	Buď svým a budeš českým	104
6.11	Žádáme ochranu všech pracujících a strádajících od útisku mocných tohoto světa	106
6.12	Důsledně žádáme i pro ženy přístup do kulturního a sociálního života ...	110
6.13	Otcové naši převzali dědictví starší strany, staročechů... Hřivny jejich mladočeši buď zakopali, buď z nich tyli. Jejich činnost však bude poznamenána v kulturních dějinách našich názvem roků hubených.....	121
6.14	Vychovat lid znamená povznést jedince na plnou a životnou výši sebevědomí, a rozbít lenivost tupé a netečné přilnavosti, všecku tu pohodlnou zbabělost, neodpovědnost	123
6.15	Jak signatáři naplňovali myšlenky manifestu celým svým dílem?.....	126
7	Vzpomínky.....	130

7.1	Jak jsou hodnocena 90. léta 19. století jako celek očima jejich aktérů?.....	137
7.2	Kdo mohl za zánik České moderny?	138
	Závěr.....	142
	Seznam použitých informačních zdrojů	144

Úvod

Téma manifestu České moderny bylo mnohokrát zpracováno jak z pohledu literární historie, tak z historického hlediska. Jak tedy dosáhnout toho, abychom pouze nerecyklovali již napsané myšlenky literárních vědců?

Jedinou možností je pokusit se znovu navrátit se k pramenům, prozkoumat dobovou korespondenci i dobový tisk a najít myšlenky manifestu v uměleckých dílech jeho signatářů.

V současnosti máme již k dispozici kritická vydání korespondence Otokara Březiny, korespondence mezi T. G. Masarykem a J. S. Macharem, dále mezi Antonínem Sovou a F. X. Šaldou. V době materiálové přípravy naší práce ještě však Masarykova korespondence vydaná nebyla, a tak citujeme z dopisů uložených v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. V této instituci jsme procházeli korespondenci J. S. Machara, J. K. Šlejhara, F. X. Šaldy, Antonína Sovy, Viléma Mrštíka (pouze opisy), F. V. Krejčího, Josefa Pelcla či Jana Herbena z období 90. let 19. století.

Josef Svatopluk Machar jako původce textu manifestu je pro nás nejdůležitější osobností, tudíž jsme se vydali jak do Regionálního muzea Kolín, abychom prostudovali jeho fond, tak do Městského muzea v Novém Bydžově, kde je ve fondu básníka a malíře Františka Pečinky uložena korespondence přijatá od J. S. Machara. Bohužel tyto dvě instituce jsou pro nás z hlediska předmětu bádání pramenově chudé.

V Národní knihovně i v knihovně Národního muzea jsme získali přehled o dobovém tisku a jeho reakcích na Českou modernu. Materiály zde získané posloužily pro vznik dvou kapitol: Polemiky a Ohlasy manifestu v tisku.

V klíčové kapitole Myšlenky manifestu v uměleckých dílech jeho signatářů se pokusíme zodpovědět otázku, zda podpis pod Českou modernou signalizoval vnitřní přesvědčení literáta, jež se projevilo i v literární produkci dotyčného, nebo zda teze České moderny byly sice ideálními, přesto však vzdálenými cíli, k nimž měla společnost teprve v budoucnosti dospět. Budeme zkoumat klíčová literární díla J. S. Machara, Antonína Sovy, Otokara Březiny, Viléma Mrštíka, Josefa Karla Šlejhara vznikající v 80. a 90. letech 19. století, jež byla ideově v souladu s východiskem generace České moderny.

Ve Vzpomínkách se pokusíme porovnat, jak se s odstupem času liší pohledy a názory jednotlivých aktérů dění konce století. Budeme vycházet převážně z memoárů F. V. Krejčího vydaných pod názvem Konec století a ze Vzpomínek Jiřího Karáska jakožto participiálně

nezúčastněného pozorovatele. Svoji nezpochybnitelnou úlohu zde budou hrát také texty dalších signatářů, které se nám podařilo k tématu dohledat.

1 Rakouská moderna a její vliv na utváření textu České moderny

V celé Evropě v rámci moderny dochází na konci 19. století k revizi hodnot. Vojtěch Daniel to charakterizuje jako kritický modernismus: „*Estetickou modernu konce 19. století jako takovou lze považovat za hnutí kritické – za kritický poukaz na nedostatky a deficit společenské modernizace ve vztahu ke krizovým sociálním jevům, které od počátku sedmdesátých let proměňovaly dosavadní optimistickou vývojovou civilizační perspektivu.*“¹ Od optimismu se přechází k opačnému náhledu na svět, tudíž moderna stricto sensu čerpala svůj filozofický základ z pesimismu Arthura Schopenhauera a nihilismu Friedricha Nietzscheho.

Česká moderna byla logicky nejvíce spojena s německou literaturou, neboť zde neexistovala jazyková bariéra. Avšak německá literatura se o naše spisovatele téměř nezajímala. V Berlíně sílily nacionalistické tendence, které dle Hermanna Bahra zabrzdily nejen kulturní rozvoj města, ale i literatury stále vycházející z naturalismu. Podle Bahra byla německá moderna provinční a epigonská, nemohla tak nikomu sloužit jako vzor.²

Vídeň, město hříchu, město, ze kterého Čechům nikdy nic dobrého nepříjde, sídlo mocnářství, utiskovatel naší Prahy – jak bychom v tomto městě mohli hledat kulturní inspiraci?

Ve Vídni napadlo Hermanna Bahra oživit podle něho skomírající rakouskou kulturu prostřednictvím kultur dalších národů, jež byly součástí Rakouska-Uherska, a tak získat nové impulzy a nastartovat její rozvoj. Snažil se tedy o vzájemné obohacování kultur, jak jej viděl v Paříži. Českou literaturu chtěl představit odběratelům časopisu *Zeit*, požadoval kvalitní překlady českých děl, a tak propojoval německé a české literáty. Pro Českou modernu a její vznik, jak uvádí ve své knize *Mezi Prahou a Vídní* Lucie Kostrbová, byl tedy tento literát, estetik a kritik nejdůležitější osobností. Hermann Bahr (1863-1934) studoval filozofii, filologii i národohospodářství, věnoval se také estetice. Pobýval jak v Berlíně, tak v Paříži, kde měl možnost seznámit se s dekadencí i symbolismem. Své estetické myšlenky aplikoval v kritických esejích, dokonce se je pokoušel realizovat v uměleckých dílech. Chtěl esteticky vychovávat rakouské občany nejen prostřednictvím týdeníku *Die Zeit*, ale jeho snem bylo,

¹ VOJTĚCH, Daniel. *Kritický modernismus – bohemistická perspektiva* in KUBÍČEK, Tomáš a WIENDL, Jan: *Moderna /Moderny*, V Olomouci: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 13.

² KOSTRBOVÁ, Lucie. *Mezi Prahou a Vídní*, V Praze: Academia, 2011, s. 111.

aby se v každém městě nacházela galerie, skrze níž by mohl být rozvíjen umělecký vkus nejen slovem, ale i obrazem.

František Václav Krejčí při představování tohoto autora 1. 11. 1896 v Rozhledech zdůraznil Bahrovo evropanství, smysl pro kulturní domluvy mezi rakouskými národy, zájem o dění v Čechách.³ Bahr byl toho názoru, že Berlín umělecky zaostával za Paříží, neboť ulpěl v německém nacionalismu, kde mu chyběly podněty z jiných kultur, které by nastartovaly nové moderní pojetí umění. Naopak do Paříže směřovaly kroky umělců z celého světa a z tohoto kvasu rozličných impulzů mohlo vzniknout moderní umění, a proto se Bahr snažil, aby se rakouští umělci inspirovali od ostatních národů rakouského soustátí.

Hermann Bahr již roku 1890 představil svou vizi literatury v knize *Zur Kritik der Moderne*. Mezi ideje, na které navazovala Česká moderna, patří: 1. překonání starého novým, formování evropské moderny a symbolismu, 2. estetika nervů, 3. umělecká kritika, 4. překonání naturalismu, 5. evropanství.⁴ Dle Kostrbové mu šlo často pouze o to, aby svými myšlenkami provokoval.

Jak můžeme doložit, že Hermann Bahr byl opravdu tím, kdo ovlivnil vznik manifestu Česká moderna? Od roku 1892 se ve Vídni pravidelně setkávali H. Bahr s J. S. Macharem a Machar se sám k němu a jeho myšlenkám přihlásil v Drobtech z literární revoluce: *„Název „Moderna“ stvořil můj přítel Hermann Bahr pro mladou generaci celé Evropy. Cítíme se jejími členy. Její krédo, jak je Bahr podává, je nám mluveno z duše: „Chceme býti pravdiví. Chceme být poslušni zevnějšího příkazu i vnitřní touhy. Chceme býti, čím je nás obklopující svět. Chceme se sebe setřásti shnilou minulostí, jež, dávno již jsouc odkvetlá, naše duše svým žlutým listím dusí. Chceme být přítomnosti...“*⁵ Tyto myšlenky se staly ideovým základem České moderny.

³ KREJČÍ, František Václav: *Hermann Bahr in Rozhledy: revue umělecká, politická a sociální*. Praha: [s.n.], 1896-1897(3). s. 98. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:590ef010-b12e-11e3-a597-5ef3fc9bb22f>

⁴ KOSTRBOVÁ, Lucie: *Mezi Prahou a Vídní*, V Praze: Academia, 2011, s. 38.

⁵ KOSTRBOVÁ, Lucie: *Mezi Prahou a Vídní*, V Praze: Academia, 2011, s. 380.

2 Polemiky

Polemiky, jakožto útočné názorové spory, sloužily nejen k ujasňování estetických pojmů, ale také k diskreditaci nepřítele. V české literatuře konce 19. století proběhly dva velké polemické zápasy.

První se odehrál v 70. letech 19. století mezi Osvětou a Lumírem, druhý mezi několika zástupci staršího pojetí literatury na jedné straně a mezi představiteli moderních proudů na straně druhé.

Elišce Krásnohorské v souladu s bojem za česko-rakouské vyrovnání a rovnoprávnost českého národa vadilo, že se Jaroslav Vrchlický nevěnuje národním látkám a svůj talent propůjčuje tématům cizím. Polemický boj se nevedl pouze na základě estetických hledisek, ale obsahoval i ostré invektivy. Jaroslava Vrchlického hájil majitel časopisu Lumír Josef Václav Sládek. Ten Krásnohorské vytkl, že „*hřeší na své ženství a je žárlivou, nerozvážnou, jízlivou a ctižádostivou dívčinou.*“⁶ Rozhádané strany nakonec smířil Jan Neruda.

Eliška Krásnohorská, Ferdinand Schulz a Jaroslav Vrchlický se zúčastnili již polemických bojů v 70. letech 19. století. Nejprve stáli na opačné straně barikády, v 90. letech je však semkl v jeden šik útok na Vítězslava Háľka.

Nyní se zaměříme především na polemiky České moderny, tedy na Háľkovu aféru, Šimáčkovu aféru a aféru Marie Pospíšilové.

2.1 Háľkova aféra

Důležitým činitelem při vytváření myšlenek manifestu České moderny se stala tzv. Háľkova aféra, kterou lze považovat za hlavní impulz dění 90. let 19. století. Bez důkladného rozboru a znalosti textů souvisejících s Háľkovou aférou nejsme schopni erudovaně vysvětlit jednotlivé teze České moderny. Na tuto skutečnost již upozornili jako první její aktéři J. S. Machar, Jiří Karásek i F. V. Krejčí. Z literárních historiků se danou problematikou zabýval např. Jan Máchal v *Bojích o nové směry v české literatuře*. Zde se dozvídáme, že se jednalo o pouhé pokračování sporů o novou podobu literatury a literární kritiky. Máchal rozebral reakce Jaroslava Vrchlického, Františka Zákrejse, Ferdinanda Schulze a Elišky Krásnohorské. Podrobně se této problematice nově věnuje i Luboš Merhaut ve svých studiích *Naše krize*

⁶ BOROVIČKA, Michal a kol. *Velké dějiny země Koruny české*, sv. XII. a, V Praze: Paseka, 2012, s. 784.

modernová a Periodika a polemika: aktualita a paměť (nad spory o Háľka) nebo Libuše Heczková v práci Píšící Minervy.

V současnosti je již také knižně vydaná korespondence Machar – Masaryk, na jejímž kritickém zpracování se podíleli Helena Kokešová, Petr Kotyk a Irena Kraitlová. V době přípravy této práce však korespondence vydaná nebyla, a tak citujeme přímo z pramenů.

Každý literární historik sleduje Háľkovu aféru z jiného úhlu pohledu – Luboš Merhaut ji zpracoval z hlediska vztahu Machara a Masaryka i z hlediska humoristických časopisů, Libuše Heczková akcentovala úlohu Elišky Krásnohorské. Jan Máchal se snažil vyložit Háľkovu aféru zevrubně, avšak nevěnoval příliš mnoho prostoru původnímu textu a z reakcí akcentuje pouze některé, navíc jeho studie vznikla ve 20. letech 20. století, a proto se pokusíme zpracovat toto téma znovu pomocí pramenů.

Háľkovou aférou miníme diskusi v českých novinách a časopisech, jež následovala po uveřejnění Macharova článku Vítězslav Háľek,⁷ který vyšel v době dvacátého výročí úmrtí tohoto autora. Ve sporu o Háľka vystoupili Ferdinand Schulz v Národních listech, Eliška Krásnohorská a František Zákrejs v Osvětě. Generace moderny hájila své názory v Čase, Naši době, Moderní revui, Rozhledech a Literárních listech. V této době vystupuje prozatím moderna jednotně, neoddělila se ještě skupina kolem Moderní revue.

Kdy a proč se Machar rozhodl pro napsání „provokativní“ studie o již dávno zesnulém spisovateli? Odpovědi na položené otázky můžeme nalézt v Macharových dopisech⁸ zasílaných od počátku roku 1894 T. G. Masarykovi, jež byly kriticky vydány Masarykovým ústavem.

Machar se s Masarykem seznámili již roku 1889 na společné večeři u mladočeského politika Josefa Kaizla, kde poprvé diskutovali o literatuře. V roce 1893 univerzitní profesor a filozof T. G. Masaryk opustil Národní stranu svobodomyslnou, a tím i aktivní politiku, a svou energii věnoval psaní knih. Uvědomoval si však, že pokud chce o svých názorech přesvědčit širokou veřejnost, potřebuje získat prostor na stránkách tisku. Jeho původní tribuna Atheneum žádala, aby se přizpůsobil požadavkům nakladatele, a tak si roku 1893 Masaryk založil společně s Josefem Kaizlem a F. Drtinou vlastní revui, Naši dobu. Zakladatelé usilovali o vytvoření nezávislého kulturněpolitického časopisu bojujícího prostřednictvím

⁷ MACHAR, Josef Svatopluk: *Vítězslav Háľek*, Naše doba 20. 10. 1894, 2. r, 1. č., s. 3-15.

⁸ Korespondence přijatá od J. S. Machara, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

uznávaných odborníků proti tradicím. Jednalo se o „osvětově koncipovaný časopis pro politiku, vědu a umění.“⁹

Jak Vratislav Doubek ve své knize *Moderna, realisté a Die Zeit* prokazuje, Machar byl ve svých plánech mnohem smělejší, neboť chtěl prostřednictvím časopisu *Zeit* ovlivňovat české veřejné mínění z hlediska politiky i kultury, od Hermanna Bahra měl mít dokonce výlučné právo rozhodovat, kdo bude referovat o dění v Čechách.¹⁰

Ve vzájemné korespondenci byl Machar údajně nadšen z Masarykových textů a názorů na českou literaturu, avšak zároveň se snažil vystupovat jako odborník v otázkách literatury i teorie verše¹¹ a poučoval svého přítele o této problematice.

Machar vytýkal českým literátům nedostatek individuality a absenci jednotného stylu, tedy jeho slovy: „*schází zde za tvorbou ono básníkově já.*“¹² Sám se však s tímto problémem potýkal ve své vlastní tvorbě: nejprve vystoupil se subjektivní zpovědí *Confiteoru*, vytvořil epické básně zabývající se údělem žen a v *Tristiích* se stavěl do role pěvce národa. Za jednotící prvek můžeme považovat kritičnost a pesimismus. Nejvíce se chtěl vyhranit proti dvěma autoritám naší literatury, Vítězslavu Hálkovi, spisovateli, jehož lyrika akcentovala optimistický pohled na svět, a svému ochránci Jaroslavu Vrchlickému, který mu sice odmítl napsat předmluvu ke *Confiteoru*, ale díky němuž získal ve Vídni zaměstnání: „... *např. Hálek! Na první pohled by člověk zajásal! Ale, co je to v jádru? Vezměte Heine a vytrhněte mu žihadlo – a to, co zbude, je čistý Hálek. U Vrchlického se v tom dobře člověk nevyzná. A zdá se, že on sám neklade na jednotnost svého uměleckého zjevu přílišný důraz myslé, že básník chtějící být univerzálním, musí být eklektikem, t. j. dnes tím, zítra oním. A kdo ví, nebude-li v tomto názoru spatřeno jeho *Watrloo*?*“¹³ Hálek bez ironie a satiry neměl pro „moderního básníka“ příliš velké ceny. Vrchlického dílům zase chyběla jednotná linie, jeden styl, a proto byly jeho básnické sbírky neustále odmítány F. X. Šaldou, J. Karáskem i F. V. Krejčím.

⁹ ŠISLER, Petr: *Naše doba* in Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, díl 3, svazek I, M-O, redig. Opelík Jiří, Academia, Praha 2000, s. 415.

¹⁰ DOUBEK, Vratislav: *Moderna, realisté a Die Zeit*, V Praze: Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 57.

¹¹ J. S. Machar T. G. Masarykovi 23. 1. 1894 a 9. 2. 1894, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

¹² J. S. Machar T. G. Masarykovi 9. 2. 1894, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

¹³ Tamtéž.

Citovaným textem Machar ukázal, že se mu nejedná jen o Hálek, ale hlavně o Vrchlického. Tuto skutečnost však opomíjí studie Kritiky a polemiky v Korespondenci T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar I.

Později Machar slibuje Masarykovi, že pokud ho ještě něco napadne, vytvoří na obdobné téma studii.¹⁴ Konkrétní nápad se dostavil o čtyři měsíce později, když se v červnu rozhodl pro jubilejní článek: „*Pak bych rád napsal studii o Hálkovi. V říjnu je tomu dvacet let, co umřel. Či máte již něco? Něco ne tuze dlouhého, úsečného a pochvalného.*“¹⁵ Vítězslav Hálek nebyl tedy hlavním tématem, podstatou textu, Macharovi šlo pouze o nalezení záminky pro vyjádření myšlenek o literatuře a literárním dění.

Masaryk pravděpodobně s plánovaným textem souhlasil, a tak se mu Machar svěřuje s postupem prací i nadále. „*Hálek jde kupředu. Já totiž vzal poctivě jeho spisy, jedenáct dílů, a čtu řádku za řádkou, bude to úsudek svěží.*“¹⁶

Původně Machar nechtěl, aby pod textem bylo jeho jméno. Obával se patrně osobních útoků od literátů, kteří dosud stáli na jeho straně, jako byl Vrchlický a další... Masarykovi však píše pouze o politickém záměru a vysvětluje jím své utajení.¹⁷ Sám Masaryk publikoval pod různými šiframi či pseudonymy. Zřejmě na Masarykovu žádost však souhlasil s odhalením své identity: „*Chcete-li tedy a myslíte-li, dejte pod Hálek začáteční písmeny J. S. M.*“¹⁸ Pod finální verzí se nakonec objevilo celé jméno, neboť sloužilo i jako reklama pro druhý ročník časopisu.¹⁹

Machar se zřejmě domníval, že i Masarykovi soustavně revidujícímu českou kulturu i politiku by se mohl text zdát příliš „divoký“, a tak dopis, k němuž byl připojen, zahájil omluvnými a nepřilíš sebevědomými slovy: „*Zde posílám Hálek. Nevím, jak o něm soudíte Vy, ale toto je mé poctivé přesvědčení. Vím, podal jsem to trochu divnou a divkou formou – ale jaká pomoc! Píšu-li něco, nepíšu s klidem a nerozvažuji a nechrlím je jedním*

¹⁴ J. S. Machar T. G. Masarykovi 9. 2. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

¹⁵ J. S. Machar T. G. Masarykovi 17. 6. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

¹⁶ J. S. Machar T. G. Masarykovi 31. 8. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

¹⁷ „*Podepsal jsem to šifrou s jistým úmyslem: čekám, že se ho mladočeši zastanou a pak teprv bych si s nimi pohovořil. A přiznám se, že jen pro to tu a tam jsem se vyjádřil dost příkře, abych je vylákal...*“ J. S. Machar T. G. Masarykovi 31. 8. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

¹⁸ J. S. Machar T. G. Masarykovi 30. 9. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

¹⁹ viz studie u Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar, svazek I. (1893-1896), ed. DOUBEK, Vratislav a kol., V Praze: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2017, s. 7-77.

*proudem a na jedno posezení – ať to pak vypadá jakkoliv. A prosím Vás, nehodí-li se Vám tak, nedávejte to, já si z toho pranic nebudu dělat.*²⁰ Machar však velmi toužil po otištění své studie plné emocí, a tak vzápětí napsal: „*Spad mi kámen ze srdce, že se Vám ten Hálek přec trochu líbí. Změňte ovšem cokoli chcete.*“²¹ Netrval tedy na přesném znění svého textu, ovšem chtěl, aby jeho myšlenky byly publikovány.

Macharův článek byl otištěn 20. října 1894 na stránkách časopisu *Naše doba*, podporujícího realistické hnutí a zaměřujícího se nejen na českou politiku, ale částečně i českou literaturu. Machar tak výrazně uvedl druhý ročník tohoto Masarykova časopisu.

V korespondenci Machar – Masaryk chybí jakékoliv náznaky, že by text o Hálkovi měl navazovat na debaty o Nerudovi a jeho vztahu k náboženství. Luboš Merhaut však ve své studii *Periodika a polemika*²² prokazuje, že Hálkova aféra je součástí širšího polemického diskurzu započatého roku 1893, neboť již tehdy byla zahájena rozsáhlá diskuze o svobodě uměleckého projevu.

Machar provedl revizi Hálkovy tvorby v době dvacetiletého výročí jeho úmrtí, což samo o sobě muselo vyvolat odezvu ze strany starší generace. Svou provokaci zahájil zdánlivě nevinnými slovy postupně vyvolávajícími ironický úsměv na rtech: „*Před dvaceti roky, v sobotu 11. října, pohřbili v hlíně vyšehradské mrtvolu devětatřicetiletého Vítězslava Háška. Pohřeb byl jedním z těch, jež potom léta a léta jsou chloubou Prahy a národa...*“²³ Následně se však dozvídáme, že pro Háška byla smrt vysvobozením, neboť „*osud sám chtěl mu uspořiti marného soupeření a jisté porážky,*“²⁴ které by ho zajisté potkaly při střetu s nastupujícími novými směry.²⁵

Z Macharova pohledu Hálek nespravedlivě prožíval překrásný život plný slávy a zastínil Nerudu, který byl „*jak talentem, tak vzděláním o několik hlav vyšší.*“²⁶ Hálek

²⁰ J. S. Machar T. G. Masarykovi 20. 9. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

²¹ J. S. Machar T. G. Masarykovi 25. 9. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

²² MERHAUT, Luboš: *Periodika a polemika: aktualita a paměť (nad spory o Háška)* in *Slovo a smysl*, 2004, č. 2, <http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/265>.

²³ MACHAR, Josef Svatopluk: *Vítězslav Hálek*, *Naše doba*, roč. 2, č. 1, 20. 10. 1894, s. 3.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ „*A v tom roce, kdy se ozvaly signály nových obzorů, myšlenek a forem, kdy vyšly Svatopluka Čecha Básně a hned na to Vrchlického Z hlubin – zemřel Hálek...*“ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž, s. 27.

nedosahující nikdy kvalit opravdových nadaných básníků „*byl talentem druhého řádu.*“²⁷ Údajně mu chyběla autokritika, a tak oproti Nerudovi vše vydal. Nedostatek sebekritického hodnocení údajně pak vězel v jeho malé sečtělosti a velké víře v sebe. V závěru Machar ještě jednou zdůraznil, že „*Hálek měl význam a patřil době, kde žil, Neruda jde v budoucnosti.*“²⁸

Tvůrce textu si dovolil napsat, že „*nesamostatnost a nepůvodnost tkví na většině prací Hálkových.*“²⁹ Alfreda považoval za napodobeninu Máchova Máje, Večerní písně za nepodařenou kopii Heinovy Knihy písní. Z hlediska tvůrčích činů byly na Hála podle Machara kladeny příliš velké požadavky, které nemohl nikdy splnit, i když se o to mnohokrát pokoušel.

Velmi promyšlen měl vložený citát Childe Haroldovy pouti, již srovnával s úryvkem z Hála. Childe Haroldovu pout' přeložila Eliška Krásnohorská, očekával tak patřičnou odezvu.

Dále pak Hálek dle Macharova názoru přecenil své síly při tvorbě dramatu, neboť napodoboval Williama Shakespeara, ale dokázal se mu přiblížit jen v jeho nedostacích.³⁰ Zamýšlí se nad tvorbou dramát z teoretického hlediska a dochází k závěru, že „*studii ku svým dramatům nekonal asi žádných, historická pravda mu byla ničím.*“³¹ Machar se tedy nezabývá jen uměleckou kvalitou, ale i pravdivostí a množstvím detailů popisujících postavy a prostředí děje, jež požadoval v lyricko-epických skladbách, klade tak na Hála požadavek realismu.

Hálkův pohled na historické události se shoduje s hlediskem mladočeského tábora pořádaného v šedesátých letech. Jako příklad uvádí Machar Dědice Bílé hory. „*Hlubokého vlastního názoru na tuto strašnou fasi našich dějin – u Hála, jak se samo sebou rozumí, nenajdeme.*“³²

Machar dokonce zaútočil i na souborné vydání Hálova díla a svůj útok podal s ironií, protože vyčetl nakladateli Eduardu Grégrovi, že vynechal některé pasáže tak vzácných spisů.

²⁷ MACHAR, Josef Svatopluk. *Vítězslav Hálek*, Naše doba, roč. 2, č. 1, s. 14.

²⁸ Tamtéž, s. 15.

²⁹ Tamtéž s. 4.

³⁰ Tamtéž, s. 5.

³¹ Tamtéž, s. 6.

³² Tamtéž.

Za hozenou rukavici všem „starším“ můžeme považovat úvahu: „*Byl by ještě přinesl něco nového veršem? Pochybujeme. Jeho obzor nebyl veliký, jeho talent neměl mocných křídel – byl by se opakoval: Vše, co měl, to vyzvučel.*“³³ Tento „nehorázný“ výrok vzbudil velkou pozornost Ferdinanda Schulze.

Na závěr shrnul Machar své negativní hodnocení do následujících vět: „*Hálek nemá hloubky a nemá tajů. Nemá jediného verše, jenž by otvíral perspektivu duši čtenářově...*“³⁴ Takto podanou prezentací svého stanoviska musel šokovat nejen čtenáře a spisovatele uctívající Háľka, ale i ty, kteří vytvářeli novou, z Macharova pohledu moderní literaturu.

Machar se cíleně zaměřil na slabá místa v Háľkově tvorbě, zkritizoval i jeho vzory, nalezené „chyby a nedostatky“ zveličil, aby své výpovědi dodal většího účinku. V Háľkových verších navíc viděl přílišnou sladkost a sentimentálnost, naopak se mu nedostávalo satiry a sarkasmu,³⁵ což však byly literární hodnoty generace reprezentované až Macharem, a tak cíleně opomenul skutečnost, že Háľek žil ve zcela jiné době. Myšlenky Josefa Svatopluka Machara nebyly sice nijak převratné, obdobně se již o Háľkovi vyjádřili i někteří příslušníci starší generace, ale svou rázností a surovostí působily velmi provokativně.

Svou úlohu při formování literatury, úlohu i roli jiných mladých kritiků revidujících zastaralé proudy české literatury vnímal Machar téměř jako poslání, jak je akcentováno i v Korespondenci I: „*... my jsme jako ti datlové: lezeme po chorobném kmeni našeho národa, ťukáme a ťukáme, sekáme, štípáme, až třísky lítají, ale kmeni to udělá dobře, vytaháme červíky, larvy a podobnou bandu.*“³⁶

Dle Macharových pozdějších výpovědí o Háľkově aféře by se mohlo zdát, že napsal text, aniž by tušil, jak prudkou odezvu vyvolá. Opak je ale pravdou. Machar se záměrně pokusil vyvolat diskusi se staršími literáty, aby je donutil k případným obhajobám Háľka či revizi svých „zastaralých“ názorů. Rozhodně tedy nebyl tím „chudáčkem“ netuše způsobujícím rozbroje v literárních kruzích, do kterého se velmi rád v následných polemikách stylizoval. Text vrchovatě naplnil záměry svého autora a vyvolal nebývalé pozdvižení ve stojatých vodách české literatury.

³³ MACHAR, Josef Svatopluk: *Vítězslav Háľek*, Naše doba, r. 2, č. 1, s. 15.

³⁴ Tamtéž s. 15.

³⁵ Tamtéž, s. 28.

³⁶ J. S. Machar T. G. Masarykovi 29. 10. 1894, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

K reakci na článek o Hálkovi existuje Krejčího dopis Macharovi z 22. 10. 1894. Kritik F. V. Krejčí, redaktor Rozhledů, který díky Macharovi spolupracoval s revuí Zeit, byl nadšen jeho odvahou a seznámil Machara i s pozitivní reakcí svého kolegy Jiřího Karáska.³⁷ Jak z ukázky vyplývá, oba spolupracovníci Rozhledů neměli dostatek odvahy k natolik provokativnímu odsouzení významného básníka, jehož si velmi vážili.

Dalo se předpokládat, že Machara podpoří nově vzniklý časopis Moderní revue. Jako tribunu pro své dekadentní pojetí literatury jej založili spisovatelé, ale zároveň již renomovaní literární kritici Literárních listů, Arnošt Procházka a Jiří Karásek. Josef Svatopluk Machar se později stal odběratelem tohoto časopisu, dokonce v něm uveřejnil dekadentně laděnou báseň Josef II.

Již ve druhém čísle Moderní revue v časopiseckém přehledu její redaktoři vyjádřili náležitě své mínění: „*Vítáme každého, kdo upřímně bez ohledu vpravo, vlevo, poví své mínění o tom kterém literárním zjevu, jak to učinil v I. sešitě Naší doby p. J. S. Machar v článku o Vítězslavu Hálkovi, který bude asi jako studená sprcha působiti na každého, kdo myslel, že se o domácím básníku nedá ani jinak mluvit než v samých hymnických a panegyrických frázích, jež se vzorně opisují z jedné knihy do druhé u nás od doby, co vůbec literatura trvá.*“³⁸ Moderní revue za přínos Macharova textu považovala především jeho odvalu svobodně se vyjádřit a *povrhat skepticky autoritami.*

První zápornou veřejnou reakcí na Macharův výstup se stalo Zasláno³⁹ Jaroslava Golla, jež otiskly Národní listy dne 27. 10. 1894, deník hájící mladočeské zájmy. Historik, ale také překladatel Baudelairových Květů zla se v něm paradoxně kvůli nesouhlasu s Macharovým Vítězslavem Hálkem distancoval od osobnosti T. G. Masaryka,⁴⁰ po jehož

³⁷ „*Váš článek o Hálkovi mne překvapil svou řízností, ale i pronikavým kritickým zrakem. Vy jste přímo povolán k takovým věcem, jsem přesvědčen, že to bude dělat sensaci. Pohrobil jste tam kus minulosti, který stál již tak na vetších základech a čekal jen na tento poslední úder. Smýšlím o Hálkovi na vlas tak jak Vy a jak to již bývá – měl jsem za to, že to je mé vlastní osobní kacířství a nechtěl jsem s ním na veřejnost. A když se pak s tím člověk setká jinde, je to, jako by mu něco spadlo ze srdce, jako něco uvolňujícího a osvobozujícího. Co pak asi tomu bude říkat Krásnohorská, Klášterský a jiní Hálkovi zbožňovatelé? Karásek mi dnes píše: Dívám se sice na Hála s trochu větším respektem, ale od Machara se mi líbí takové řízné, bezohledné a smělé slovo.*“ F. V. Krejčí J. S. Macharovi 22. 10. 1894, fond J. S. Machar LA PNP.

³⁸ *Časopisecké rozhledy*, Moderní revue, r. 1, 1894, č. 2, s. 48.

³⁹ GOLL, Jaroslav: *Zasláno*, Národní listy, 27. 10. 1894, r. 34, č. 297, s. 6.

⁴⁰ *V týdeníku Čase a jinde se někdy o profesoru Masarykovi mluví tak, jakoby za ním při všem, co napíše, učiní nebo podnikne, stálo mnoho jiných. Co se mé osoby týče, pokládám za potřebné prohlásiti, že tomu tak není.*

boku bojoval proti pravosti Rukopisů. Machar s výsměchem zařadil Gollův projev k typickým výlevům bránícím tradici a nedotknutelnost, proti níž v 80. letech 19. století sám Goll vystupoval, a reagoval „Několika glosami“ v Čase.⁴¹ Macharova odpověď byla spojená s osobním útokem: „*P. prof. Jaroslav Goll šlápl zdravé logice pořádně na nohu.*“ Machar velmi dobře věděl, že Goll se zasloužil o to, aby se historie zařadila mezi vědecké disciplíny a také, že si zakládal na logice. Neodpustil si však výklad Gollových pravděpodobných myšlenek o své osobě: „*Machar napsal článek v Naší době redigované Masarykem o Hálkovi, podoben hyeně vyhrabal mrtvolu tvého pěvce z hrobu a zohavil ji...*“ Machar text zakončil slavnostním slibem: „*A kdyby mi napadlo pro příště psát o X či Y, budu zase psát tak, jak mi káže svědomí, neohlížeje se, zda někde něčí ,vděčná paměť‘ skrčí nad mou prací nos.*“⁴² Nechtěl zřejmě, aby jedinou reakcí na důkladně promyšlenou studii snažící se co nejvíce provokovat zůstalo jen stručné Zasláno od profesora historie, a tak se znovu pokusil probudit „staré pány“ k reakci.

Machar si připravoval odpověď pro Jaroslava Kvapila, svého přítele, spisovatele, přítele Jaroslava Vrchlického, novináře pracujícího pro Národní listy, Hlas národa i Švandu dudáka, jenž neváhal hájit čest Jaroslava Vrchlického fyzickým napadením Arnošta Procházky. Domníval se, že Kvapilův text bude následovat po Gollově prohlášení.⁴³

Na budoucí polemický boj se velmi těšil a cítil se být neohrožený ve svých argumentech, neboť jak psal T. G. Masarykovi, zvolil si důležité poslání – usiloval o ničím neomezenou svobodu písemného projevu.⁴⁴ Sebevědomí mu dodávaly i pocity vítězství z polemik s Národními listy a Jaroslavem Gollem.

K takovému prohlášení mne přiměl nepěkný p. Macharův článek o V. Hálkovi, kterého ve vděčné chovám paměti, uveřejněný v Naší Době od prof. Masaryka redigované. Prof. Jaroslav Goll, Tamtéž.

⁴¹ MACHAR, J. S. *Několik glos k „Zaslánu“ p. prof. Jaroslava Golla*, Čas, r. 8, č. 44, 3. 11. 1894, s. 702.

⁴² Tamtéž.

⁴³ „*Jaroslav Kvapil prý v Národních listech o tom promluví šíře než Goll. Nejen o Hálkovi, ale o celém poměru literárním. Jen ať se smočí: já neodpustím ani iotu nikomu.*“ J. S. Machar T. G. Masarykovi 29. 10. 1894, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

⁴⁴ „*A budem-li to dělat vždy, jak jsme provedli aféru Krejčí – Národní listy, jak teď provedeme Goll – Masaryk, Machar a ještě několik, co přijdou: snad dokážeme tolik, že se bude moci u nás nejen svobodně myslet, ale i svobodně psát. To jsem měl na mysli, když jsem psal glosy na Golla, tak jsem rozuměl Vaší odpovědi, která se mi tuze líbí svou slušnou rozhodností. Že jsem si ji nevezal za vzor, nedivte se, předně nedovedu bez vzteku a jízlivosti se prát, za druhé dám-li tam trochu té zlomyslnosti, vyžene se ten boj do špičky a kdo má chladnější krev, snadno tu špičku zlomí. A já už, jak to napíšu, mám krev studenou jako ryba. Já jsem se tomu Gollovu*

Do čela generace „starých“ se díky své odpovědi uveřejněné dne 4. 11. 1894 v konzervativním periodiku Hlas národa, hájícím zájmy Národní strany, postavil Jaroslav Vrchlický, tehdy považovaný za našeho nejvýznamnějšího literárního tvůrce a překladatele, díky němuž si Češi mohli ve svém jazyce přečíst díla Ch. Baudelaira, A. Rimbauda, Havrana E. A. Poea, politické verše G. Leopardiho, divadelní hry Henrika Ibsena a mnoha dalších. V jeho básnických sbírkách můžeme najít snad všechny formy básní. Dokázal tvořit jak erotickou lyriku, tak patetickou epiku. Byl básníkem mnoha tváří, což se mu stalo osudným při sporech s modernou, která mu vytýkala nejednotnost stylu. Zlomky epeje chtěl navázat na Hugův cyklus Svědomím věků. Přestože vytvořil mnoho divadelních her, v současnosti je stále populární pouze Noc na Karlštejně. Jako uznávaný spisovatel se snažil podporovat začínající básníky, např. J. S. Machara, ale i další.

Vrchlický svůj polemický text symbolicky nazval K našim posledním bojům literárním, přestože k „bojům“ mělo teprve dojít. Ve své podstatě souhlasil s Macharovými názory na Háalka, protestoval však proti způsobu, jakým byla tato mínění prezentována. Hálek si podle něho nezasloužil tak ráznou a prudkou kritiku. Vrchlický napadl způsob vystoupení mladé generace a její prezentaci nových proudů v literatuře. Přiznal se, že mu vadí chaotické vykřikování současných hesel i moderní osobnosti, jejichž cílem je pouze zostudit starší a zaujmout jejich místa. V těchto současných směrech viděl jen chaos. Jak uvádí Máchal, Jaroslav Vrchlický přirovnal mladé spisovatele k německé „die Moderne“,⁴⁵ která podle jeho mínění hodila všechny starší literáty do starého železa. Vrchlický se cítil touto generací ohrožen, její neustále vzrůstající kritikou a snahou revidovat i jeho díla, jeho styl... Cítil se být dotčen útoky mladých, jimiž zřejmě mínil negativní kritiky svých sbírek básní. Sám se považoval za průkopníka všeho nového, a tedy si dle svých vlastních slov nezaslouží, aby na něj či jeho kolegy byly pořádány štvance a výpady podnikané časopisy mladých: *„zápas mladých se starými literáty není nijak zásadný, nýbrž ryze osobní, a to je bolestné a nemilé.“*⁴⁶

Nejvíce Vrchlický zdůrazňuje, že Macharovi chybí jakákoli solidárnost se staršími i všechna noblesa. Také jej Macharův článek zarmoutil z toho důvodu, že *„byl psán od*

Zaslánu smál, až mě boky bolely. Já ho znám jen tak povrchně, ale zkonstruoval jsem si ho docela.“ J. S. Machar T. G. Masarykovi 29. 10. 1894, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

⁴⁵ VRCHLICKÝ, Jaroslav. *K našim posledním bojům literárním*, přetištěno in Lumír, r. 23, 1894, č. 5, s. 58.

⁴⁶ Tamtéž.

básníka vynikajícího, který si nemůže stěžovat, že z kruhů starších nebyl uznán a ceněn...“ Text Vítězslav Hálek šokoval i uveřejněním jména autora, považovaného za přítele „starých pánů“ a dopisujícího člena Akademie, od něhož by nikdo takové vyznání předem neočekával. „*Básník hodil kámen tak brutálně a drze, to překvapilo všeobecně... Pod maskou domnělé pravdy zavládla nenávist.*“⁴⁷

Ohrožení české literatury vidí Vrchlický v nehorázné kritice, která záporně hodnotí vše, co v sobě nese vinětu historickou, např. zmiňuje útok mladé kritiky na Naše furianty.⁴⁸ „Mladá kritika“ tehdy prováděla důkladnou revizi literatury s historickou tematikou, neboť odmítala „tradiční“ vyprávění dějinných příběhů. Místo toho zdůrazňovala symbolistické složky tvorby.

Vrchlický pohlíží na situaci konce století následovně: „*Nikoliv nervy neb směry a hesla – nenávist jest musou tohoto konce století – bez ní by se nemohlo soudit tak ukvapeně spěšně a jednostranně.*“⁴⁹ Svou odpověď namířil proti dle jeho názoru nepřijatelnému chování „mladých“ literátů, nepřipustným písemným projevům bořícím tradice. Nepolemizoval s obsahem Macharovy studie, ale pouze s její formou, a tak na sebe nerozumně přivolal „hněv i ironii mladých“.

František Václav Krejčí hodnotil Vrchlického tón proti Macharovi jako „sprost’ácký“ a údajně ho takový projev pobouřil a dopálil.⁵⁰ Literární vědec Jan Máchal⁵¹ se s odstupem času naopak domníval, že Vrchlického vystoupení bylo mírné, věcné a nezasloužilo si tak prudkou odezvu z tábora „České moderny“. Vrchlický v polemice nevystoupil proti Macharovi nijak razantně, i když popsal chování mladých jako ubíjení předchozí generace, zostuzení všeho staršího, strhávání stanu předchůdců a pořádání výpadů a štvanic. Své mínění o smyslu Macharova textu vysvětlil následující větou: „*Macharův článek o Hálkovi způsobil mnoho hořkosti a je zcela zbytečným.*“⁵² Neruda již mezitím došel svého uznání, a tak nebylo potřeba to zdůrazňovat. Proč však Macharův článek způsobil „mnoho hořkosti“? Vrchlický ho vnímal především jako útok na svou vlastní osobu, nelíbily se mu v něm obsažené myšlenky.

⁴⁷ VRCHLICKÝ, Jaroslav: *K našim posledním bojům literárním*, přetištěno in Lumír, r. 23, 1894, č. 5, s. 58.

⁴⁸ Tamtéž, s. 59.

⁴⁹ Tamtéž, s. 60.

⁵⁰ F. V. Krejčí J. S. Macharovi 13. 11. 1894, fond J. S. Machar, LA PNP.

⁵¹ MÁCHAL, Jan: *Boje o nové směry v české literatuře*, V Praze: Jednota českých filologů, 1926, s. 93-94.

⁵² VRCHLICKÝ, Jaroslav. *K našim posledním bojům literárním*, přetištěno in Lumír, r. 23., 1894, č. 5, s. 59.

Vrchlického text byl znovu otištěn v Lumíru dne 10. 11. 1894. Tak se tato polemika dostala do rukou čtenářů zajímavých se především o českou literaturu. Lumír, časopis kdysi hájící Vrchlického tvorbu a autora dříve usilujícího zastávat nové hodnoty, se postavil proti Naší době snažící se reprezentovat současné myšlenkové proudy.

Vrchlického odpověď Machara velmi potěšila, jeho textu se totiž konečně dostalo náležité odezvy: „*A tak jsme je vylákali, a to je hlavní věc. Teď jen podívat se jim do obličeje a ukázat jim zrcadlo. Jsem hlavně rád pro Vrchlického. Nezdržel se, vybuch a což hlavního – proti svému přesvědčení. Jemu jsem musil ukázat, že lže. Jak vidím z celého, on dosud nechápe, že člověk může mít jen jedno přesvědčení; vysvětloval jsem mu to tolikrát, upozorňoval jej, že musí ta doba u nás přijít...*”⁵³ Vrchlický sice nezměnil svůj náhled na Vítězslava Háalka, ale jeho reakce jej zařadila na stranu Národních listů či Osvěty, tedy k bývalým nepřátelům.

Oproti předcházejícím generacím Machar hodnotí literární boje mladých za revizi literatury velmi pozitivně, dokonce historicky jedinečně: „*Oni tu byli a vzdor tomu mluvení o práci a bojích neudělali nic, pranic. Přišli jsme my, revidovali práci nejen jejich, ale i předchůdců – teď to musilo prasknout. Je to boj o život, o život literární. Oni hájí se zuby nehty, lhou a nadávají, poněvadž pravdu nesmí přiznat. A my můžeme klidně říci, že za dva roky budeme s nimi hotovi! Čím to půjde rychleji, tím líp! /.../ Já tohle hnutí nepodceňuji, vyjde z něho koncentrace lidí dobré vůle, vyjde z něho jasno na všech stranách, čistější vzduch.*”⁵⁴

Vrchlického vyjádření poskytlo Macharovi záminku k dalším útokům na jeho osobu, neboť to byl ze starší generace právě Vrchlický, kdo se vyjádřil jako jeden z prvních. J. S. Machar pro svou odpověď použil stejný titulek „*K našim posledním bojům literárním*“.⁵⁵ Paroduje zde některé názory Jaroslava Vrchlického publikované v Hlase národa.

Jedním z bodů sváru se stalo Vrchlického pohoršení nad Macharem, kterého považoval za vynikajícího básníka a jemuž vyčetl, že on si jako jeden z mála vůbec nemůže stěžovat na špatné zacházení ze strany starších, a proto by s nimi měl pocíťovat sounáležitost a chovat se více solidárně. Machar mu odpověděl: „*Já pro svou osobu dotvrzuji, že jsem byl*

⁵³ J. S. Machar T. G. Masarykovi 8. 11. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ MACHAR, J. S.: „*K našim posledním bojům literárním*“, Čas, r. 8, č. 45, 10. 11. 1894, s. 710-712.

z kruhů starších uznán a oceněn – ale uvádí-li to ve svém článku p. Vrchlický, znamená to pouhé konstatování faktu, či to mělo být jakýmsi dobrodiním, jež mne zavazuje k obligátní vděčnosti?“⁵⁶

Nikdo od Machara nemohl očekávat solidaritu, již by poskytoval starším literátům, až do konce života. Jak je patrné z Macharovy odpovědi, Vrchlický se dotkl jeho velmi citlivého místa.

Machar se brání vůči výčtkám, že by mladí a priori odmítali všechny staré autory a psali o nich bez náležité úcty. Jako příklady uvádí články o Nerudovi, Máchovi, Erbenovi či Jiráskovi. Používá Vrchlického slova a říká, že *„nehodili své předchůdce mezi staré železo.“*⁵⁷

Vystupuje zde i jako mluvčí hnutí mladých a vysvětluje jejich postoj k literatuře a její historii: *„Že však máme právo nesouhlasiti se vším, co se u nás napsalo a píše – je přirozeno. Že se neklaníme slepě autoritám a tradici, v tom vidíme jen svou přednost. Že bychom jen z „nenávisti“ revidovali a klepali dědictví nám zachované, odmítáme.“*⁵⁸ Tato myšlenka evidentně posouvá spor o Háľka na vyšší úroveň– Machar obhajoval svobodu kritiky a vlastního názoru. Svým projevem se odvolává na Šaldu, Karáska, Procházku, Roháčka, Březinu i další naturalisty a realisty.

Literární historie by neměla být pouhým opakováním zastaralých frází a omšelých klišé,⁵⁹ ale mělo by se k ní přistupovat bez jakékoli obavy, zda nové názory někomu neublíží. A tak Machar vyslovil přání: *„Každému členu naší Moderny přeju, aby bylo jednou o něm psáno s takovou pietou a snahou po jasnosti a přesnosti, jak jsem to učinil já o Háľkovi. O epiteta a poklony, zrobenou sentimentální láskou, nestojíme. Zvláště, když se za tím skrývá to osudné u nás: „Pocitujeme to všichni, známe to všichni – ale není to na čase, není to důstojné a ušlechtilé.“*⁶⁰

Machar zobrazil Vrchlického jako osobnost, která se neumí vyjádřit zcela jasně a jež jeho studii o Vítězslavu Háľkovi neporozuměla.

⁵⁶ MACHAR, J. S.: *„K našim posledním bojům literárním“*, Čas, r. 8, č. 45, 10. 11. 1894, s. 711.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž, s. 710.

⁵⁹ *„Naše Moderna vidí vládnout jak v literatuře, tak v životě veřejném jednoho hrozného nepřítele: frási.“* Tamtéž, 712.

⁶⁰ Tamtéž, s. 712.

Na Vrchlického článek z Hlasu národa reagoval mladý literární kritik František Xaver Šalda, na něhož Vrchlický „*namířil pasus o divadle.*“⁶¹ Podle Machara se Vrchlický v tomto případě cítil být ohrožen negativní kritikou svých dramát.⁶² Vrchlický napadl Šaldovu divadelní kritiku, která se mu zdála být a priori nespravedlivou vůči historickému dramatu. Měl zřejmě na mysli Šaldův text Stroupežnického cyklus,⁶³ který se týkal historických dramát uváděných v Národním divadle. Dle Šaldova mínění jsou spory vyvolané „*úmyslným nepochopením, přezíravou a bezdůvodnou podrážděností starých, kteří mladým podsunují zkreslené soudy a názory.*“⁶⁴ Šalda se vrátil v textu i k polemikám proti Lumíru,⁶⁵ které se týkaly formy kritiky, a jichž se účastnil po boku Jiřího Karáska a Arnošta Procházky v Literárních listech – tato výměna názorů proběhla o rok dříve.⁶⁶ Upozornil tak na zcela odmítavé stanovisko tohoto periodika jakožto tribuny „starých“ literátů i na neochotu starší generace k plodné diskusi.

Šaldovo vystoupení⁶⁷ se ani náznakem nezmiňovalo o Macharovi, jak bychom mohli očekávat, i když právě díky tomuto článku začal Machar Šaldu považovat „*za svého člověka, s nímž jediným bude možné počítat.*“⁶⁸

Macharovu reakci vzbudily i Schulzovy texty uveřejňované v Národních listech pod názvem Literární revoluce I až V.⁶⁹ Články byly umístovány do nově vzniklé rubriky nazvané Literární hlídka, nikdy se však u nich neobjevilo autorovo jméno. Kdo byl Ferdinand Schulz? Spolužák Vítězslava Háčka, bývalý poslanec Národní strany, spolupracovník Národních listů i Osvěty, který se v 70. letech zapojil na straně Elišky Krásnohorské do sporů o Vrchlického poezii.

⁶¹ J. S. Machar T. G. Masarykovi 8. 11. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

⁶² *Přec by jen rád uplatnil své kusy. A celý ten člověk byl osobní tak, jak jen mohl býti.* Tamtéž.

⁶³ ŠALDA, F. X.: *Stroupežnického cyklus*, přetištěno in Šalda, F. X.: *Kritické projevy*, díl 2, Melantrich, Praha 1950, s. 75 - 91.

⁶⁴ ŠALDA, F. X.: *Polemika s Jaroslavem Vrchlickým*, *Rozhledy* 4, 1894, č. 2, s. 105-108.

⁶⁵ KARÁSEK, Jiří: *Zasláno : Lumír*, *Literární listy* 14, 1893, č. 14, s. 249nn.

⁶⁶ Polemiky Šaldy, Karáska a Procházky v *Literárních listech* proti Lumíru.

⁶⁷ ŠALDA, F. X.: *Polemika s Jaroslavem Vrchlickým*, *Rozhledy* 4, 1894, č. 2, s. 105-108.

⁶⁸ Josef Svatopluk Machar Janu Herbenovi 21. 1. 1895, fond Jan Herben, LA PNP.

⁶⁹ *Literární revoluce*, *Národní listy* 4. 11. 1894, r. 34, č. 305, *Literární revoluce*, *Národní listy* 6. 11. 1894, r. 34, č.306.

Pod číslem jedna⁷⁰ se skrýval esej obviňující Masaryka a jeho Naši dobu z vyvolání „literární revoluce“. Masaryk údajně provádí příliš důkladnou revizi české literatury a chce tak dokončit „naše znovuzrození“. Literární revoluce II.⁷¹ přináší již přímou odezvu vztahující se k Macharovu vystoupení v Naší době. O Hálkovi se autor domnívá, že se stal „krásným exemplářem mezi oběťmi Masarykova periodika, jež tak mohlo náležitě uvést druhý ročník.“⁷² Hlavní příčinou, proč byl zvolen právě Hálek, je dle Schulze skutečnost, že „posud žije v Čechách velmi mnoho lidí nejen takových, kteří ho osobně znali a byli jeho přáteli, ale i takových, kteří jeho spisy čtou a jich si váží.“⁷³ Ferdinand Schulz tak odhalil skutečný Macharův záměr – provokovat. Schulz čtenářům Národních listů odkrývá Macharův sarkasmus, který dokládá i ironickým zvoláním: „s jakým vznešeným a ušlechtilým ousměškem se p. Machar dotýká slavného Hálkova pohřbu.“⁷⁴ Machar nemá smysl pro sentimentálnost, „jeho živlem jest satira, ironie, sarkasmus“, a tak „sklízejí od něho Hálkovy básně nedůstojný posměch.“ Ferdinand Schulz odhaluje nesrovnalosti v Macharových protichůdných tezí o vlivu Heina na Večerní písně, nazývá je velikolepou kritickou trefou. Také se ohrazuje proti tomu, že by Hálek používal pouze omezené přírodní motivy. Macharovi i ostatním modernistům odpovídá následovně: „Vítězslav Hálek zajisté nemohl z přírodního aparátu potřebovat ani velblouda..., ani blín, ani hnojiště ba ani hampejs, ani stoku! Tyto lyrické atributy klidně zůstanou k libovolnému využití a uměleckému zpracování básnickým talentům a geniům nějakého pokolení literárně revolučního, aby jejich spisy byly naskrze samostatny a původní!“

Připojil i výčítku: „Není-li p. J. S. Macharovi až do hlubiny jeho kriticko- revolučního ducha stydno, že něco takového napsal?“

Literární revoluce III.⁷⁵ má podtitul Dokončení, asi měla být posledním textem v řadě. Ferdinand Schulz bohužel pro prokázání kvality básní V přírodě použil nesprávný a téměř

⁷⁰ *Literární revoluce I.*, Národní listy, 4. 11. 1894, r. 34, č. 305, s. 4.

⁷¹ *Literární revoluce II.*, Národní listy 6. 11. 1894, č. 307, s. 4.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ *Literární revoluce III.*, Národní listy 9. 11. 1894, č. 310, s. 4.

nesmyslný argument – Hálek se při jejich tvorbě údajně nechal ovlivnit *resultáty vědy*.⁷⁶ Machar „ve své stranické domýšlivosti a aroganci pozbyl všeho jasného zraku literárního a vši kritické spravedlnosti.“⁷⁷ Schulz upozorňuje na neslučitelnost Hálkova idealistického stanoviska s Macharovým pesimismem. „*Pesimista nemá v sobě samém vůbec pražádná správná měřítká pro idealistu. Barvu bílou jak živi nemůžeme měřit barvou černou /.../ Patrně, že literární revolucionáři nechtějí u nás v Čechách žádný idealism trpět, ani v poesii ani kdekoli jinde.*“⁷⁸ Nedokázal také Macharovi odpustit výrok pochybující o Hálkově dalším možném rozvoji: „*Ještě hruběji pak p. J. S. Machar provinil se na základech spravedlivé, tedy jedině pravé a oprávněné kritiky, když kritisoval nejen, co Hálek napsal, ale i to, co nenapsal.*“⁷⁹

Literární revoluce IV.⁸⁰ rozebírá motiv lásky a vybírá i příklady ze světové literatury. Lásku jako plochý otřepaný motiv, motiv bez invence odsoudil Machar. Autor polemiky si částečně upravil Macharovy myšlenky, svůj text psal, jako by Machar odmítal jakoukoli přítomnost milostných či erotických motivů v literatuře, a tak zcela záměrně opomenul skutečnost, že Machar protestoval více méně pouze proti stále se opakujícímu stejnému zpracování lásky v Hálkových lyricko-epických skladbách.

Literární revoluce V. obsahovala již reakci na Masarykovy Časové směry. Cyklus literárních revolucí byl zakončen obdobným způsobem, jakým byl zahájen – kritikou Masarykových myšlenek.⁸¹

Jak na tyto původně anonymní texty reagoval strůjce celé aféry, Josef Svatopluk Machar? Nejprve nepodepsaného tvůrce Literární revoluce vyzval v časopise Čase⁸², aby se přihlásil pod skutečným jménem. Nechtěl údajně napadat celou redakci Národních listů, v níž

⁷⁶ „*Resultáty vědeckého bádání a poznání přírody v druhé polovici tohoto století zavanuly vzduchem a rozšířily se po veškerém vzdělanstvu evropském. Tím vzduchem oddychoval i Hálek a jeho básně V přírodě jsou vyspělým uměleckým květem přírody vědy.*“ Tamtéž.

⁷⁷ *Literární revoluce III.*, Národní listy, r. 34, 9. 11. 1894, č. 310, s. 4.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ *Literární revoluce IV.*, Národní listy 10. 11. 1894, r. 34, č. 311, s. 3.

⁸¹ *Literární revoluce V.*, Národní listy 11. 11. 1894, r. 34, I. příloha Nedělních listů k č. 312, s. 13.

⁸² Machar, J. S.: *Zasláno*, Čas 10. 11. 1894, r. 8, č. 45, s. 718.

dle jeho názoru sedí i lidé, jichž si váží. Domníval se, že autory Literárních revolucí jsou básník, novinář, překladatel Josef V. Kalaš a Ferdinand Schulz.⁸³

Do aféry se tedy zapojilo další periodikum, tentokrát realistický Čas Jana Herbena, jehož cílem bylo vířit hladiny českého společenského dění.

Machar na Literární revoluce reagoval v Čase svou „Literární revolucí“⁸⁴ věnovanou výhradně Ferdinandu Schulzovi.⁸⁵ Čtenáře, kteří snad ještě nečetli Národní listy, upozorňuje na případnou ztrátu času, neboť „ve všech těch člancích nebylo vůbec ničeho nového, až na ty vtipy, které si pan profesor dovoliti ráčil, a ty jsou špatné.“⁸⁶ Žádný inteligentní člověk se nemohl nechat pěti texty ovlivnit, a tak jen „prostoduchý čtenář, jenž věří ve své „Nár. listy“, vzdychal jistě s panem profesorem: „Ubohý Hálek!“⁸⁷ Machar všem vysvětluje, že pouze „odvrhl to, co bylo napodobeno, vynuceno, bez duše a krve a tím neuměleckého.“ Dále pak obratně rozebírá jednotlivé myšlenky Ferdinanda Schulze a obrací je proti jejich pisateli. Jako oporu k prokázání vlivu Heina na Hálek využívá citáty z děl renomovaného literárního historika Jaroslava Vlčka a lékaře a podporovatele českého umění ve Vídni, Eduarda Alberta. „Šťavnatým místem se stal výčet přírodního materiálu nevyužitého Hálkem.“⁸⁸

Za nejnesmyslnější myšlenku cyklu Literární revoluce považoval Machar vývod, že Hálek byl popularizátorem přírodních věd. Přímo se obrací na Hálek: „Tuto strašnou komickou větu vlepil na Tvoji knihu estetik, Tvůj přítel a vydavatel Tvých spisů.“ a jako zadostiučinění Machar dodává: „---zde budeme my, literární revolucionáři, vždy hájit Háleka i proti jeho přátelům.“⁸⁹

⁸³ „To prohlášení druhé na Národní listy do Času odpadá, není to dokončeno, snad se podepíše; a myslím, že první psal Kalaš, druhé a třetí a snad pokračování F. Schulz. S tím mám ovšem snadnou práci. Seberu ho stručně a krátce.“ J. S. Machar T. G. Masarykovi 8. 11. 1894, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

⁸⁴ MACHAR, J. S.: „Literární revoluce“, Čas, 8. r. 34, č. 46, 17. 11. 1894, s. 730-734.

⁸⁵ „Ferdinanda Schulze seberu stručně, ale nevím, nepovede-li tu kapucínárku ještě dál. Budu čekat.“ J. S. Machar T. G. Masarykovi 9. 11. 1894, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

⁸⁶ MACHAR, J. S.: „Literární revoluce“, Čas, r. 8, č. 46, 17. 11. 1894, s. 730.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ „A teď to šťavnaté místo! ... Hálek zřejmě nemohl z přírodního aparátu potřebovat ani velblouda, ani hrocha... ani kopřivu, ani blín, ani hnojště, ba ani hampejs ani stoku – to přenechal dalším.“ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž.

V Schulzově obhajobě Hálkových Večerních písní vidí pouze fakt, že „žurnalistický ton a žurnalistický způsob boje propukl zde v panu Schulzovi tak, že bych musil jíti jen k onomu výše zmíněnému politikusovi v „Čechu“ do učení, abych p. profesorovi stačil.“⁹⁰

Dle Macharových slov byl Ferdinand Schulz jako přítel Vítězslava Háška a pořadatel jeho spisů jediným spisovatelem, který se pustil s Macharem do věcné polemiky, v níž však nepoužil správné argumenty, ale naopak ukázal velké slabiny svého kritického citu, a proto v obhajobě kvalit literární tvorby zemřelého lyrika našel „*Waterloo své kritické reputace.*“⁹¹

Na stranu Vrchlického se přidala jeho odpůrkyně z let 70., znalkyně díla Vítězslava Háška, kritička, básnička a překladatelka, Eliška Krásnohorská. Ta odpověděla ve své bývalé tribuně, v Osvětě, Macharovi textem Vítězslav Hálek. Kritika o kritice.⁹² Autorka vstupuje do polemiky, neboť „*jest jí do Háška něco, i kdyby jí do toho další Macharovy texty nevtáhly.*“⁹³

Krásnohorská nejprve stručně shrnula dosavadní průběh Háškovy aféry a poté se podrobně věnovala jednotlivým pasážím, jejichž myšlenky postupně vyvracela. Poukazovala na nedostatečnou a chybnou interpretaci Macharem srovnávaných ukázek z Childe Harolda a Háškova Goara, neboť jako překladatelka Byronova díla, dokázala postihnout rozdíly obou textů.

Kladla také větší požadavky na erudici Machara jako kritika a vysvětlovala, že pokud Machar nenalézá v Hálkových básních „*ničeho mezi řádky*“, není to vinou Háška, ale Macharovým nepochopením. „*Poesie však musí býti cítěna, sice nebude nikdy pochopena – a jaká jest to kritika, která nemyslí a nechápe? Takž chtěl Machar malou ukázkou ukázati, jak chatrným básníkem je Hálek, ale ukázal, jak chatrným kritikem je Machar.*“⁹⁴ Vyslovila i uznání prof. Gollovi. Jak uvádí Libuše Heczková⁹⁵, Krásnohorská jako jediná vystupovala v polemikách s věcnými argumenty, v Háškově aféře zkoumala jeho poezii, neodkláněla se od tématu.

⁹⁰ MACHAR, J. S.: *Ferdinand Schulz*, Čas 17. 11. 1894, přetištěno in *Knihy feuilletonů*, díl 1, Čas, Praha 1901, s. 60-76.

⁹¹ MACHAR, J. S.: „*Literární revoluce*“, Čas, r. 8, č. 46, 17. 11. 1894, s. 734.

⁹² KRÁSNOHORSKÁ, Eliška: *Vítězslav Hálek. Kritika o kritice*, Osvěta, r. 24, 1894, č. 12, s. 1122-1130.

⁹³ Tamtéž, s. 1123.

⁹⁴ Tamtéž, s. 1125.

⁹⁵ HECZKOVÁ, Ludmila: *Píšící Minervy*, V Praze: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009

Elišce Krásnohorské odpověděl Machar, skrytý pod šifrou Redakce,⁹⁶ textem Hálek, Moderna a Krásnohorská.⁹⁷ Článek nám poskytuje zajímavý pohled na ztichlé bojiště, po němž se Machar „touží“ projít se slečnou Krásnohorskou, nabízejí jí své rámě. Ke své protivnici chová se jako pravý gentleman, je však až příliš galantní, za jeho „přemrštěnou úctou“ se skrývá sarkasmus. Eliška Krásnohorská se v Macharových očích stala Orleánskou pannou bojující proti němu s napřaženým kopím.⁹⁸ (Jak si o rok později Machar vážil Elišky Krásnohorské, můžeme vyčíst z jejího obrazu ženy husitky v Božích bojovnicích.⁹⁹) Avšak vzápětí se na slečnu obrací s citátem jedné z jejích básní a zesměšňuje básnický výrok, že umí bojovat jen házením růží. „*Vy dovolíte, abych si ty růže, jež jste v Osvětě na mě hodila, schoval v upomínku?*“¹⁰⁰

Jediné v čem se údajně s Krásnohorskou shodne, je fakt, že nikdy na nic nebudou mít stejný názor. Vyjmenovává slyšené urážky a na řečnickou otázku „*Víte, oč se jedná?*“¹⁰¹ odpovídá pouze: „*Už ne o Hálek, drahá slečno.*“¹⁰² Aby text náležitě zakončil, Machar ocitoval Krásnohorské její vlastní soud o Hálkovi z roku 1879, kdy spornému lyrikovi vytýkala nedostatek autokritiky apod.

Machar se se svou odpovědí básnířce svěřil Masarykovi: „*Sebral jsem ji podle Arbesovy rady komicky.*“¹⁰³

Za textem Krásnohorské v Osvětě následovala Zákrejsova Nová světla.¹⁰⁴ František Zákrejs, zastánce pravosti Rukopisů, bývalý dramatik, v této době literární, zejména divadelní kritik časopisu Osvěta, Macharův výstup odsoudil, ale dále se jím nezabýval. Článek naplnil pokusem o zesměšnění moderny a jejích kořenů, které spatřoval ve Fridrichu Nietzsche. Pomocí konkrétně mířených urážek zaútočil v první řadě na osobnost Josefa Pelcla, zakladatele Rozhledů, moderní revue národohospodářské, sociální, politické

⁹⁶ Srovnej podpis pod textem uveřejněným v Čase Machar, J.S.: Hálek, Moderna a Krásnohorská, Čas 1. 12. 1894 a textem přetištěným v Macharově knize Knihy feuilletonů, díl 1, nákladem Času, Praha 1901, s. 77.

⁹⁷ Machar, J. S.: Hálek, Moderna a Krásnohorská, Čas, r. 8, č. 48, 1. 12. 1894, s. 757.

⁹⁸ Machar, J. S.: Hálek, Moderna a Krásnohorská, Čas 1. 12. 1894, přetištěno in Machar, J. S.: Knihy feuilletonů, díl 1, nákladem Času, Praha 1901, s. 77.

⁹⁹ „/.../Čistokrevná husitka panna Krásnohorská...“ Machar, J. S.: Boží bojovníci, Čas, Praha „2215“, 1896, s. 34.

¹⁰⁰ Machar, J. S.: Hálek, Moderna a Krásnohorská, Čas, r. 8, č. 48, 1. 12. 1894, s. 757.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ J. S. Machar T. G. Masarykovi 28. 11. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

¹⁰⁴ ZÁKREJS, F.: Nová světla, Osvěta, r. 24, 1894, č. 12, s. 1130-1144.

a literární. Zaměřil se také na kritiky spolupracujícími s Rozhledy, Jiřího Karáska, Františka Šaldy, a znovu na časopisy zastupující modernu, především Rozhledy a Čas. Opomněl zcela Moderní revui. Machar Zákrejsův text považoval za nesmyslný¹⁰⁵ a zasluhující si náležité odsouzení od mladých.

A jak pohlížel Machar na další průběh Hálkovy aféry? „*Zákrejs i Krásnohorská vlezli do arény tuze hloupě. A což říkáte celku? Začali jsme to vlastně jen my dva. A už jsou z nás pomalu klidní diváci. Ale to nám nikdo už nevezme, že jsme byli při tom.*”¹⁰⁶

Časopis Čas a Jan Herben se stali velkou oporou Hálkovy aféry. Macharův vztah k Času interpretovaný v dopisech Masarykovi závisel na tom, jak dokázal Herben jako redaktor Macharovi vyhovět. Machar si několikrát stěžoval, že Herben do Času vůbec nezařadil velmi důležitá kritická prohlášení, která mu do redakce zaslal. Po přečtení Herbenových textů, které se staly oporou v diskusi o Hálda a svobodu projevu, se Machar však ihned rozplýval, jak je majstr Herben skvělý.¹⁰⁷ Machar nepochyboval, že Herben dokáže současným odpůrcům, jak kdysi psali o Hálkovi a jak se k sobě vzájemně chovali,¹⁰⁸ neboť „*Herben jejich škraloupy zná a dovede je presentovat.*”¹⁰⁹

Jan Herben věnoval Hálkově aféře dokonce celé čtyřicáté šesté číslo¹¹⁰ obsahující tři rozsáhlé texty: Staří a noví. Výklad k nynějším bojům literárním, Literární revoluce proti literárnímu jezovíství. Časové poznámky od J. H. a již zmíněnou „Literární revoluci“.

Staří a noví. Výklad k nynějším bojům literárním interpretuje názor na vznik aféry. „*Pro tento článek zbudován umělý poplach, a z poplachu vzrostl již krutý boj.*“ Vysvětluje rozdělení literární obce na dva tábory. Ke starým řadí okruh Akademie, Svatobora a časopisů

¹⁰⁵ „*Pelcl mi psal, že Zákrejs dostane v Rozhledech strašlivé bití, pobídl jsem i Nivu, redaktor Roháček chce poštvat dál Moravskou orlici a Lidové noviny, Choc bude psát ve Stráži. Já už nečet dlouho nic tak pitomého a v jádru surového jak byl ten Zákrejsův článek. A vidíte v celém tom boji dosud ti největší reakcionáři (Schulz a Zákrejs) to byli, kteří se snažili čelit důvody. Ostatní si to z pohodlnosti: nadávali a denuncovali.*” J. S. Machar T. G. Masarykovi 2. 12. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

¹⁰⁶ J. S. Machar T. G. Masarykovi 28. 11. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

¹⁰⁷ „*Majstr Herben je znamenitý člověk. Zlatý člověk.*” J. S. Machar T. G. Masarykovi 23. 12. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

¹⁰⁸ „*Čas tím zamíchal pořádně. Majstr Herben je dokumentarista, že by mu mohl Zola závidět.*” J. S. Machar T. G. Masarykovi 23. 12. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

¹⁰⁹ J. S. Machar T. G. Masarykovi 11. 11. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

¹¹⁰ Čas, 17. 11. 1894, r. 8, č. 46, s. 723.

Lumír, Zlaté Prahy, Osvěty, Hlasu národa, Národních listů, Čecha, mladí jsou srocneni v časopisech Čas, Naše doba, Rozhledy, Literární listy, Moderní revue, Niva a Radikální listy.

Čas kritizuje Národní listy a jiné noviny i časopisy, že vždy více prostoru věnují jakýmkoli vraždám či krádežím, ale nyní vytvořily senzaci z Hálka. Přestože se spisovatelé tradičního smýšlení nyní ohánějí mravním rozhořčením a solidárností, sami se těmito pravidly nikdy neřídili. Jako důkazy autor uvádí příklady „zneuctění“ Hálka v historii, např. r. 1878 Janem Evangelistou Kosinou nebo že Schulz zkrátil některé Hálkovy spisy a špatně je uspořádal.

Všechny své případné odpůrce časopis upozorňuje: „*Ale my dokážeme, že i Vrchlický a což teprve Schulz překrucovali a falšovali. Falšovali výroky Macharovy i Masarykovy a házeli nejdražší majetek, jež člověk má, na pospas.*“¹¹¹

Literární revoluce proti literárnímu jezovitství má podtitul Časové glosy od J. H. Jan Herben se, jak je již z názvu patrné, zaměřil hlavně na projev Jaroslava Vrchlického, profesora moderních literatur na univerzitě.¹¹² Profesorovi jako vědci vytýká, že „i ty *Národní listy pokusily se postavit i aspoň nějaké teorie výklady, kdežto on se spokojil s pouhým odsouzením formy.*“¹¹³

Jako jeden ze zástupců nových proudů vypovídá: „*My jsme pana Vrchlického vyslechli na obě uši, nebudeme ho kaceřovati ani se mu vysmívati, ale patříce také do naší obce literární, máme právo zkoušeti literárně historické jeho předpisy, poněvadž jsou nám v tom podání nové.*“¹¹⁴ Vrchlický, který si v sedmdesátých letech neodpustil urážky na adresu F. Schulze i E. Krásnohorské, žádá nyní od ostatních úctu ke svým protivníkům a poklidný nástup nové generace. Polemiky mezi Lumírem a Osvětou na konci sedmdesátých let však rozhodně neprobíhaly nijak poklidně...¹¹⁵

Jak Herben čtenářům vysvětluje hlavní záměr Macharova textu? „*Machar chtěl pověděti, co z poesie Hálkovy dnes je dobrým kovem a co padá.*“ Herben se také pozastavuje nad následující „*odpornou a kousavou poznámkou: Kdyby prý on napsal článek o Hálkovi,*

¹¹¹ Čas, 17. 11. 1894, r. 8, č. 46, s. 723.

¹¹² Tamtéž, s. 724.

¹¹³ Tamtéž, s. 725.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 725.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 726.

*jistě prý daleko by nebyl působil tak odporně,*¹¹⁶ jejímž prostřednictvím Jaroslav Vrchlický velmi urazil Jaroslava Vlčka.

Herbenovi na Vrchlického článku nejvíce vadily některé z jeho poznámek, např. domněnka, že Naše doba potřebovala pikantní článek, nebo že napsání článku nebylo básníka důstojné a ušlechtilé.¹¹⁷ Opravil také Macharův výrok překroucený Vrchlickým, že *„Hálek byl malá duše“* a pouze lkal: *„A co říci tomu, že Vrchlický se nešťítíl falešně žalovat na Machara, že prý závidí Hálkovi pomníček a vydání spisů?“* Na konci textu Herben opisuje úryvky statí publikovaných roku 1878 a 1883 Lumírem. Pokusil se tak svým pojednáním usvědčit Macharovy odpůrce z výroků, které kdysi publikovali a jež by v současnosti mohly sloužit jako opora Macharova Vítězslava Háalka nebo podpořit právo mladých na svobodu vyjádření.

Čtyřicáté sedmé číslo Času uveřejnilo druhý článek Literární revoluce proti literárnímu jezovitství. Časové poznámky J. H.¹¹⁸ Průběh Háalkovy aféry nám Herben představuje následovně: *„Rachot kopí a lom oštěpů vzburcoval kruhy obecnstva... Vždyť i odpůrci musejí uznat, že nejde o osoby ... že nutno, aby již v temné kouty spisovatelské naší společnosti padl jednou jasný paprsek světla.“*¹¹⁹ Všichni by dle redaktora Času měli ocenit Macharovu odvalu, že ve Vítězslavu Háalkovi zároveň psal i proti našim podivným, ba přímo hrozným literárním poměrům.¹²⁰

Modernu Herben nepovažuje za žádnou kliku, neboť každý z jejích sympatizantů se snaží jít svou vlastní cestou, i když v tomto sporu vystoupila celkem jednotně... Herben přináší důkazy, že v sedmdesátých letech probíhaly vzájemné útoky uvnitř nyní shodně vystupující ruchovsko-lumírovské generace satirickými básničkami, jako byly např. Vrchlického Fíkovy list nebo Pokorného Paleček.

Pokud moderna usilovala o vybojování neomezené svobody projevu o literárních otázkách, proč jeden z jejích zástupců, konkrétně Jan Herben, vyčítá satirickému časopisu Švanda dudák a jeho zakladateli Ignátu Hermannovi, jenž spolupracoval s Národními listy,

¹¹⁶ Čas, 17. 11. 1894, r. 8, č. 46, s. 728

¹¹⁷ Tamtéž, s. 729.

¹¹⁸ Herben, Jan : *Literární revoluce proti literárnímu jezovitství*, Čas 24. 11. 1894, r. 8, č. 47, s. 739-744.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 739.

¹²⁰ Tamtéž.

neoprávněné výroky? „*Velice nás překvapilo, že ve společnosti pobožného Čecha nalezli jsme tentokrát Švandu dudáka. To je nám velká novinka. Že „Humory“ si omočily a že Šípy se překonávají svým vtípem,*¹²¹ *Švanda dudák přinesl dvě básně. Prvá „Literární jubilea“ nebyla by špatná, kdyby byla poctivá. Není však poctivá, poněvadž jejím podkladem není pravda... Pan redaktor Hermann by mohl mít tolik milosrdenství a nepouštět takové pány na svůj Parnas.*“ Herben najednou prapodivným způsobem požaduje podporu pro Vítězslava Háka od časopisu, jehož úkolem není zabývat se literární historií, ale pobavit své čtenáře pomocí povídek či satirických básniček a s ironií ukazovat na nedostatky společnosti. Herben svými slovy bohužel dokázal, že „moderna“ bojuje za svobodu myšlenek jí nakloněných, a ne za svobodu projevu názorů lišících se od jejího stanoviska.

Na stranu Machara a mladých se znovu postavili Jiří Karásek ze Lvovic i Arnošt Procházka. Machar chtěl jejich podpory využít, ale po skončení aféry se toužil „pustit“ i do nich.

Jiří Karásek ze Lvovic v *Moderní revui* uveřejnil rozsáhlý text nazvaný *K naší literární revoluci*.¹²² Svůj pohled na stav literárních polemik vyjádřil velmi názorně: „*Český národ zase si jednou uvědomil, a to jest neposlední ze světých stránek celého sporu – že má kromě politiky, také literaturu... také své literáty, kteří (prozatím navzájem) dovedou se pro černé litery a hustě stlačené a sražené sloupce polemik a pamfletů rozčilovati a na smrt nenáviděti...*“¹²³

„... *ale palácová revoluce změnila se záhy v pouliční vřavu a teď metá se oheň i na střechy těch, kteří v míru a klidu doufali, že všechny ty barikády přechkají a přežijí...*“¹²⁴ Dle Karásky jako vždy celému sporu nescházel humor, což dokázal Ferdinand Schulz svým prohlášením, že Hálek zpopularizoval přírodní vědy.¹²⁵

Úlohu skupiny kolem *Moderní revue* vysvětluje takto: „*Byli jsme provokováni... a nemáme nic proti tomu vyjít do vřavy...*“¹²⁶ V textu se také nezapomněl zmínit o nekalém útoku Tůmových Šípů, tedy stejně jako Herbenovi či Macharovi i jemu vadily texty

¹²¹ Herben, Jan. *Literární revoluce proti literárnímu jezovitství*, Čas 24. 11. 1894, r. 8, č. 47, s. 743.

¹²² Karásek, Jiří. *K naší literární revoluci*, *Moderní revue*, roč. 1, č. 3, prosinec 1894, s. 49-60.

¹²³ Tamtéž, s. 49.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Tamtéž, s. 50.

¹²⁶ Karásek, Jiří: *K naší literární revoluci*, *Moderní revue*, roč. 1, č. 3, prosinec 1894, s. 49-60.

satirických časopisů. Nasnadě je otázka, proč všichni žádali možnost svobodného vyjadřování myšlenek, když neplatila pro všechny?

Arnošt Procházka nevystoupil ve „svém“ časopise, ale zaslal do Literárních listů příspěvek pod názvem Kapitola z pathologie českého života dnešku: K našim posledním bojům literárním a Literární revoluce.¹²⁷ Svůj text doplnil i náležitým věnováním: *„Čili pp Jaroslav Vrchlický a Ferdinand Schulz. Rozumí se samo sebou a spolek. Necht' se však zcela správně pochopí, co to znamená. Totiž: minulost. Hotové formy literární a umělecké. Dokonalou fázi evoluce v českém umění slovesném. Poslední dvě decenia. A stojí proti komu? Proti rodícím se formám literárním a uměleckým, proti počínající fázi evoluce v českém umění slovesném, proti autorům vystoupivším v zrovna uběhlých málo letech. Tedy: proti budoucnosti. Pravím ihned: nesoudím tím nijak a nerozhoduji tím v ničem, jaká že ta budoucnost bude, dobrá, šťastná-li či neplodná a pustá.“*¹²⁸ Staří tedy pouze brání literární evoluci a měli by uvolnit svá místa mladým přinášejícím literatuře budoucnost.

Vrchlickému vytýká, koho všeho přiřazuje do jedné skupiny mezi mladé: *„Co vše Vrchlický nezařadil do jedné kohorty nejnovějších ikonoklastů našeho Parnasu! Podivné defilé: pp Machar, Karásek, Masaryk, Šalda, Bouška, Kuffner, Herben a moje maličkost – není to veselé.“*¹²⁹ Nutno však konstatovat, že všechny jmenované osobnosti vystupovaly v Hálkově aféře na stejné straně a vyjadřovaly velmi podobné myšlenky. Morální patologii vidí Procházka ve skutečnosti, že *„vedená vojna jest o svobodu duchovní.“*¹³⁰ Svoboda duchovní by však měla být samozřejmostí a nemuselo by se o ni tak tvrdě bojovat. Oproti Macharovi i Herbenovi, kteří se stylizovali do mluvčích moderny, zdůrazňuje, že publikované myšlenky jsou pouze jeho: *„Nemluvím zde za nikoho. Ani za směry, ani za osoby. Jednalo se mi pouze o to, abych dnešní spor v jeho podstatných a důležitých rysech v přehledu načrtal. A pak, abych objasnil jeho sociální a ethickou stránku. Hleděl jsem všady, abych byl pokud člověku vůbec jenom možno, zcela objektivní, abych pominul osob a zabýval se jenom*

¹²⁷ Procházka, Arnošt: *Kapitola z pathologie českého života dnešku: K našim posledním bojům literárním a Literární revoluce*, Literární listy, roč. 16, č. 2, 16. 12. 1894, s. 27-33.

¹²⁸ Tamtéž, s. 27.

¹²⁹ Tamtéž, s. 29.

¹³⁰ Tamtéž, s. 33.

*zásadami, všady snad to nebylo ani plně možno, poněvadž útok, na nějž bylo reagováno, byl sám ryze osobní.*¹³¹

Arnošt Procházka měl jako renomovaný kritik potřebu vyjádřit se k Hálkově aféře a diskusím kolem ní. Oproti polemikám z pera Machara, Herbena či Karáska působí Procházkův článek poněkud těžkopádně. Jeho projev se velmi lišil od ostatních svou snahou o nadhled a o „objektivní“ popsání situace v českém literárním světě. Procházka se tolik nevěnoval jednotlivým polemickým výpadům, a tudíž jeho text působil jako pokus o syntézu.

Hálkovu aféru zakončil v lednu 1895 její strůjce Josef Svatopluk Machar svým Epilogem otištěným v Rozhledech. Vrchlický se podle jeho názoru v tomto boji zpronevěřil svým mladickým ideálům, neboť se postavil na stranu Krásnohorské a Schulze, proti nimž v mládí bojoval. Machar dále líčí, jak ho četba Hálkových knih postupně naplňovala pochybnostmi o uznávaném autorovi, a tak se rozhodl pečlivě své argumenty sestavit do textu určeného pro Naši dobu. Údajně netušil, že se jeho esej stane „*kapkou, kterou plná sklenice v literárním životě přetekla*“.¹³² Že by sám autor zapomněl na původní záměr, s nímž se kdysi svěřil Masarykovi? Machar se touto stylizací pokusil získat na svou stranu co nejvíce čtenářů časopisu Rozhledy.

Naše doba se také ještě přihlásila zhodnocením právě proběhlé aféry její Bilancí.¹³³ Autor, pravděpodobně Machar, zdůraznil své vítězství: „*A pak jedno již je dnes jisto a nepochybně: že v tomto prvém konkrétním případě – v aféře Vrchlický - Machar vyhrála strana volné kritiky a revise literatury...*“ Redakce se distancuje od nařčení, že by byl Vítězslav Hálek napsán na její objednávku pro „senzační“ uvedení druhého ročníku: „*Machar vysvětlil v posledním čísle Rozhledů vznik svého článku, který hrál takovou – příležitost v naší veřejnosti. Z jeho slov je patrné..., že článek nebyl výsledkem nějakých karbonářských úmluv a tajných piklů, že redakce našeho měsíčníku o jeho stanovisku a směru napřed ani nevěděla...*“

¹³¹ Procházka, Arnošt: *Kapitola z pathologie českého života dnešku: K našim posledním bojům literárním a Literární revoluce*, Literární listy, roč. 16, č. 2, 16. 12. 1894, s. 33.

¹³² Machar, J.S.: *Epilog*, Rozhledy 25.1.1895, přetištěno in Machar, J. S. : *Knihy feuilletonů*, díl 1, Čas, Praha 1901, s. 105.

¹³³ Sursum : *Bilance z Hálkovské aféry*, Naše doba, 2. roč., č. 2, rubrika Rozhledy časopisecké, s. 364-366.

Poprvé se také dozvídáme, že ve prospěch Machara promluvila i Katolická moderna, a to článkem kněze a básníka Sigismunda Boušky.¹³⁴ Dalším, kdo se přidal na Macharovu stranu, byl Šimáčkův Světozor, svou podporu však podmiňuje tím, že se Machar nebude řadit k bezohledným kritikům, jmenovitě k Šaldovi, Procházkovi a Karáskovi.

Nyní se ještě vraťme k „nekalým“ útokům, které vedly proti Macharovi a jiným Humoristické listy, Šípy a Švanda dudák. Humoristické listy¹³⁵ útočily citáty typu: „*Mrtvému se má dát pokoj!*“ *pravil Machar a strhal zvěčnělého Hálka.*¹³⁶ Použily obrázek, na němž Machar a Masaryk hází bláto na tabulky s nápisy jmen Josef Jungmann a Vítězslav Hálek.¹³⁷

Často citovaným unikátem byla parodická báseň Hruška od J. S. Mrchy: „*Hnus! –... zrozen v bahně, plisni, kalu, hnoji, / v čemž nová spása všemu lidstvu pučí./ ... No pokloňte se, v to je vidět ducha / víc nežli v jakéms vašem Hálku celém/ ... já i z hnusu robím skvostné ódy / Cit lidský nemám, mrně jsem a štoura / jenž co Vám svato, s velkou chutí bourá / já nejsem člověk, hruška jsem a ... dřevo.*“¹³⁸ Mrchou byl míněn Machar, proto bylo uvedeno J. S. Mrcha.

Herben, jak již bylo zmíněno, očekával loajalitu především od Švandy dudáka, neboť pro něj pravidelně v Čase uveřejňoval reklamu. Ignát Hermann mu na konci ročníku odpověděl dodatkem, že mladí nemohou očekávat jen souhlasné přitakávání od časopisů, které mají do domácností přinášet smích. Herben se nejvíce cítil uražen básní Literární jubilea, jejíž pointou je, že Hálek v době výročí úmrtí by byl více ctěn v Německu jako švec než v Čechách jako literát. V básni vystupuje také Neruda, který je „Macharovým“ počínáním šokován.

Satiricko-politický ilustrovaný časopis Šípy přinášel obrázky a texty zaměřené nejen proti Macharovi, ale zesměšňující i Masaryka, Naši dobu, Šaldu i Karáska. Např. Machar se stal řezníkem porcujícím maso Vítězslava Hálka, Masaryk řeže do Jungmanna, Slávy dcery a Rukopisu královédvorského.¹³⁹ Podle otištěných kreseb v Šípech by česká literatura měla ze svých řad vymést Masaryka, Machara i Herbena.¹⁴⁰

¹³⁴ Niva, r. 5, č. 4, 1. 11. 1894, s. 64.

¹³⁵ Humoristické listy r. XXXVI., č. 45–48.

¹³⁶ Humoristické listy r. XXXVI., č. 45, s. 3.

¹³⁷ Humoristické listy r. 36, č. 46, 16. 11. 1894, s. 1.

¹³⁸ Humoristické listy r. 36, č. 46, 16. 11. 1894, s. 2.

¹³⁹ Šípy, r. 7, č. 47, 10. 11. 1894, s. 1.

Autoři Šípů dokonce vytváří text, ironicky nazvaný Lyrické drama,¹⁴¹ jehož aktéry jsou Masaryk, Machar, Karásek, Šalda, Procházka a Herben. Text můžeme jednoznačně označit jako reakci na Hálkovu aféru. První na scénu vstupují Masaryk a Machar, shodují se, že je potřeba provést revizi české literatury. Podle pokračování děje bychom se mohli domnívat, že Procházka i Karásek se při svých soudech odvolávali na francouzského kritika Emila Hennequina, ve skutečnosti to však byl F. X. Šalda, který si ve své studii Syntetismus nového umění vypůjčil Hennequinovy teze jako oporu pro vlastní estetické názory. Nejvýrazněji ovšem i nadále působí postava Machara. Ten vždy něco namítne proti Hálkovi, ostatní mu jen přitakají. Anonymní autor trefně vybral stěžejní myšlenky Macharova textu Vítězslav Hálek. Např. když si Machar stěžuje na množství Hálkových pomníků, Herben mu slibuje, že bude mít více soch než Jan Nepomucký. Machar dále v dramatu vytýká ostatním, že kritizují pouze živé, kdežto on se nebál pustit do mrtvých. Z diskuze aktérů dramatu vyplývá, že Hálek nemohou hodnotit pozitivně, protože neměl praxi na poště, nebylo mu 20 let, nenapsal Magdalénu, Zafládrovaný okna (posměšné označení pro Zazděná okna), ani román Bezcestí, tudíž ideálním spisovatelem může být pouze poštovní úředník Jiří Karásek, autor Zazděných oken i Bezcestí, nebo částečně díky Magdaléně i J. S. Machar. Drama je ukončeno slavnostním svoláním Masarykovi, prorokovi vystupujících postav.

Autor poměrně věrně, i když s nadsázkou vystihl charakteristické znaky aktérů dramatu: Masaryk snažící se být ideovým vůdcem mladé generace, Machar toužící po uznání a nehynoucí slávě, Šalda, Procházka a Karásek, bezohlední kritici opírající své teorie o francouzské autority, Herben je tím, který ostatním pouze přitakává.

Macharovu reakci na Šípy asi nejlépe dokládá následující úryvek: „*Hořínek mi poslal poslední číslo Šípů; bylo mi opravdu nanic. Rád se zasměju, je-li tam něco podařeného, ale to, co se tam děje, přesahuje všechno... Že se ten lotr nestydí ani před úsudkem vlastních dětí svých, až dorostou! (Předpokládám, že takové individuum jako je Tůma, opakuje se v několika sedmi až osmi generacích jen jednou!) To je výchova lidí!*”¹⁴² Tůmovi se následně náležitě pomstil v Božích bojovnících.

¹⁴⁰ Šípy, r. 7., č. 48, 17. 11. 1894, s. 1.

¹⁴¹ Insertní příloha Šípů k číslu 48, 17. 11. 1894, s. 1.

¹⁴² J. S. Machar T. G. Masarykovi 22. 11. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP.

Dozvukem Hálkovy aféry mělo být vydání brožurek a otištění Macharova textu o Nerudovi. Machar s Herben společně uvažovali o vytvoření několika publikací, které by obsahovaly polemické články. Jedna z nich měla být souborem textů Hálkovy aféry.¹⁴³ Druhým vyústěním mělo být publikování Macharova eseje zdůrazňujícího Nerudovy kvality. Machar se sice na psaní začal připravovat: „*Sbírám materiál pro Nerudu. Chci těm lumpům ukázat, že nedovedu jen bořit, ale i stavět. A že při tom mám příležitost dát pár facek,*“¹⁴⁴ ale nakonec svůj záměr neuskutečnil.

Skutečnost, že Hálkovou aférou vše teprve začíná, vyjádřil Machar slovy: „*titanská práce teprve nastává a nastane.*“¹⁴⁵

Díky Hálkově aféře se sice „moderna“ načas semkla, ale již tehdy probíhaly i v jejích řadách spory, protože literáti „*neměli žádného společného jména,*“¹⁴⁶ ani je nespojovaly totožné názory na literární tvorbu. Podle Machara se však všichni cítili součástí „moderny“, jak nazval Hermann Bahr nové evropské hnutí literatury.¹⁴⁷

František Václav Krejčí byl toho názoru, že se Machar vystoupením v Hálkově aféře postavil do čela generace „České moderny“, neboť zásluhy „*o rozpoutání diskuse o literatuře mu budou navždy náležet.*“¹⁴⁸ Teprve při probíhajícím sporu o Háalka upozorňuje Krejčí Machara,¹⁴⁹ aby přibrali do svého seskupení i Šaldu, který stál do této doby mimo skupinu literátů soustředěných kolem Času a Rozhledů a působil jako velký individualista a „přívrženec“ Karáska i Procházky.

Vítězslav Hálek posloužil Macharovi pouze jako aktuální téma vhodné k vyjádření myšlenek o literatuře, o něž se dělil s T. G. Masarykem. Díky reakci F. Zákrejsce útočícího na české moderní autory, se zástupci mladé generace, tedy Machar, Šalda, Procházka i Karásek, načas semkli.

¹⁴³ J. S. Machar T. G. Masarykovi 18. 11. 1894, fond T. G. Masaryk LA PNP

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž..

¹⁴⁶ Machar, J. S: *Epilog*, Rozhledy 25. 1. 1895, přetištěno in Machar, J. S. : *Knihy feuilletonů*, díl 1, Čas, Praha 1901, s. 109.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ F. V. Krejčí J. S. Macharovi 25. 11. 1894, fond J. S. Machar, LA PNP.

¹⁴⁹ F. V. Krejčí J. S. Macharovi 28. 10. 1894, fond J. S. Machar, LA PNP.

Jak již vyjádřil Jan Lukeš: „*V boji o Háalka šlo o nejobecnější problém svobody názoru, jenž zřejmě odkryl generační propast mezi starými a mladými.*“¹⁵⁰ Je nutné si však uvědomit, že mladá generace sice žádá právo svobodného vyjadřování, ale vadí jí, pokud tohoto práva využívá strana, s níž je v rozporu. Oni mohou tupit univerzitní profesory, kteří se zasloužili o výrazné pokroky české vědy, ale je – jako začínající autory – nikdo zesměšňovat nesmí, dokonce toto právo upírají i satirickým časopisům.

2.2 Šimáčkova aféra

Přímým pokračováním Háalkovy aféry se stala tzv. Šimáčkova aféra. Základním principem sporu bylo, zda redaktor, který je odpovědný za své periodikum, smí provádět zásahy do autorských textů, konkrétně vypouštět celé pasáže, jež se mu zdají nevhodné. Musíme si uvědomit, že tato diskuze probíhala v době, kdy cenzura měla velké pravomoci a mohla zabavit i celá díla na základě několika nevhodných úryvků.

Jan Lukeš vykládá podstatu Šimáčkovy aféry jako projev speciálního problému individuality v oblasti uměleckého tvoření, jmenovitě v oblasti stylu.¹⁵¹ Literární rozbroje vyprovokovala recenze M. A. Šimáčka na sbírku A. Klášterského, prostřednictvím níž zaútočil na Šaldovu kritiku. Aféru také Lukeš vysvětluje jako nezdařený Šimáčkův pokus obrátit Machara zpět na stranu starých.

Obětním beránkem těchto diskuzí se stal realistický lyrik, prozaik a dramatik Matěj Anastázia Šimáček, který se stal roku 1885 redaktorem literárního časopisu Světozor. Tento časopis vyhledával v osmdesátých letech nové talenty a otiskoval básně i prózy J. S. Machara, V. Mrštíka, A. Sovy, F. X. Svobody, B. Vikové Kunětické, G. Preissové, ale zároveň se na jeho stránkách objevovaly také práce A. Heyduka, J. Vrchlického či J. Kvapila, dokonce i starších autorů jako A. Jiráska a Z. Wintra.

Již v lednu 1895 si Šimáček znepřátelil reprezentanty moderních proudů prostřednictvím nevhodného prohlášení, které otiskl k Háalkově aféře. Vadilo mu, že se Machar „spolčuje“ se Šaldou, Karáskem a Procházkou, tedy s literárními kritiky, jejichž

¹⁵⁰ LUKEŠ, Jan: *F. X. Šalda a Manifest České moderna in Česká literatura na předělu století*, ed. Janáčková J. a Hrabáková J., H & H, 2. vydání, Jinočany 2001, s. 29.

¹⁵¹ Tamtéž.

výroky Šimáček, jako zastánce kritiky milující, odmítal. F. V. Krejčí nesouhlasil s tímto výstupem, který se ho osobně dotkl, a tak Macharovi do Vídně napsal: „Šalda je také hrozně dopálen“.¹⁵²

Redaktor Světozoru však zřejmě toužil po dalším konfliktu, a tak 1. února 1895¹⁵³ znovu zaútočil na „moderní kritiku“, z níž si jako svůj cíl vybral F. X. Šaldu. Po F. X. Šaldovi požadoval, aby kvůli nově vzniklé sbírce odvolal svůj dva roky starý soud,¹⁵⁴ v němž tvrdil, že Antonín Klášterský není umělcem. Šalda, hrdý kritik ostře bránící všechny své názory, by měl přiznat, že se zmýlil? Bylo by přece nesmyslné, aby kritik stále přepisoval své recenze o předchozích dílech, jakmile spisovatel vytvoří něco nového a snad umělecky hodnotnějšího.

Tato provokace měla pokračování v odpoledním čísle.¹⁵⁵ V něm dokonce Šimáček vytvořil rozbor Šaldových kritických metod, jež označil jako egoistické, a navrhl jejich úpravy. Proč byl Šalda v Šimáčkových očích egoistou? Protože se stal chladným, jízlivým a velmi podceňujícím kritikem. Šimáčkova představa o kritice byla následující: Správný kritik by měl hodnotit dílo své národní literatury jako milující matka, taktně upozornit na chyby, ale zároveň poskytnout naději, a nikdy by neměl cokoli úplně odsuzovat. Šimáček stále vůči národní literatuře zastával tzv. ochránářský vztah, jelikož podle něj malé české poměry vyžadují od kritiky především pozitivní stanovisko. Vzory světové literární kritiky nelze bez rozmyslu aplikovat i na českou literaturu, neboť by všichni měli být vděční, že vůbec nějakí čeští umělci existují a podle toho by se k nim měli chovat. Sice byl prvoplánově esej namířen proti Šaldovi, ale také znovu odmítal Macharova Vítězslava Háalka i Procházkovy a Karáskovy literární recenze.

Šimáček velmi dobře věděl, jak by měl Šaldu přimět k odpovědi. V úvaze se dotkl jeho neobjektivního vztahu k dílům Růženy Svobodové. Srovnával Šaldovy výroky o Antonínu Klášterském s těmi, které učinil o Růženě Svobodové, a tak velmi snadno dokázal, že ani F. X. Šalda nemá od všech literátů stejný odstup, že „některým autorům“ odpouští určité umělecké nedostatky.

¹⁵² F. V. Krejčí J. S. Macharovi 19. 1. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

¹⁵³ Světozor, r. 29, sešit 6, č. 11, 1. 2. 1895, s. 132.

¹⁵⁴ Literární listy, 1893, s. 84.

¹⁵⁵ Světozor, r. 29, sešit 6, č. 12, s. 143-144.

Šimáčkem takto připravenou polemiku by Šalda mohl sotva kdy vyhrát, neboť bylo veřejným tajemstvím, že se snažil co nejvíce podporovat tvorbu milované ženy, i když při tom ne vždy dodržoval všechny zásady, které neustále teoreticky hájil. Šalda byl však vynikající polemický stratég, a tak dokázal velmi rychle převést i tento spor do roviny, která pro něho byla příznivější. Obvinil Šimáčka z ničení uměleckých individualit moderních autorů, protože „ve Světozoru /.../ se mladým umělcům, kteří hledají nové, kazí jich styl, jich výraznost, jich temperament.“¹⁵⁶

Šaldův úhybný manévr považuje Jan Lukeš za zhodnocení polemiky, protože Šalda tak navázal na „Hálkovu aféru“, která žádala ničím neomezovanou svobodu projevu, a tak se údajně „nekalé“ redakční praktiky Matěje A. Šimáčka a jeho Světozoru staly hlavním předmětem tzv. Šimáčkovy aféry.¹⁵⁷ Jan Lukeš zdůrazňuje, že při tomto sporu došlo k „prohloubení generační propasti“¹⁵⁸ a nově se diskutovalo o „speciálním problému individuality uměleckého tvoření, stylu.“¹⁵⁹

Šimáček totiž prováděl zásahy do děl některých autorů, např. Vilému Mrštíkovu byly z Pohádky máje vypouštěny celé věty. Údajně měly obsahovat nepatřičnou eroticky laděnou pasáž. Antonína Sovu zase poškodil přebásněním posledního verše básně Zimní večery. Společně s Mrštíkem a Sovou si Šaldovi stěžoval i F. X. Svoboda. Tito spisovatelé se dle Šaldových slov nemohli Šimáčkovi bránit, neboť on jako jediný poskytoval ve svém časopise prostor mladým autorům.

Proč tedy Šaldu tito mladí autoři nepodpořili? Příčinou byla právě Šimáčkova ochota tisknout jejich díla, i když je v jiných periodikách odmítali, a tak se stal téměř hlavním „živitelem“ těchto Šaldových generačních druhů. Také zde zřejmě hrála roli ta skutečnost, že Šalda použil vyjádření, s nimiž se mu svěřili v soukromí, jako jejich oficiální prohlášení.

21. března 1895 se Šalda k Šimáčkovým zásahům vyjadřuje mnohem důrazněji. Připomíná, že redaktor již neupravuje díla, ale přímo nutí mladé autory k přijetí svých oprav, a pokud se nepodrobí jeho vůli, vyhrožuje jim neotištěním daného literárního textu. Pro

¹⁵⁶ Šalda, F. X.: Otázka redaktorská. Kritické myšlenky k aféře Šimáček-Šalda, přetištěno in Šalda, F. X.: Kritické projevy, díl 2, V Praze: Melantrich, 1950, s. 349-357.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ LUKEŠ, Jan: F. X. Šalda a Manifest České moderna in Česká literatura na přelomu století, ed. Janáčková J. a Hrabáková J., H & H, 2. vydání, Jinočany 2001, s. 29.

¹⁵⁹ Tamtéž.

podporu tohoto svého tvrzení Šalda údajně přiložil prohlášení Svobodovo, Sovovo i Mrštíkovo. Machar se k nim odmítl připojit, nechtěl „*být v první řadě*.“ Antonín Sova se však při vyjádření v Nivě vyhnul přímé konfrontaci a napsal, že se na situaci kolem Zimních večerů nepamatuje, a dokonce přiznal, že podepsal svolení k případným úpravám svých textů. Šimáčka se zastal i Machar, který si zřejmě uvědomoval hmotnou stránku mezi spisovatelem a vydavatelem (stranil chlebdárci), neboť na začátku své kariéry dovoľoval Sládkovi zásahy do básní pro Lumíra, Masarykovi nikdy neopomněl k zaslanému textu připsat „*Změňte, cokoli chcete*.“¹⁶⁰

F. V. Krejčí se k aféře vyjadřoval pouze soukromě v důvěrných dopisech Macharovi. „*Triumfy, které vyhazuje (Šalda), jsou na Šimáčka zabijáky, jedná se jen o to, má-li k těm tvrzením svolení dotyčných autorův – jinak by to byla indiskrétnost, která by způsobila mnoho zlé krve*.“¹⁶¹ Na jiném místě znovu píše: „*To, co se týče onoho rytí se v rukopisech a jich kažení bylo od Šaldy nediskrétní, ač snad pravdivé. Nyní to odnesou chudáci přispěvovatelé do Světozoru*.“¹⁶² Souhlasí však s Šaldou a jeho útokem: „*Myslím, že po posledních Rozhledech Šimáček patří na svou aféru zcela jinak. Už by asi nedovedl se nutit do vítězného tónu po tak závažných projevech, jakým je Sovův a Mrštíkův. Ale Šalda měl štěstí*.“¹⁶³ Krejčí souhlasil s bojem proti zásahům redaktorů do uměleckých textů literátů i proto, že jemu samotnému velmi vadily úpravy článků, které prováděl Masaryk do jeho statí pro Naši dobu. Měnil mu tak často celý smysl promluvy.

Paradoxně J. S. Machar, hlavní aktér Hálkovy aféry, zesměšňující Krásnohorskou, Golla i Schulze, odsoudil Šaldův postoj následujícími slovy: „*Tuhle patálii se Šimáčkem zavlek do osobního špinění, z čehož nemá literatura pranic*.“¹⁶⁴ Následně pod Macharovým vlivem Krejčí: „*Tvé zprávy mne skutečně učí na poslední věci trochu jinak se dívat. Na mne to také činí dojem, že Šimáčkovi bylo ublíženo. Že si Svoboda stěžoval na něho, vím z vlastních úst Svobodových, ale je v tom skutečně kus nespravedlnosti, že tyto prudké*

¹⁶⁰ J. S. Machar J. V. Sládkovi o úpravách veršů napsal: „*.../Kteroukoli opravu uděláte, bude mi vítaná. Tak i pro budoucnost. a vůbec prosím Vás upřímně hleďte na mě jako na začátečníka- jakmile se Vám něco nehodí, vyhoďte to...*“ J. S. Machara J. V. Sládkovi b.d. , kolekce 10 dopisů Machara Sládkovi z let 1889-1891, fond Bohumil Vavroušek, LA PNP.

¹⁶¹ F. V. Krejčí J. S. Macharovi 2. 3. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

¹⁶² F. V. Krejčí J. S. Macharovi 16. 2. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

¹⁶³ F. V. Krejčí J. S. Macharovi 3. 4. 1895, fond J. S. Machar LA PNP.

¹⁶⁴ J. S. Machar T. G. Masarykovi 14. 4. 1895, fond T. G. Masaryk LA PNP.

*obžaloby musil první za všechny redaktory sklidit redaktor nejmodernější.*¹⁶⁵ Po osobních sporech se Šaldou vzniklých o prázdninách 1895 Krejčí Macharovi důvěrně napsal, „že komu se v *Rozhledech* nejvíce škrtá, je sám Šalda.“¹⁶⁶

V Humoristických listech ani Šípech nenajdeme texty, o nichž bychom mohli s jistotou říci, že se aféry týkaly.

V této polemice se začíná projevovat nejednotnost názorů budoucích signatářů České moderny. Také se ukazuje jejich neochota veřejně podpořit jednoho ze skupiny, pokud boje za myšlenky, s nimiž všichni v skrytu duše souhlasí, probíhají na stránkách periodik. Shrneme-li, v dané literární při se jednalo především o dvě základní teze: 1. pojetí kritiky a její úloha při formování společnosti, 2. právo redaktora činit zásahy do děl. Také zde vzniká dvojí měřítko: Macharovo jednání je vnímáno zcela jinak než Šaldovo, a to i navzdory skutečnosti, že Machara na začátku jeho literární dráhy podporoval nejen Šimáček, ale i Vrchlický. Šalda však neměl k těmto osobnostem žádná osobní pouta.

2.3 Aféra Marie Pospíšilové

Marie Pospíšilová byla v roce 1884 vypovězena z Národního divadla, pak působila ve Vídni a Berlíně a po deseti letech, roku 1895, se vrátila do Prahy, aby znovu vystupovala ve „zlaté kapličce.“ V tisku proti ní útočili realisté i pokrokaři, neboť jim údajně vadilo, že v klenotu českého národa bude vystupovat žena, která zapřela svůj český původ, používala německou podobu jména a místo Čechům sloužila Němcům, když podporovala v českých zemích německou charitu namísto české.¹⁶⁷

Do tzv. aféry Marie Pospíšilové, která nejprve probíhala pouze mezi zástupci staročechů a mladočechů, se zapojili i dva představitelé moderních proudů, František Xaver Šalda a Jan Herben.

Jaké byly osobní vztahy mezi Janem Herbenem a F. X. Šaldou? Od počátku 90. let 19. století velmi napjaté. Poprvé když Šalda hájil svou *Analysu* a dokázal, že Jan Herben se neorientuje v pojmech a osobnostech francouzského symbolismu, dalším jablkem

¹⁶⁵ F. V. Krejčí J. S. Macharovi 17. 4. 1895, fond J. S. Machar LA PNP.

¹⁶⁶ F. V. Krejčí J. S. Macharovi 9. 9. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

¹⁶⁷ Čas 9, 1895, s. 61, 77, 94, 236, 252, 283, 331.

sváru byl Schauer, následoval Švanda ze Semčic (překladatel divadelních her) a slečna Pospíšilová.

Janu Herbenovi se nelíbil způsob Šaldových kritik, plně souhlasil s M. A. Šimáčkem: „Šalda není charakterní člověk a to je chyba všech jeho kritik, zhltal ohromné množství principů, ale na českou literaturu je aplikuje dle osobního gusta.“¹⁶⁸ Odsuzoval již Šaldovu účast v Šimáčkově aféře, neboť „pro Šaldu je každá polemika uměleckým dílem, v němž řekne všechno, co kdy o člověku od narození slyšel.“¹⁶⁹ Ale zároveň se tehdy Jan Herben odmítl Šimáčka zastat otevřeně.¹⁷⁰

Na druhou stranu Jan Herben také nebyl ve svých odsudcích mírný, roku 1893 F. X. Šalda (pod pseudonymem Alfa) proti němu hájil Fantastické povídky mladého autora Karla Švandy ze Semčic. Jednalo se o prvotinu tohoto autora, kterou Herben označil za „nevkusnou a škaredou pleskanici o tančících a plačících mrtvolách“,¹⁷¹ již dokonce vnímal jako předražený brak.

Herben neopomenul Machara seznámit s polemickým střetem, který se uskutečnil mezi Herbenem a Šaldou v rámci aféry Marie Pospíšilové. Šaldovi nejvíce vytyká osobní útoky, převedení věcné stránky sporu na rovinu mravní. „Šalda je dospělý člověk a měl by vědět, co to znamená dotýkat se stránek ne intelektu, nýbrž mravních. U něho čest, nepočestnost, kořistění apod jen se hemží. A tak posud všichni, kdo s ním polemisovali, stali se nejen hlupáky, nýbrž i lumpy. Tak zlé to není. Zanevřel jsem na něj, když ponejprve jsem se s ním srazil o Schauera... Šalda nakonec musel odvolat, ale odvolal velmi špinavě, nezřetelně, aby na něho nepadla vina... Jako kritika si ho vážím víc, ale za moc ho nepokládám.“¹⁷² Herben cítil k Šaldovi osobní antipatie, neustále si na něho Macharovi stěžoval.

Šalda se přidal k staročechům a mladočechům na obranu Marie Pospíšilové před realisty a pokrokaři. Nejprve vystoupil v Rozhledech rozsáhlou studií Cyklus Kolárův –

¹⁶⁸ J. Herben J. S. Macharovi 6. 1. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

¹⁶⁹ J. Herben J. S. Macharovi 16. 3. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

¹⁷⁰ „Matěje Anastazia Šimáčka se neujmu, bude mít poučení z polemiky.“ J. Herben J. S. Macharovi 2. 4. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

¹⁷¹ ŠALDA, F. X.: *Kritické projevy I*, V Praze: Melantrich, leden 1949, s. 482.

¹⁷² J. Herben J. S. Macharovi, fond J. S. Machar LA PNP.

Pohostinské hry slečny M. Pospíšilové.¹⁷³ Vadila mu „nesmyslná“ pieta, s jakou se přistupovalo k divadlu, a požadavky na etiku herců, kteří by měli být téměř národními hrdiny a neomylnými vlastenci.. „/.../A dnes jsme došli tak daleko, že budeme provozovat již i politiku na divadle, o které se staráme víc než o parlament.“¹⁷⁴

Jan Herben Šaldovi odpověděl v Čase¹⁷⁵ článkem nazvaným příznačně „Zvláštní psychologie a zvláštní ethika“, který obsahoval i osobní útok. Herben začíná provokativními slovy: „Nebývá v našem světě literárním a uměleckém událostí, aby tak pobuřovaly, jako pobouřil výklad F. X. Šaldy o hrách v květnových Rozhledech... Šalda však zašel mezi proroky nových etických zásad a zeskoval i národ.“¹⁷⁶ Označil Šaldovu logiku za pochybnou, obhajobu za absurdní, a dokonce přidal mínění, že „rozhořčením se musel člověk chvět, když naše Matice brala peníze od slečny Pospíšilové a když za tento mizerný groš vykupovalo se národě odpuštění.“¹⁷⁷ Jak již v postupně publikovaných krátkých zprávách Herben dokazoval, i zde uvedl některé skutečnosti prokazující nevlastenecké chování slečny Pospíšilové, jako byla podpora Schulvereinu, zapírání českého původu nebo odmítnutí hrát pro české občany postižené povodněmi.

Jan Herben oproti Šaldovi stále uctíval „staré hodnoty“ a byl na straně „mravokárství“. Na Herbenův článek odpověděl Šalda textem Jedinec a hromadnost,¹⁷⁸ v němž znovu objasnil své postoje a reagoval na jednotlivé myšlenky Jana Herbena. „Je pravda, že nalézám zvláštní psychologii pro herce jako pro každou třídu lidí a nejen to, i pro každého člověka zvlášť... Projev herce na jevišti je otázkou sebezáchovy... Pokud je tedy projev na jevišti otázkou hercovy sebezáchovy, nemůžeme se mu divit, že bude vystupovat kdekoli, kdykoli, pro kohokoli, jen aby „žil“.“¹⁷⁹ Šaldovi podle jeho slov šlo „o kus speciálně české psychologie.“ Svým vyjádřením postihl jádro problému a všem vysvětlil pravé příčiny odsouzení Marie Pospíšilové: „... slečna P. má býti trestána ne za sebe, ne pro sebe, ale vzhledem k hromadě a z názoru hromady, pro její užitek a pro její výchovu: jednak proto, aby jiní jednotlivci nebyli

¹⁷³ ŠALDA, F. X. *Národní divadlo: Cyklus Kolárův - Pohostinské hry slečny M. Pospíšilové*, Rozhledy 5, 1895, č. 5, s. 481-486.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 485.

¹⁷⁵ HERBEN, Jan. *Zvláštní psychologie a zvláštní ethika*, Čas 9, 1895, s. 371-373.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 371.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 373.

¹⁷⁸ ŠALDA, F. X. : *Jedinec a hromadnost*, Rozhledy 5, 1895, s. 561-568.

¹⁷⁹ ŠALDA, F. X. : *Kritické projevy*, díl 2, V Praze: Melantrich, 1950, s. 260.

*svádění příkladem jejím k odboji a odpadnutí, jednak aby byl živěn cit odporu a trestu, který ke slečně pocítila hromada, poněvadž cit ten je prý prospěšný v naší situaci národní a musíme ho tužit a sílit u hromad.*¹⁸⁰ Osud herečky se tak stal exemplárním příkladem, jak reagovat na naše občany, kteří by se po letech zase rádi vrátili zpět do naší vlasti.

Aféru ukončil Šalda poznámkami Několik slov „Času“ z 6. července t. r. Žádá čtenáře, aby sami rozhodli, na čí straně je pravda. Hájí své postoje a názory ze sporu po smrti H. G. Schauera.

Dalším signatářem moderny sympatizujícím s Marií Pospíšilovou byl Vilém Mrštík. Dedikoval jí knižní vydání svého dramatu Paní Urbanová.

Do aféry zasáhl také politicko-satirický časopis Šípy, který jí věnoval pět krátkých textů. Slečna Pospíšilová je zde označena jako cizopasná sluka¹⁸¹ a neustále je zdůrazňována národnostní otázka (že hrála pro německé publikum a upravila si podobu svého jména).¹⁸² Šípy poukázaly i na nejednotnost v názoru staročechů: „*Nejlepší spojenec staročechů klerikální „Čech“ bojuje fanaticky proti slečně Pospíšilce - „Hlas maroda“ zas rovněž fanaticky pro ní.*“¹⁸³

Výsledek aféry se dozvídáme z Ottova slovníku naučného. Marie Pospíšilová vystupovala v Národním divadle pouze od 18. 4. do 15. 5. 1895. „*Dostavivší se výtržnosti bohužel zamezily její návrat k českému jevišti, které od jejích vyspělých sil mohlo se nadíti ještě mnohého uměleckého vzružení.*“¹⁸⁴ Roku 1903 vystupovala již pátým rokem v Hamburku.

Šalda se v aféře pokusil (bohužel neúspěšně) upozornit, že moderní národ by se měl z etického hlediska důkladněji zabývat politiky, a ne herci. Neboť nemorálně se chovající herec na jevišti národu neublíží, avšak na politicích a jejich morálce závisí osud celého

¹⁸⁰ ŠALDA, F. X. *Jedinec a hromadnost, Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární.* Chrudim: J. Scholle, 1895(7). s. 562. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:009ec5a0-ed87-11e3-8e46-5ef3fc9ae867>

¹⁸¹ Šípy, r. VIII, č. 17, 13. 4. 1895, s. 4.

¹⁸² Šípy, r. VIII, č. 19, 27. 4. 1895, s. 1.

¹⁸³ Šípy, r. VIII, č. 20, 4. 5. 1895, s. 1

¹⁸⁴ LADECKÝ, Jan: *Marie Pospíšilová*, Ottův slovník naučný, 20. díl P-Q, Jan Otto, Praha 1903, s. 303.

národa. Podle Jana Lukeše Šaldovo vystoupení na obranu herečky prosazovalo principy individualismu.¹⁸⁵

¹⁸⁵ LUKEŠ, Jan: *F. X. Šalda a Manifest Česká moderna* in: *Česká literatura na přelomu století*, ed. Janáčková J. a Hrabáková J., H & H, 2. vydání, Jinočany 2001, s. 30.

3 Almanach České moderny

V českém literárním prostředí bylo tradicí, že nově formovaná literární skupina vydala almanach, a tím se představila široké veřejnosti.

Prvním pokusem několika signatářů manifestu vstoupit do literatury společně měl být roku 1888 almanach *Vpád barbarů*. Dle Šaldových vzpomínek¹⁸⁶ se na jeho vzniku dohodli Antonín Sova, Vilém Mrštík a F. X. Šalda, ale Vilém Mrštík údajně příspěvky ztratil, a tak tento plán skončil nezdarem.

Almanach České moderny se měl stát společným představením tvorby mladé generace seskupené kolem Josefa Svatopluka Machara a Františka Václava Krejčího. Milan Vojáček¹⁸⁷ jako redaktory označuje F. V. Krejčího, Viléma Mrštíka a poté i J. S. Machara. Ze zachované korespondence¹⁸⁸ se ale dozvídáme, že umělecké příspěvky shromažďoval především Machar. V květnu 1895 zahájil Machar jednání s literáty i politiky o jejich textech do almanachu. V červnu 1895 se Pelcl¹⁸⁹ ještě obával ohlásit společné vystoupení mladé generace, ale zároveň doufal, že se prostřednictvím almanachu oddělí od „starých“.

Macharovým hlavním cílem při tvorbě almanachu mělo být překlenutí drobných nesvárů a nelibostí mezi jednotlivými příspěvateli. Tímto úkolem byl pověřen, neboť jako jediný se denně nesetkával se svými kolegy a ze svého působiště ve Vídni mohl na drobné osobní šarvátky nahlížet s nadhledem.

V červenci 1895 jsou přípravy v plném proudu a Krejčí, Pelcl i Šalda plánují pravidelné schůzky a utvoření spolku.¹⁹⁰ Josef Pelcl,¹⁹¹ zakladatel a redaktor *Rozhledů*, časopisu podporujícího moderní proudy, v červnu zaslal Macharovi seznam příspěvatelů. Počítal s Masarykem, Herbenem, Šimáčkem, Svobodou a s literáty, kteří později manifest podepsali. Uvažoval i o Kvapilovi a Karáskovi. Šalda s Krejčím měli pro almanach vytvořit článek *O předchůdcích moderny*.

¹⁸⁶ ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 13*, V Praze: Československý spisovatel, 1963, s. 277-281.

¹⁸⁷ VOJÁČEK, Milan: *Manifest České moderny*. Jeho vznik, ohlas a spory o pojetí České moderny, které vedly k jejímu rozpadu, *Časopis Národního muzea*, r. 169, č. 1-2, 2000, s. 69- 95.

¹⁸⁸ Fond J. S. Machar LA PNP, fond J. K. Šlejhar, LA PNP, fond Vilém a Alois Mrštíkové, LA PNP, fond F. X. Šalda, LA PNP.

¹⁸⁹ J. Pelcl J. S. Macharovi 20. 6. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

¹⁹⁰ F. V. Krejčí J. S. Macharovi 30. 7. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

¹⁹¹ J. Pelcl J. S. Macharovi 20. 6. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

Otokar Březina vnímal projekt jako výbornou myšlenku a téměř ihned zaslal příspěvky do Vídně Macharovi.¹⁹² 26. 9. 1895 to vypadalo, že přispěvateli almanachu budou také Šlejhar, Pečinka, Červinka, možná Herben a Jaroš. Machar by rád přemluvil i Karáska a Procházku, případně obětoval Kvapila a Boreckého.¹⁹³ Pokud tento výčet osobností porovnáme se spisovateli, kteří uveřejnili své práce během roku 1895 v *Rozhledech*, uvědomíme si, že se jedná téměř výlučně o přispěvatele *Rozhledů*. Nejvíce básní, konkrétně osm bylo uveřejněno Otokaru Březinovi. Následovali jej F. X. Svoboda, J. S. Machar (publikující zároveň pod jménem Antonín Major¹⁹⁴), Antonín Sova a František Pečinka. Nesmíme také opomenout, že na stránkách tohoto periodika nalezneme básně jak Jiřího Karáska, tak jeden text Arnošta Procházky. Povídky do tohoto ročníku dodali Vilém Mrštík, Růžena Svobodová či J. K. Šlejhar. Básně Adolfa Červinky pak nacházíme v ročníku 1896.

Mimo okruh přispěvatelů *Rozhledů* stáli Jaromír Borecký, dekadentně směřující autor *Rosy mysticy*, redaktor *Času* Jan Herben, spolupracovník *Času* Gustav Jaroš, dále ještě Jaroslav Kvapil, sice přítel některých členů České moderny, ale jako pokračovatel a sympatizant parnasismu Vrchlického, a tradiční realista Matěj Anastazia Šimáček. Vzhledem k programu České moderny je zřejmé, proč by tito autoři neměli být do připravovaného sborníku zařazeni.

Naopak v roce 1895 v *Rozhledech* publikovali svá díla spisovatelé, o nichž se jako o přispěvatelích almanachu vůbec neuvažovalo: parnasistní a stylově nezakotvený Otakar Auředníček, Ladislav Jankele, Josef Leda¹⁹⁵, vlastním jménem Eduard Lederer, jenž se ve své básni *Buržo* sice snažil kritizovat společnost, ale formou, která nápadně připomíná vzletný verš J. Vrchlického,¹⁹⁶ a František Merta, jehož báseň svým stylem napodobuje Hálkovu poezii¹⁹⁷. Z uvedených osobností by vkusu České moderny asi nejvíce vyhovoval Ladislav

¹⁹² „*Já mám příspěvek od Březiny již v šupleti.*“ J. S. Machar T. G. Masarykovi 20. 9. 1895, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

¹⁹³ J. S. Machar T. G. Masarykovi 26. 9. 1895, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

¹⁹⁴ <http://clo.ucl.cas.cz/index.php?win=detail2&jmeno=major&id=2990>

¹⁹⁵ <http://clo.ucl.cas.cz/index.php?win=detail2&jmeno=Leda&id=2912>

¹⁹⁶ LEDA, Josef: *Buržo* in *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1892-1896. s. 656. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:d01440d0-ed7d-11e3-a012-005056825209>

¹⁹⁷ MERTA, František: *Po dešti* in *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1892-1896. s. 656. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:d01440d0-ed7d-11e3-a012-005056825209>

Jankele, rodák z České Třebové, ale ten byl velmi vážně nemocný a zemřel v lednu 1896, Všechna jeho díla byla postupně vydána v Rozhledech.¹⁹⁸

Z korespondence uložené v Macharově a Šlejharově fondu v Památníku národního písemnictví a ve fondu Františka Pečinky v Městském muzeu v Novém Bydžově vyplývá, že J. S. Machar počítal s příspěvky Otokara Březiny, Josefa Karla Šlejhara a Františka Pečinky.

9. 7. 1895 Šlejhar slíbil do konce srpna zaslat povídku Skvrna, neboť by se podle něj hodila do almanachu.¹⁹⁹ Proč zvolil právě tuto práci? Jedná se o psychologickou zpověď muže, jenž zřejmě v době návštěvy nevěstince přichází o to nejcennější, po čem toužil, o své milované dítě. Blížící se životní tragédie je nejen ohlašována předtuchou, nýbrž i přírodními ději. V textu nacházíme prvky impresionismu, expresionismu, symbolismu a také mystiky. Zjednodušeně bychom mohli říci, že se jedná o Březinu v próze. Šlejhar zde vyhověl Šaldovu požadavku syntetismu v umění. Na Machara navázal motivem prostitutek. Práci Šlejhar zaslal společně s dopisem až 30. 9. 1895.²⁰⁰

Machar si Pečinkovy poezie vážil, považoval ji za moderní, možná mu dokonce lichotilo, že byl tento básník vnímán jako autor přímo navazující na Macharovu poezii: „*Je v ní to, co od poctivé knihy žádám: vlastní život, vlastní krev, vlastní nervy. A pak člověk moderní! Moderní ne v žonglérství s cizími slovy, ale moderní myšlením a city!*“²⁰¹ Příspěvků se však nakonec nedočkal. Pečinka svou neschopnost poslat jakýkoliv příspěvek vysvětlil závažnými zdravotními problémy.²⁰²

F. X. Svoboda svou účast na almanachu odřekl. Machar se o jeho postoji dozvěděl od Krejčího²⁰³ a reagoval slovy: „*Kniha musí být taková, že to Svobodu bude mrzet, že tam nebyl. Zde ukážem starým, co dovedeme.*“²⁰⁴

Neshody mezi Šaldou, Svobodou, Karáskem a Procházkou vyvolalo upozornění Moderní revue na Šaldovy obdivné výroky o Svobodovi. Masaryk měl později Šaldu přesvědčit, že by bylo dobré se vyhnout Šimáčkovu stanovisku o slušných a neslušných

¹⁹⁸ <https://www.osobnostiregionu.cz/osoby/109-ladislav-cenek-jankele-1871-1896>

¹⁹⁹ J. K. Šlejhar J. S. Macharovi 9. 7. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

²⁰⁰ J. K. Šlejhar J. S. Macharovi 30. 9. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

²⁰¹ J. S. Machar F. Pečinkovi 24. 6. 1894, fond F. Pečinky, Městské muzeum Nový Bydžov

²⁰² F. Pečinka J. S. Macharovi 4. 10. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

²⁰³ J. S. Machar T. G. Masarykovi 26. 9. 1895, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

²⁰⁴ J. S. Machar T. G. Masarykovi 1. 10. 1895, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

literátech. Karásek a Procházka by tedy v almanachu zůstali. Krejčího a Pelcla měl k setrvání přemluvit zase Machar.

Přes všechny snahy byl projekt 1. 10. 1895 kvůli neshodám mezi možnými přispěvateli zrušen. „*Almanach padl, jak mi Pelcl psal, půjdem tedy zase jako piráti, každý na své bárce a každý na svou pěst.*“²⁰⁵ F. V. Krejčí přičítal neúspěch almanachu Šaldovi, protože odmítl příspěvky Jiřího Karáska.²⁰⁶ Dané tvrzení však nemůžeme vnímat jako objektivní, protože je velmi ovlivněno osobním vztahem F. V. Krejčího k Šaldovi. Krejčí Šaldu ještě v lednu obdivoval jako velkého kritika a silnou osobnost, ale již v létě se k němu staví jako k nebezpečnému individualistovi. Příčinu jejich sporu lze vidět hlavně v odlišném pojetí kritiky.

Josef Pelcl všem případným přispěvatelům nabídl, že texty uveřejní na stránkách svých Rozhledů, písemně proto požádal Machara, aby mu zaslal vše, co ve Vídni pro almanach nashromáždil.²⁰⁷ Publikování připraveného textu můžeme doložit pouze u Skvrny, jež vycházela v Rozhledech na pokračování. Jelikož Otokar Březina v dopise neuvedl názvy konkrétních básní, nelze prokázat, zda byly publikovány v Rozhledech, či je použil pro *Almanach secese*.

Pelcl viděl problém nezdaru v širších souvislostech a chápal ho jako výraz nepřítomnosti jakéhokoli společného literárního znaku. Můžeme to vnímat ale i jako důkaz skutečnosti, že všichni případní přispěvatelé byli již v literatuře známí svými knižními publikacemi, a tak neměli potřebu zviditelňovat se v nějakém almanachu, v němž by mohli být srovnáváni se svými kolegy.

Pro aktéry projektu muselo být velkým zklamáním, když se podařilo S. K. Neumannovi vydat v roce 1896 *Almanach secese*. Do almanachu se zapojili Otokar Březina i Arnošt Procházka. Neumann oslovil také Machara, Šlejhara, Aloise i Viléma Mrštíkovy, manžele Svobodovy, ale někteří na jeho výzvu údajně nereagovali, jiní se vymluvili, a tak výsledným resumé bylo, že *Almanach secese* se týkal pouze autorů z okruhu *Moderní revue*.

²⁰⁵ J. S. Machar T. G. Masarykovi 1. 10. 1895, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

²⁰⁶ F. V. Krejčí J. S. Macharovi 17. 4. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

²⁰⁷ J. Pelcl J. S. Macharovi 3. 10. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

4 Vznik manifestu Česká moderna

Realizace společného almanachu se sice nevydařila, ale aktéři moderního hnutí, zřejmě inspirováni Hermannem Bahrem vydávajícím své manifesty, chtěli uspořádat myšlenky, za něž bojovali v polemických soubojích od počátku 90. let 19. století, do jednoho souhrnného prohlášení.

Jelikož je tato problematika již velmi dobře zdokumentována jak z historického pohledu Milanem Vojáčkem, tak z literárního pohledu Zdeňkem Pešatem, Janem Lukešem, Jaroslavem Medem, pouze stručně shrneme genezi textu České moderny.

Seskupení mladé generace náležící k manifestu České moderny se vytvořilo a formovalo v časopise *Rozhledy* redigovaném Josefem Pelclem. Pelcl se snažil vytvořit z *Rozhledů* tribunu mladých spisovatelů, jeho plánům nejvíce napomohlo, když se F. V. Krejčí stal jedním z redaktorů. O napsání manifestu České moderny jako programovém prohlášení mladých se v literárních kruzích diskutovalo během celého roku 1895. Asi poprvé se o tomto plánu zmínil v lednu J. S. Machar ve svém dopise J. Herbenovi,²⁰⁸ kde mezi signatáře zahrnuje Herbena, Masaryka, Krejčího, Svobodu, Sovu a ještě mnoho dalších.

Uvnitř skupiny formující manifest vznikalo napětí, v září se F. X. Šalda pustil do sporu s Josefem Pelclem. Rozpory mezi literáty bylo nutné urovnávat, a tak jako takový stmelovací článek působil z Vídně Josef Svatopluk Machar.

Pelcl vnímal Machara jako osobu nezúčastněnou v pražských literárních potyčkách, a proto vhodnou k sepsání manifestu, který by vyjádřil myšlenky, jež by se možná pražští literáti obávali vyslovit nahlas. Dle Pelcla jsou všichni v Praze svázáni nejrůznějšími stanovami a výbory, a tak je jedině možné založit moderní obec z Vídně. Pelcl²⁰⁹ si pod Macharovým vlivem uvědomil, že mnohem snazší je pro literáty shodnout se v otázkách politických než literárních, a proto souhlasil s vytvořením manifestu zabývajícím se hlavně otázkami politickými. O čtyři dny později Krejčí požádal Machara: „*Sedni na chvílku a napiš nám laskavě vstup k novému ročníku *Rozhledů*, který bude zároveň stručným a pádným manifestem *Moderny politické i literární*.*“²¹⁰

²⁰⁸ J. S. Machar J. Herbenovi 21. 1. 1895, fond Jan Herben, LA PNP.

²⁰⁹ J. Pelcl J. S. Macharovi 3. 10. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

²¹⁰ F.V. Krejčí J. S. Macharovi 7. 10. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

Machar zaslal do Prahy svůj text *Česká moderna*, který byl na společné schůzce možných signatářů částečně upraven a doplněn „*v politice, sociální politice a útokem na stranu*“²¹¹ a také k němu Šalda připojil odstavec týkající se kritiky.

Ještě 14. října se Pelcl dopisem Machara tázal, kdo by měl manifest podepsat a jmenuje později podepsané autory a jako sporného uvádí Masaryka.

22. 10. 1895 se Machar pochlubil Masarykovi: „*Slyšel jste, co jsme zbudovali v Rozhledech? Takový manifest Moderny proti našim šosákům, snad Vám to přinesou ukázat, já jsem to zhruba načrtl, oni to mají vypracovat – návrh jsem, abychom to podepsali – může to být zas mela.*“²¹²

22. října byl manifest odeslán do tiskárny, na poslední chvíli se vzdal podpisu jen Vojtěch Hořínek,²¹³ který přispíval do *Rozhledů* články týkajícími se politiky a národohospodářství. K podpisu byl zřejmě dříve vyzván samotným Pelcem.

Pod textem se nakonec objevila jména literárních kritiků: esteticky náročného F. X. Šaldy, sociálního a smířlivého F. V. Krejčího, básníka mystických dálek Otokara Březiny, neustále svou ironií i tématy provokujícího J. S. Machara, uměleckého barda pesimismu Antonína Sovy, prozaika lidského utrpení a zla J. K. Šlejhara. Vilém Mrštík zastupoval kritiku, prózu i drama. Jako překladatele bychom mohli vnímat Jana Třebického, neboť uvedl do českého jazyka Flaubertovu *Paní Bovaryovou*. Další, kdo podepsal a kdo byl zřejmě iniciátorem vzniku *České moderny*, byl zakladatel národohospodářské, sociální, politické a kulturní revue *Rozhledy*, novinář zajímající se o sociální problémy a překladatel odborných textů z angličtiny Josef Pelcl. Politiku zastupovali právníci Václav Choc, na stránkách *Rozhledů* vnímaný jako odborník na státoprávní otázky, Eduard Koerner a František Soukup.

Jednotlivé teze manifestu jsou předmětem kapitoly *Myšlenky manifestu v dílech signatářů*. Nyní se zaměříme na to, jaké reakce *Česká moderna* vyvolala.

²¹¹ J. Pelcl J. S. Macharovi 14. 10. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

²¹² J. S. Machar T. G. Masarykovi 1. 10. 1895, fond T. G. Masaryk, LA PNP.

²¹³ Naroděn 1852, jeho hlavní činnost se soustředila na cukrovarnický průmysl, již 1885 byl jednatelem zemského spolku cukrovarnického, byl redaktorem časopisů *Prager Zuckermarkt* a *Zeitschrift für Zuckerindustrie in Böhmen*. (DIVIŠ.-ČISTECKÝ, Jan. *Vojtěch Hořínek*, Ottův slovník naučný, díl 11, J. Otto, Praha 1897, s. 583, 584).

5 Ohlasy manifestu v tisku

Ve kterých časopisech a novinách bychom mohli očekávat reakci na manifest? V první řadě v těch, které se účastnily Hálkovy aféry – tedy v Naší době, Nivě, Moderní revui, Národních listech, Hlase národa a Osvětě. Dále v listech spřízněných s modernistickým hnutím či s osobnostmi, které manifest podepsali. Česká moderna kritizovala kulturní, sociální a politické poměry a zaměřila se hlavně proti Národní straně svobodomyšlné, tudíž na manifest odpověděla i další periodika, která nesouhlasila s tak důraznou kritikou společnosti a mladočeské strany.

Kdo se však ve skutečnosti k manifestu vyjádřil veřejně a kdo si své názory ponechal jen pro sebe a své přátele?

5.1 Periodika, která otiskla Českou modernu v plném znění

Rozhledy zveřejnily manifest v prvním čísle nového ročníku, tedy 23. října 1895 byl zahájen tisk, 25. října se text dostal k odběratelům. S úplným zněním České moderny se mohli seznámit také čtenáři časopisu Čas²¹⁴, dále pak čtenáři Nivy,²¹⁵ 2. listopadu České stráž²¹⁶ a 9. listopadu časopisu Zeit.²¹⁷

5.1.1 Čas

Čas vydal manifest téměř současně s Rozhledy, neboť s Janem Herbenem Machar původně počítal jako jedním ze signatářů, a tak Herben získal kartáčový otisk ještě před vytištěním v Rozhledech. Herben si s Macharem po celý rok 1895 vzájemně sdělovali názory na modernu a formulování manifestu, přesto se nakonec Herbenův podpis pod manifestem neobjevil. Důvodem byly neshody s Šaldou a s některými ostatními podepisujícími. Jan Herben nesouhlasil se Šaldovým způsobem vedení polemik, což se projevilo nejen v dopisech, které posílal Macharovi, ale i v časopiseckých střetech mezi Herbenem a Šaldou. Nejvýrazněji se rozdílnost názorů, a dokonce i osobní nepřátelství redaktora a kritika, ukázaly

²¹⁴ *Česká moderna*, Čas, r. 9, č. 43, 26. 10. 1895, s. 675-677.

²¹⁵ *Česká moderna*, Niva, r. 6, č. 1, 1. 11. 1895, s. 27-28.

²¹⁶ *Česká moderna*, Česká stráž, r. 6, č. 44, 2. 11. 1895, s. 1-2.

²¹⁷ *Ein Manifest der czechischen Moderne*, Zeit, 9. 11. 1895, s. 58-59.

v průběhu aféry Marie Pospíšilové. Koerner a Choce kritizoval redaktor Času kvůli jejich projevům antisemitismu.²¹⁸

V Čase se manifest objevil již 26. 10. 1895. Herben, i když se sám považoval za člena moderních proudů, ho doplnil pouze stručnou poznámkou: „*Tento manifest uveřejňují Rozhledy v prvním čísle pátého ročníku svého. V poslední chvíli nebylo nám již možno promluvit o něm.*“²¹⁹ Herben se zřejmě nechtěl vyjadřovat k tomuto prohlášení veřejně, aniž by se napřed poradil s Masarykem a ujasnil si tak lépe svůj postoj.²²⁰ Snad se cítil uražen, že se k němu prohlášení dostalo teprve těsně před vydáním, tedy až 23. 10. 1895.

Osobně se domníval, že „*z manifestu se stal vlastně jen agitační projev pro Rozhledy, jako se podepisovala důvěra Osvětě apod.*“²²¹ Nemohl tedy podepsat interní prohlášení jiného listu než toho, jehož byl redaktorem. Nezdálo se mu ono podivné spiklenectví a tajnosti, neboť nikdo mimo úzký okruh osobností neměl koncept České moderny vidět. Také se mu údajně nelíbilo zúžení pojmu moderna a rozdělení členů na dvě skupiny, tedy na politiky a literáty.²²²

Veřejně se Herben k manifestu vyjádřil nejprve v Čase článkem Česká moderna²²³ a poté své názory publikoval ještě v následujících dvou číslech Času.²²⁴

Článkem Česká moderna²²⁵ se Herben volně přihlásil k myšlenkám manifestu, i když nesouhlasil s některými konkrétními formulacemi, avšak „opatrnický“ neuvedl s kterými. „*My prohlášení to vůbec přijímáme za své, třebaš bychom pro sebe tu i tam něco jinak stylizovali.*“²²⁶ Přestože Čas nemůžeme výhradně považovat za časopis věnující se pouze literatuře, nalezneme v něm mnohé recenze a anotace k básnickým sbírkám, prózám i dramatům. Čas podpořil myšlenku kritiky jako samostatného uměleckého žánru: „*Co se*

²¹⁸ Jan Herben Josefu Svatopluku Macharovi 22. 6. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

²¹⁹ *Česká moderna*, Čas, r. 9, č. 43, 26. 10. 1895, s. 675-677.

²²⁰ O Herbenovi se takto vyjádřil J. S. Machar v dopise adresovaném T. G. Masarykovi (J. S. Machar T. G. Masarykovi 1. 11. 1895, fond T. G. Masaryk, LA PNP.)

²²¹ Jan Herben Josefu Svatopluku Macharovi 29. 10. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

²²² Tamtéž.

²²³ *Česká moderna*, Čas, r. 9, č. 44, 2. 11. 1895, s. 692-693.

²²⁴ *Týdenní obzor*, Čas, r. 9, č. 44, 2. 11. 1895, s. 696.

²²⁵ *Česká moderna*, Čas, r. 9, č. 44, 2. 11. 1895, s. 692-693.

²²⁶ Tamtéž, s. 692.

v prohlášení *Moderny vzletně a hrdě* praví o umění a kritice, to jest i naším ideálem.“²²⁷ Kdo se však skrývá pod zájmenem „my“? Jedná se pouze o redakci Času, nebo o skupinu realistů? Herben zdůraznil, že manifest vychází z myšlenek *vůdce realistů*. Myslel tedy vliv T. G. Masaryka, jeho požadavek, aby byla provedena kritická revize české společnosti i literatury. Masaryk však byl také politik, který kandidoval v rámci mladočeské strany ve volbách v roce 1891, a tak bychom od realistů a Herbena mohli očekávat loajalitu k tomuto politickému seskupení a protest proti jeho kritice. Realisté se však po Svatováclavském sjezdu s mladočechy rozešli, a tak Herben neměl ani žádné námitky proti politické části České moderny, a navíc jí ještě vytkl „*neupřímnost k lidu*“ a její členy nazval „*smutnými božími bojovníky*“.²²⁸ (Masaryk spolupráci s Národní stranou svobodomyšlnou ukončil roku 1893.)

Herben se sám sice původně domníval, že vydáním manifestu došlo k výraznému zúžení pojmu „moderny“ (jak již bylo zmíněno dříve). Přesto se v Týdenním obzoru²²⁹ pokusil inkriminovaný názor vyvrátit: „*Nebylo tedy úmyslem, aby se starší pojem literární moderny zužoval, když se jinak o modernu politickou rozšiřuje, neboť pod názvem moderny před rokem shrnovány byly časopisy: Naše doba, Čas, Rozhledy, Česká stráž, Radikální listy, Niva, Moderní revue, a ne pouze 12 příspěvatelů Rozhledů.*“²³⁰ Všechny jmenované listy se totiž zúčastnily polemik o Hálek a také převážně patřily tzv. mladým, neměly za sebou dlouhou minulost, neboť byly založeny až v průběhu devadesátých let. Je zajímavé, že Herben na prvním místě jmenoval Masarykovu Naši dobu, až po ní svůj Čas a teprve pak ostatní. Příčinou může být skutečnost, že Naše doba stála na počátku polemiky o Hálkovi a sama prováděla revizi literárního i politického života, a tak se její náplň nejvíce shodovala s programem České moderny. Také jistě zapůsobila Herbenova úcta k Masarykovi.

Rozhledy nemohou být podle Herbena výlučným orgánem moderny, neboť se Josef Pelcl nevzdal pokrokářství a nechal ve svém časopise publikovat zápornou kritiku Masarykovy „Naší nynější krize“. Roku 1892 se v Rozhledech dokonce objevilo prohlášení kritizující realisty. Nechal se Herben při výpovědi o Pelclovi a jeho charakteru ovlivňovat pouze názorovou rozdílností, nebo do jeho projevu zasáhla i osobní rivalita? V závěru svou pasáž o Rozhledech ospravedlňuje jako snahu o očištění moderny. „*Česká moderna chce být*

²²⁷ *Česká moderna*, Čas, r. 9, č. 44, 2. 11. 1895, s. 692.

²²⁸ Tamtéž, s. 693.

²²⁹ Týdenní obzor, Čas, r. 9, č. 44, 2. 11. 1895, s. 696.

²³⁰ Tamtéž.

*založena na vzájemné přímosti a třeba bezohlednosti, má-li být počátkem věcí nových, a proto chceme odstraniti všechny kamínky úrazu, jež leží v cestě.*²³¹

Herben se v následujícím Týdenním obzoru²³² rozhodl Českou modernu bránit proti slovům a výpadům Jaroslava Vrchlického i Jaromíra Čelakovského, kteří se ve svých přednáškách o manifestu zmiňovali.²³³ Podle Herbena měli „překroutit“ pasáž manifestu o nepřeklenutelné propasti mezi generacemi, neboť ji interpretovali jako odpor moderny k Palackému, Šafaříkovi či Kollárovi, přestože těmto konkrétním autorům moderna podle Herbena nikdy neublížila. A tak vznesl požadavek, aby Jaroslav Vrchlický a Jaromír Čelakovský jako univerzitní profesori „*nefalšovali pravdu*“, ale přednášeli podle skutečnosti. Manifest interpretoval mezigenerační propast velmi volně, a tak jak mohli přednášející vědět, že právě těchto literátů se vzniklé rozpory netýkají? Vždyť moderna téměř žádným způsobem nenavazovala na poetiku zmíněných autorů, neuznávala pravost rukopisů, neuctívala starou slovanskou minulost, odmítala posvátnou úctu k dějinám.

Herben prostřednictvím osobního útoku²³⁴ vyvrátil i další „dezinterpretaci“ části manifestu, jejímž původcem byl mladočeský poslanec dr. Josef Herold. Tento politik prý na veřejné schůzi Národní strany svobodomyšlné obvinil Českou modernu ze záhuby českého národa, již by mohla způsobit tím, že zaujímá přátelský postoj k němectví. Herben Herolda zesměšnil prohlášením, že pokud se sám pan poslanec nenaučil dobře česky, neměl by nikoho obviňovat z ohrožování českého národa a jeho řeči.²³⁵ Takto zúžil problém „němectví“ na otázku zachovy českého jazyka. Vyčetl poslanci, že „*nechápe, že tato mládež vře po jazyku svém víc než komisi řečníci, kteří se nedokáží vyvarovat germanismů, vůbec netuší, že řada mladých spisovatelů a básníků... chce nekonečně víc než politický agent, že ona krví srdce svého živí to drahé národní slovo, že rozněcuje plamen místo zvětralých a vyčichlých frází, že hřímá do mrtvých duší a jinochy probouzí k čistým ideám.*“²³⁶ Herold považovaný za Demosthena mladočeské strany byl Herbenem obviněn, že se nedokáže vyjadřovat česky.

²³¹ *Česká moderna*, Čas, r. 9, č. 44, 2. 11. 1895.

²³² *Týdenní obzor*, Čas, r. 9, č. 45, 9. 11. 1895, s. 711-712.

²³³ „*Rozumí se, že každý člověk má volnost projevu.... Ale když už s místa tak odpovědného učitel mluví k mládeži, prosíme, aby se nefalšovalo.*“ Tamtéž, s. 711.

²³⁴ Tamtéž, s. 711-712.

²³⁵ Tamtéž, s. 711.

²³⁶ Tamtéž, s. 712.

Dle Herbena se iniciativita moderny v žádném případě nesnaží český národ poškodit, či dokonce zahubit, naopak jej chce přivést zpátky k životu a odpoutat ho od pouhých opakování starých klišé, upozorněním na reálné problémy. Navíc také požaduje jejich řešení. Herolda Herben nazýval Kleónem, který byl pro Řeky symbolem typického politického kariéristy a nenáviděného demagoga.²³⁷ Jako oporu pro své tvrzení proti Heroldovu dodává, že „*jediná kniha Macharova vykonala pro vlast věru víc než všechny hromady politického písku, který Herold přesypá z řeči do řeči.*“²³⁸

V Čase nalezneme i zasláno nazvané České moderně, za kterým mělo být připojeno čtrnáct podpisů českých akademiků působících ve Vídni. Je však podivné, proč se v listě neobjevila jednotlivá jména, proč redaktor nechal pod článkem pouze poznámku „*14 podpisů*“. Z textu vyznívá souhlasné nadšení myšlenkami České moderny: „*Vaším společným manifestem prudce, jasně a stručně vybuchlo z Vašeho nitra to, co jsme my a s námi zajisté celá řada jiných stejně smýšlejících dosud jen rozptýleně cítili...Váš hlouček mávl praporem duchové revoluce...ve Vídni cítíme naši českou mizerii dvojnásob, a proto děkujeme.*“²³⁹ Vídenští akademikové text manifestu přijímají jako důležité gesto, projev nechuti nadále setrávat v nevyhovujících společenských poměrech. Nevyjadřují se k jednotlivým myšlenkám, ale jen k celkovému „rázu“ prohlášení.

Jan Herben, i když nakonec manifest nepodepsal a měl k němu jisté výhrady, které nalezneme v Čase 2. listopadu, se a od 9. listopadu rozhodl Českou modernu co nejvíce podpořit. Hájil ji před pochybnými útoky Jaroslava Vrchlického, Jaromíra Čelakovského i Josefa Herolda a jako oporu pro svá tvrzení otiskl i zasláno z Vídně.

5.1.2 Niva

Niva byla sice založena již roku 1891, ale v prvním ročníku byla více regionálním než pokrokovým časopisem. S příspěvky členů generace 90. let se setkáme až od roku 1892. Velmi významnou součástí Nivy byla Kritická rubrika, do níž psali J. Karásek, A. Procházka, F. X. Šalda, F. V. Krejčí, V. Mrštík nebo J. Vodák.

²³⁷ Proti Kleónovi byla namířena Aristofanova komedie Jezdci.

²³⁸ *Týdenní obzor*, Čas, r. 9, č. 45, 9. 11. 1895, s. 712.

²³⁹ *České Moderně*, Čas, r. 9, č. 46, 16. 11. 1895, s. 732.

Roháčkova Niva jako literární časopis podporující moderní proudy v literatuře otiskla stejně jako Čas manifest v plném znění, a tak s ním seznámila i moravské čtenáře.²⁴⁰ Za manifest také připojila velmi stručnou zprávu, v níž rozdělila jeho myšlenky na literární a politické, a zdůraznila, že vždy stála po boku České moderny a jako téměř jediný list bojovala za svobodu umění a volnost kritiky, protože jiné listy na svůj vznik teprve čekaly.²⁴¹ Dle historika M. Vojáčka²⁴² přijal tento časopis Českou modernu velmi vřele, ale podle našeho názoru to tak úplně není, neboť Niva souhlasila jen s literární částí a rozboru samotného textu věnovala pouze jeden odstavec. Proč časopis tolik zaměřený na literární kritiku odbyl manifest jen stručnou zmínkou, přestože poskytl dostatek prostoru J. Karáskovi i J. Lierovi, aby mohli s myšlenkami České moderny polemizovat? Podpisy tří z dříve jmenovaných kritiků Nivy se objevily pod manifestem, Jiří Karásek i Arnošt Procházka vystoupili proti, a tak vnímáme jednání F. Roháčka velmi diplomatické.

5.1.3 Česká stráž

Českou stráž můžeme v 90. letech 19. století považovat za časopis, který hájil radikální politické názory svých redaktorů: právníků Václava Choce, Eduarda Koernerera a Cyrila Horáčka. Tyto redaktory pojily úzké vazby jak s J. S. Macharem, s nímž se Choc pravidelně stýkal při svém pobytu Vídní, ale také obdiv k T. G. Masarykovi.

Ve stejný den, kdy přinesl Českou modernu Čas, Česká stráž upozornila své čtenáře na vydání manifestu a na blížící se ruch v literatuře: „*Minulo idylické léto a přišel zas kritický podzim.*“²⁴³ Ironicky připomněla Hálkovu aféru a další literární boje, které charakterizovala jako „*strže a přivaly slov, při jichž hlomozu a šumu se chystala k porodu nová literární škola.*“²⁴⁴ Hlavní součástí nastupující literární školy se stala literární kritika, a tak aby ji čtenáři mohli lépe pochopit a vnímat v celoevropském kontextu, poskytla jim Česká stráž výklad o dosavadním vývoji evropské literární kritiky. Výklad se opíral o hlavní myšlenky Studien zur Kritik die Moderne od Hermanna Bahra. Kritika dogmatická, historicko-vědecká

²⁴⁰ Česká moderna, Niva, r. 6, č. 1, 1. 11. 1895, s. 26, 27.

²⁴¹ Tamtéž, s. 28.

²⁴² VOJÁČEK, Milan: *Manifest České moderny. Jeho vznik, ohlas a spory o pojetí České moderny, které vedly k jejímu rozpadu*, Časopis Národního muzea, 169, 1-2, 2000, s. 76.

²⁴³ *Z literatury. O moderní kritice*, Česká stráž, r. 6, č. 43, 26. 10. 1895, s. 6.

²⁴⁴ Tamtéž.

i psychologicko-biografická byly již překonány, novou fází je *impression* či *sensation*, o které budou usilovat i čeští moderní kritici. „Nyní vniká kritika v osobitost umělcovu a proniká ji: osvojí si jeho nervy, smysly, jeho povahu, promění a přetvoří se cele a naprosto v něj.“²⁴⁵ Literární kritika nezůstává tedy pouhým strohým hodnocením literárního díla, její kvalita je velmi ovlivněna schopnostmi jednotlivých posuzovatelů.

Až 2. listopadu bylo na první a druhé straně čtyřicátého čtvrtého čísla přetištěno celé prohlášení České moderny, jemuž se ihned vytýká, že ukázalo, jak je mladá moderní generace roztržštěná, neboť: „*Antagonism proti starým je pojítka pouze negativní a v praktickém případě zhusta zaviňuje konfuze a rozbroje i v samé mladé generaci.*“²⁴⁶ V Rozhledech vystoupilo pouze dvanáct osobností, a pokud si veřejnost náhodou nevšimla, že mezi nimi chybí F. X. Svoboda či jiní stálí přispěvatelé, pak jí tuto informaci poskytli na stránkách České stráže. Malá propracovanost a nedostatek podpisů jsou podle jejich redaktorů největší chybou manifestu. Autoři České moderny také prý neponechali dostatek prostoru ostatním členům moderní generace, aby se mohli vyjádřit jinak než pouhým ano či ne. Esejistický sloh České moderny odsoudili jako poetický bombast, který přispívá k neurčitosti a nezřetelnosti myšlenek, a tak nemohou s obsahem a vyzněním manifestu zcela souhlasit.

Mnoho myšlenek – jako požadavek individuality v umění a volnosti slova – je pouhým opakováním toho, co již požadovala předchozí generace. Individualita a originalita „žádnými školometskými imperativy se nedá vstípnit do hlavy“.²⁴⁷

Česká stráž se jasně vyjádřila proti *l'art pour l'art*, neboť nezáleží jen na osobní rozkoši umělce. I když to její redaktori nepřiznávají, souhlasí v tomto bodě s manifestem. Úkolem umění by mělo být: „*podávati člověku výklad jeho života, učiti jej mravnosti a dobru, otevírat mu okna a dvéře do světa nehmotného, nikoli suchopárným, bezduchým mechanickým způsobem jalových školometů, nýbrž s věšteckým nadšením a s čistou duší vyvolených a proroků.*“²⁴⁸ Česká stráž žádala tímto výrokem po umění „učení mravnosti“. Příslušný požadavek je však příliš zastaralý, připomíná spíše názory Elišky Krásnohorské; vždyť již ani Machar, kterého můžeme považovat za konzervativnějšího umělce, neusiloval o to, aby své čtenáře učil mravnosti.

²⁴⁵ *Z literatury. O moderní kritice*, Česká stráž, r. 6, č. 43, 26. 10. 1895, s. 6.

²⁴⁶ *Česká moderna*, Česká stráž, r. 6, č. 44, 2. 11. 1895, s. 1-2.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 2.

²⁴⁸ Tamtéž.

Jako nemravné byly odsuzovány všechny výstupy „mladé generace“. České moderně šlo především o překonání realismu, jednalo se o umění dojemové, efektní, prožitkové. Snad jen moderní poezie historická J. S. Machara i negativní kritika politiky v Božích bojovnících mohli výchovně zapůsobit tím, že ukazovali záporné stránky politických, literárních i sociálních poměrů. Autor kritizoval měšťáctví, zneužívání lásky i to, že lidé jsou ve svých životech ovládáni penězi a tím, co si o nich druzí myslí.

Česká stráž z politické části programu nejvíce zareagovala na „*dorozumění s Němci na poli humanity*“.²⁴⁹ V Čechách stále panovala obava z Němců, probíhaly národnostní nepokoje, a tak shodu s německým národem vnímali redaktoři České stráže jako naivní idealismus. Pochybovali o možnosti, že by se „lidové masy“ Čechů a Němců mohly navzájem dohodnout, aniž by potřebovaly pomoc svých parlamentárních zástupců, byť tito „vůdci“ mnohokrát zklamali.

Česká stráž místo toho, aby Českou modernu podpořila, ukázala velmi necitlivě na její slabiny a poskytla tak odpůrcům další podněty pro následné těžce kritické zhodnocení. Nabízí se zde otázka, proč pokud redakce listu s něčím nesouhlasí, proč poskytuje příslušnému tématu dvě celé strany? „*Ano, my jsme list otevřený všem moderním proudům, i když nesouhlasíme s formou tohoto projevu. Úplně ho neodmítáme, ale přece musíme všechny upozornit na námi zjištěné nedostatky. Pokud bychom manifest utvářeli my, pak bychom těmto nedostatkům předešli.*“²⁵⁰

5.1.4 Zeit

Reakci na manifest přinesl i vídeňský časopis Zeit, který vedl představitel rakouské moderny Hermann Bahr, přítel Josefa Svatopluka Machara. Cílem tohoto periodika bylo seznamovat vídeňské čtenáře s kulturním děním všech národů Rakouska-Uherska. Českými spolupracovníky byli J. S. Machar, T. G. Masaryk a F. V. Krejčí.

Ein Manifest der czechischen Moderne²⁵¹ je podepsán „r“. Tato šifra nejspíše patřila F. V. Krejčímu, jelikož na uvedený rozbor upozorňuje ve svých vzpomínkách nazvaných Konec století.²⁵² K jeho autorství se však přímo nehlásí. Zřejmě to byl právě tento

²⁴⁹ *Česká moderna*, Česká stráž, r. 6, č. 44, 2. 11. 1895, s. 1-2.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 2.

²⁵¹ *Ein Manifest der czechischen Moderne*, Zeit, 9. 11. 1895, č. 58, s. 89-90.

²⁵² KREJČÍ, František Václav. *Konec století*. V Praze: Československý spisovatel, 1989, s. 237.

kritik, který převedl téměř celý manifest do němčiny a uvedl ho i zakončil vysvětlujícími poznámkami.

Zeit považuje provolání za velmi významný projev českého moderního hnutí. Jak uvedl F. V. Krejčí, přítomnost J. S. Machara mezi podepsanými by měla značit, že se k manifestu přihlásili nejlepší mladí spisovatelé, zástupci moderní kritiky, pokrokařské strany, realistické strany Masarykovy školy. Poprvé zde dochází ke spojení politiků a umělců, což je důsledkem historického vývoje a poměrů ve společnosti. Časopis oceňuje nové pojetí české národní otázky na moderní demokratické a sociální bázi, setkání s mladou rakouskou literaturou. Zdůrazňuje, že text manifestu se stal propagací českých myšlenek, reklamou na úsilí o zlepšení vzájemných vztahů. Češi podle něj také patří do celoevropského dění, jelikož se neuzavírají, ale naopak dělají vstřícný krok k rakouské mládeži.²⁵³

Jak vyplývá z předcházejících rozborů komentářů k textu České moderny, bylo by mylné se domnívat, že pokud periodikum na svých stránkách poskytlo prostor úplnému znění manifestu, pak projevilo neomezenou podporu jeho myšlenkám. Od redaktora Času Jana Herbena, neustále diskutujícího s F. X. Šaldou kvůli umění i kritice, se dala očekávat výrazněji negativní reakce na některé formulace České moderny, on se ale rozhodl hájit její program před kritiky, a tak ji co nejvíce podpořit. Naopak všechny musel šokovat text České stráže, jejíž redaktori se sice pod manifest podepsali, ale namísto podpory představených myšlenek odhalili slabiny celého projektu. U časopisu Niva se předpokládal úhybný manévr, protože jejími spolupracovníky byli jak příznivci, tak odpůrci České moderny. Niva zhodnotila manifest velmi stručně a snažila se, aby její jediný odstavec zapůsobil vcelku pozitivně. Musíme tedy konstatovat, že jako jediný přistoupil ke všem myšlenkám s nadšením a bez výhrad časopis Zeit, neboť rozbor pro něj vytvořil F. V. Krejčí, který své místo redaktora tohoto periodika získal jen díky Macharovi, a tak si nemohl dovolit potopit projekt muže, jenž mu pomáhal zajišťovat živobytí.

²⁵³ Ein Manifest der czechischen Moderne, Zeit, 9. 11. 1895, č. 58, s. 89.

5.2 Literární listy

Jednu z nejdůležitějších reakcí k manifestu otiskly Literární listy, o nichž se však při výčtu odezvy ve svých studiích nezmiňují ani Jan Lukeš, ani Milan Vojáček.

Studii nazvanou Mladá kritika²⁵⁴ vytvořil jeden ze signatářů manifestu, František Václav Krejčí. Odstavce věnované kritice pro manifest s největší pravděpodobností napsal F. X. Šalda, ovšem jeho stručně formulované myšlenky chtěl rozvinout a oficiálně doplnit o své postřehy i Krejčí, jakožto renomovaný kritik podepsaný pod Českou modernou.

Krejčí uznával Šaldu jako osobnost významného kritika, avšak ne se všemi jeho myšlenkami úplně souhlasil, což několikrát doložil v Konci století.²⁵⁵

Studie F. V. Krejčího pro Literární listy byla rozdělena na tři části. První dvě vyšly v po sobě následujících číslech, třetí byla otištěna o něco později. Šalda se o ní posměšně vyjádřil jako o třicetistránkovém nesmyslném elaborátu.

V první části zdůraznil Krejčí tuto část manifestu: „*U nás skutečně neměla kritika práva na své přesvědčení, volnost slova, bezohlednost,*“²⁵⁶ neboť „*velký, vládnoucí tábor starých směrů jest vždy ... připraven zakřiknouti každý nepohodlný její hlas jako kacířský, zpupný, revoluční.*“²⁵⁷ Text dokumentu manifestu se snažil obhájit tím, že takovýto výstup byl oprávněný a opodstatněný, jelikož ukazuje na realitu a nic nenadhodnocuje. Představitelé České moderny věřili ve vážné důvody pro své vystoupení, jimiž byly aféry probíhající od podzimu 1894. Jednalo se především o Hálkovu aféru, v níž byl Macharův projev označen jako nevhodný. Také by však Krejčí mohl oněmi slovy myslet i zesměšňování básnických projevů svých kolegů či neustálé stížnosti Jaroslava Vrchlického, Elišky Krásnohorské a dalších. Bylo tedy potřeba znovu a důrazněji upozornit na omezování kritiků při jejich práci, aby se tento nedostatek mohl odstranit.

Moderna slovy F. V. Krejčího žádala, aby kritika byla vnímána jako činnost tvůrčí, a ne jako „*pouhý aparát na děláni reklamy vhodné literatuře...*“²⁵⁸ Toto své vyjádření dále

²⁵⁴ KREJČÍ, F. V.: *Mladá kritika*, Literární listy, r. 17, č. 1, 19. 11. 1895, s. 1-2; č. 2, 1. 12. 1896, s.25-26.

²⁵⁵ KREJČÍ, F. V. : *Konec století*, Československý spisovatel, Praha 1989, s. 219.

²⁵⁶ KREJČÍ, F. V.: *Mladá kritika*, Literární listy, r. 17, č. 1, 19. 11. 1895, s. 1.

²⁵⁷ Tamtéž.

²⁵⁸ Tamtéž.

vysvětluje tak, že kritika se přeci nemůže nechat ovládat pouze osobní náklonností nebo příslušností ke „kastě“, k čemuž dochází v tzv. staré kritice.²⁵⁹

Veškerou kritiku ovlivněnou osobními sympatiemi Krejčí s opovržením označil za bezvýznamnou „literární žurnalistiku“.²⁶⁰ Znovu se vzdává kontinuity s předcházejícími generacemi, jakoby se skutečná literární kritika měla teprve vytvořit s příchodem generace let devadesátých. Prizmatem pozdějších zkušeností mu lze dát za pravdu, jelikož za zakladatele moderní kritiky je dodnes považován F. X. Šalda.

Cílem moderních kritiků mělo být nejen vytvoření umělecké kritiky, ale i snaha dosáhnout pro ni uměleckého uznání, protože „...stará kritika neznala ctižádosti, aby platila v literatuře právě tolik jako umělecká produkce; neměla tolik uměleckého citlivého svědomí.“²⁶¹ Jako nedostatek u staré kritiky byla vnímána ta skutečnost, že se nevytvářela literární hodnocení v podobě esejí, ale většinou se jednalo pouze o publikování krátkých recenzí v novinách a literárních časopisech, kritická činnost zkrátka nebyla soustavná. „...Po celá skoro desetiletí nepřemýšlelo se o zásadách a podstatě kritiky, naprosto se v ní teoreticky nepracovalo.“²⁶² Krejčí kvůli vypracované teoretické koncepci uvedl jako posledního významného českého kritika Josefa Durdíka. Durdík své kritické názory formuloval v ceněných monografiích *Všeobecná estetika* a *Kritika*, byl zastáncem herbartismu a díla hodnotil podle přesně daných formalistických měřítek, (kterým např. nevyhovovala ani Hálkova poezie.). Bývá pokládán za tvůrce analytické kritiky, tedy objektivního vědeckého způsobu, od něhož se Krejčí a jeho kolegové snažili odpoutat. Stálo tak před nimi významné, všeobecně uznávané dílo stále žijícího učenice. Česká moderna si však tyto podle ní zastaralé myšlenky přála nahradit novými.

Co by mělo být uměleckým citlivým svědomím, které Krejčí požadoval? Nebránit se a priori novým uměleckým postupům? Prokázali však Šalda a Krejčí toto svědomí při hodnocení Jaroslava Vrchlického? Jak Krejčí uvádí, špatný postoj „starých“ ke kritice způsobil naprostý nedostatek kritických individualit. V duchu myšlenek manifestu však F. V. Krejčí také v tomto textu rozvádí jen svá negativní stanoviska k historii literární kritiky, aniž

²⁵⁹ „Tomu, kdo byl za dobře s vládci Parnasu, kritika tleskala.“ KREJČÍ, F. V. *Mladá kritika*, Literární listy, r. 17, č. 1, 19. 11. 1895, s. 1.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 2.

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² Tamtéž.

by uvedl příklady nových literárních individualit, i když by mohl jmenovat Šaldu, sebe, Procházku či Karáska.

Nadějí pro literární dění měla být „*mladá kritika, značící hotovou revoluci v názorech na kritiku, hotové přehodnocení hodnot.*“²⁶³ Namísto analytické kritiky má nastoupit umělecká. Nenastane jen přehodnocení, ale přímo „převrácení“, což vyplývá i z Krejčího vysvětlení revoluce: „*Snaha po objektivnosti jest mladé kritice zakrňlostí a malomocí. A naopak, co se starou kritikou odsuzovalo jako sobecká zpupnost a vzdorovitost nespokojence... - v tom mladá kritika cení sílu, odvahu a ... individuality... Není proto divu, že si obě dnes proti sobě stojící generace nemohou rozumět. V kritice nejméně.*“²⁶⁴ Kritika se stala předmětem sváru již roku 1892, nejednalo se však o čistě generační konflikt. Šalda polemizoval s Jaroslavem Kvapilem, rozpor vznikl mezi zastánci konzervativních a moderních proudů, mezi přímými pokračovateli Vrchlického a modernou.

Krejčí nalézá nejhlubší mezigenerační propast, o které se všeobecně píše v manifestu, v pojmání kritiky, ve způsobu jejího vyjadřování a ve vztahu k tzv. morálním hodnotám posuzovatele.

Ve druhém pokračování Mladé kritiky se pokusil formulovat její úkoly: „*Hlavním úkolem mladé české kritiky jest..., aby zjednala nejprve porozumění pro tvůrčí význam své práce jakožto samostatného literárního žánru.*“²⁶⁵ Příslušný cíl se snaží naplnit jak manifest, tak i tento Krejčího rozbor.

Dle Krejčího názoru jeho kolegové již nechtějí být při své práci svazováni a „*svírání těžkou parukou tzv. objektivnosti. Vlastní práce moderního kritika začíná vlastně teprv tam, kde tyto objektivní pravdy přestávají. Tedy např. pracuje-li na portrétu známého autora, přijme celý sklad jistých pravd za sám sebou objektivní podklad: tedy všechna data biografická a bibliografická, celkové postavení autorovo v jeho době a literatuře.*“²⁶⁶ Co má být přínosem, který je zároveň odpoutáním od jmenovaných objektivních pravd? Kritikové „*hledají totiž samu vnitřní duši těchto autorův, tu zvláštní odlišenou a jen jim náležející vůni jejich díla, jeho odstíněnou fysiognomii a individuálnost.*“²⁶⁷ Objektivní skutečnosti slouží

²⁶³ KREJČÍ, F. V. *Mladá kritika*, Literární listy, r. 17, č. 1, 19. 11. 1895, s. 2.

²⁶⁴ KREJČÍ, F. V. *Mladá kritika*, Literární listy, r. 17, č. 2, 1. 12. 1895, s.25-26.

²⁶⁵ Tamtéž, s 25.

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 26.

kritikovi jako vodítka, jako podklad pro následnou činnost. Za objektivní můžeme považovat kupř. závěr kritika, ale způsob, jakým k němu došel, je individuální. Záleží na psychologických kvalitách, ale i analytických schopnostech jeho osobnosti, neboť „*čím více má kritik vlastní duše, tím více v jiných nalezne.*“²⁶⁸ Čistý kritický impresionismus, psychologický rozbor či pokus o hlubší vystižení významu díla však bývají dle Krejčího považovány za anarchii.

Krejčí neodmítá existenci objektivních norem jako takovou a pokouší se definovat moderní kritiku coby kompromis objektivismu a individualismu. „*Ovšem, že jsou takové objektivní normy, jinak by soud kritikův byl založen na pouhém jeho vrtochu, a toho nechce přec ani nejčirější individualism. Pravda objektivní, na náladě a subjektivním uzpůsobení člověka nezávislá pravda existuje, ale tak nedostižně hluboko, že se blíží každý duch s jiné strany a pokouší se ji stlumočiti a vyjádřiti abecedou svého subjektivního, individuálního chápání a nazírání.*“²⁶⁹ Z daného vyjádření lze usuzovat, že odmítnutí či pochvala díla by měly vyplývat z interpretovaného významu posuzovaného materiálu.

Třetí část Mladé kritiky nalezneme až v pátém čísle časopisu,²⁷⁰ čtenáři tak na pokračování museli čekat čtyřicet pět dní. Tento díl předloženého textu se stává obhajobou výroků „mladé kritiky“, je vysvětlením literární evoluce. Autor zdůrazňuje, že všechny „nové, originální“ myšlenky bývají zpočátku odmítány jako nepřijatelné, ale pokud je prosazují silné individuality, později se z nich stávají všeobecně přijímané soudy, které jsou považovány za objektivní. Oproti kritikovi dogmatickému staví Krejčí moderního kritika impresionistického. Oba dva se údajně při tvorbě řídí svým dojmem, vlastní osobností, ale pouze moderní kritik impresionistický tento úsudek vydává právě a jen za svou vnitřní pravdu, kdežto „dogmatik“ svůj vlastní posudek předkládá jako objektivní.

Již v roce 1892 Šalda²⁷¹ upozorňoval sice na dvojí pojetí kritiky – vědecké a umělecké – avšak neviděl mezi nimi tak příkrou propast, jak je někdy předkládáno: „*Starý spor dvou živlů v kritice: jejího živlu umělecky subjektivního, dojmového, tvůrčího a živlu vědeckého, poznatkového, konstatujícího, poučujícího, hromadícího fakta.*“²⁷² Autor se domníval, že

²⁶⁸ Krejčí, F. V.: *Mladá kritika*, Literární listy, r. 17, č. 2, 1. 12. 1896, s. 26.

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ KREJČÍ, F. V. : *Mladá kritika. Ostatek*, Literární listy, 17. r., 5. č., 16. 1. 1896, s. 77-80.

²⁷¹ ŠALDA, F. X. *Kritické projevy I*, V Praze: Melantrich, 1949, s. 199.

²⁷² KREJČÍ, F. V. *Mladá kritika. Ostatek*, Literární listy, 17. r., 5. č., 16. 1. 1896, s. 79.

s ohledem na vytváření rozsáhlejších koncepcí bude muset mladá kritika zohlednit právě tento druhý živel. „*Čím více bude opouštět dnešní své bojové stanovisko osamocených kacírů, tím více bude mít pokdy, aby se v ní vyvinul smysl historický... Pak budou mladí usilovat o obraz literárních epoch.*“²⁷³ Vývoj kritického myšlení je nezastavitelný, a tak „*vše co vytvoří, se jednou stane ošumělou frází.*“²⁷⁴

5.3 Naše doba, Studentský sborník strany neodvislé

5.3.1 *Naše doba*

Masarykova *Naše doba* se manifestu věnovala jak v *Rozhledech politických*,²⁷⁵ tak i v *Rozhledech časopiseckých*.²⁷⁶ „*Projev České moderny je blesk, ozařující tu temnotu, kterou vedení strany mladočeské ... způsobuje v našem životě kulturním.*“²⁷⁷ Jasně zde útočí na Národní listy, na jejich neměnné konzervativní postoje, se kterými se T. G. Masaryk střetl již při rukopisném boji. Jak bylo již uvedeno Janem Herbenem na stránkách *Času*, mladočeští poslanci se na svých veřejných schůzích často pohoršovali nad chováním mladých umělců.

Jelikož si v tomto období byli Jan Herben s T. G. Masarykem velmi blízcí, *Naše doba* ocitovala následující prohlášení *Času* bez jakýchkoliv úprav: „*Nám projev v Rozhledech je sympatický, souhlasíme v podstatě, ale nemohli bychom podepsat některé výroky.*“²⁷⁸ Konkrétně tedy souhlasili s oprávněností kritiky, odmítáním eklekticismu a diletantismu, individualismem.

Konzervativního čtenáře se snaží přesvědčit o politických myšlenkách České moderny prostřednictvím uznávaných autorit: „*Starý humanitní program český, program Kollárův, Palackého a Havlíčkův, poznáváme ve rčení, že Moderna i v politice chce, abychom především byli lidmi v plném slova smyslu.*“²⁷⁹ Jelikož T. G. Masaryk se roku 1893 navždy rozešel s Národní stranou svobodomyšlnou, nemůžeme se divit, že jeho periodikum z politické části manifestu zdůrazňuje odpor České moderny k mladočechům, který je dle

²⁷³ KREJČÍ, F. V. *Mladá kritika. Ostatek*, Literární listy, 17. r., 5. č., 16. 1. 1896, s. 79.

²⁷⁴ Tamtéž.

²⁷⁵ *Rozhledy politické*, *Naše doba*, r. 3, č. 2, 10. 11. 1895, s. 154.

²⁷⁶ *Rozhledy časopisecké*, *Naše doba*, r. 3, č. 2, 10. 11. 1895, s. 176-177.

²⁷⁷ *Rozhledy politické*, *Naše doba*, r. 3, č. 2, 10. 11. 1895, s. 154.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 155.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 156.

jejich výkladu následován mnohými novináři i spisovateli. Navíc nezapomíná svým čtenářům zdůraznit, že Naše doba byla již od svého vzniku vždy protivníkem této politické strany.

Oproti České strážci Naše doba ocenila, že manifest je „*umělecká skica všekulturního programu národního, z níž bojovná elektřina jen jen srší. A právě v tom je hlavní význam prohlášení.*“²⁸⁰ Sice Masaryk vnímal spojení umění a politiky do jednoho textu pozitivně, ale vadila mu víceznačnost mnoha frází: „*Byli bychom si přáli, aby prohlášení bylo vesměs formulováno precizně. Na prvé přečtení smysl té oné věty nevyniká hned dosti jasně a určitě...*“²⁸¹ Naše doba zdůraznila důležitost jednoho faktu, a to, že mladí jdou proti pasivitě, a zakončila článek apelem: „*Bojujme – budujme!*“²⁸²

Oproti kritickému rozboru v politické rubrice, jehož autorem byl sám T. G. Masaryk,²⁸³ nalézáme v Rozhledech časopiseckých Naší doby fejeton začínající slovy: „*Moderna rozčeřila zase hladinu a vyvolala vlastenecký pokřik po vlastech.*“²⁸⁴ Autor se skrývá pod šifrou Sursum, jež byla společná T. G. Masarykovi, J. S. Macharovi a F. V. Krejčímu.²⁸⁵ Dle prvních útočných vět bychom jako autora mohli označit J. S. Machara: „*Dvanáct spisovatelů a žurnalistů vydalo v Rozhledech literárně-politické credo – a už je zase zle a vlast v nebezpečí!*“ Článek se ohrazuje proti tomu, kam směřují diskuze o České moderně v politických kuloárech, neboť dle autora „*vedení mladočeské strany obratem ruky z otázky literární a politicky teoretické dělá otázku – vlastenectví. K tomu je třeba notná dávka nevkusu a nevzdělanosti.*“²⁸⁶

Nachází se zde také reakce na skutečnost, že mladí nedostatečně oslavili Sládkovo jubileum–Naše doba odpověděla tak, že moderní básníci se nedají nutit do oslavovacích nálad.²⁸⁷

Po diskuzi o Sládkově jubileu čteme o Božích bojovnicích, které údajně Hlas národa vnímal jako počátek „*šířícího se ohně rebelie*“.²⁸⁸

²⁸⁰ *Rozhledy politické*, Naše doba, r. 3, č. 2, 10. 11. 1895, s. 156.

²⁸¹ Tamtéž, 156.

²⁸² Tamtéž, 157.

²⁸³ T. G. Masaryk J. S. Macharovi 6. 11. 1895, Korespondence T. G. Masaryk – J. S. Machar, Svazek I., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd, Praha 2017, s. 369.

²⁸⁴ SURSUM: *Rozhledy časopisecké*, Naše doba, r. 3, č. 2, 10. 11. 1895, s. 177.

²⁸⁵ <http://clo.ucl.cas.cz/index.php?win=detail2&jmeno=Sursum&id=2789>

²⁸⁶ SURSUM: *Rozhledy časopisecké*, Naše doba, r. 3, č. 2, 10. 11. 1895, s. 177.

²⁸⁷ Tamtéž.

Autorem první části textu byl nepochybně Machar, druhou část, věnující se vývoji naší literatury, jak poznáme dle výrazné změny stylu vyjadřování, vytvořil zřejmě T. G. Masaryk.

Naše doba zde rozdělila současnou českou literaturu na tři proudy: Českou modernu, Katolickou modernu a autory, kteří „*písně své věnují bídě dělnické.*“²⁸⁹ Zcela záměrně opomíjí dekadentní skupinu kolem časopisu *Moderní revue*.

Největší význam a přínos pro společnost mají podle „*Sursuma*“ básně líčící neblahé sociální poměry, jaké psal Doubravský²⁹⁰ a anonym z Moravy. „*V sociální poesii vidím pokrok ve směru realistickém, v tom smyslu slova, že poesie počíná líčit poměry domácí, jak jsou.*“²⁹¹

Cílem textu byl smír s generací starších, a tak autor dokazuje, že časopisy *Osvěta*, *Světobzor* či *Zlatá Praha* vyšli mladým vstříc, když je pozvaly mezi sebe, neboť uveřejňují verše, které se velmi podobají básním v *Rozhledech* a *Nivě*.

*Rozhledy časopisecké*²⁹² se v dalším čísle znovu věnují České moderně, ale popírají záměr předchozího textu: „*Máme mladé, mladší, nejmladší a ti všichni k sobě stojí v podivném poměru. Proti starým, starším, nejstarším jaks taks byly by v jednom šiku, ale nepřítel má svou starou sice, ale osvědčenou taktiku: dělá, jakoby se nechumelilo. Svě staré posice má v rukou, gros žurnalistické je v jeho službách a budoucnost, ať se stará, kdo se stará.*“²⁹³ Konflikt tedy vyvolali staří svou neochotou k jakýmkoliv změnám a vlastně donutili mladé, aby se od nich distancovali radikálním bojem.

V závěru textu se Naše doba stylizovala do role zcela nezávislého pozorovatele, který pouze referuje o probíhajícím literárním dění, aniž by mu záleželo na výsledku. Dále zdůraznila, že podstatou jejího zájmu není literatura jako umění, ale její sociální důsledky.

Texty uveřejněné v Naší době jsou stylisticky i tematicky nejednotné, je na nich patrné, že je tvořili autoři, kteří si s pojmem moderny ne vždy spojovali zcela stejné věci, byť z prohlášení České moderny zcela jasně vyplývá, že mezi její cíle patří umělecká kvalita

²⁸⁸ SURSUM: *Rozhledy časopisecké*, Naše doba, r. 3, č. 2, 10. 11. 1895, s. 177.

²⁸⁹ SURSUM: *Rozhledy časopisecké*, Naše doba, r. 3, 10. 12. 1895, s. 264-265.

²⁹⁰ vlastním jménem Karel Jonáš (1865-1922), autor básní o dělnících, <http://clo.ucl.cas.cz/index.php?win=detail2&jmeno=jon%E1%9A&id=2518>

²⁹¹ SURSUM: *Rozhledy časopisecké*, Naše doba, 10. 12. 1895, s. 265.

²⁹² *Rozhledy časopisecké*, Naše doba, r. 3, č. 3, s. 364-365.

²⁹³ *Rozhledy časopisecké*, Naše doba, r. 3, č. 3, s. 365.

namísto služebnosti umění jakýmkoliv otázkám. Přestože na některých místech vnímáme nesouhlas s manifestem, z vyznění článků Naší doby je patrná snaha co nejvíce tento projekt podpořit.

5.3.2 *Studentský sborník strany neodvislé*

Studentský sborník strany neodvislé vznikl 1. května 1894 jako náhrada za policejně zrušený Časopis studentstva československého.²⁹⁴ Studenti univerzity, tedy členové tzv. pokrokového hnutí, byli ovlivňováni myšlenkami T. G. Masaryka. Do jejich řad zasáhl proces s tzv. Omladinou.

V čísle pět roku 1895 tohoto pokrokářského periodika se nachází pouze kratičká zmínka o signatářích manifestu, z nichž je jmenovitě uveden pouze Jan Třebický, a to jako osobnost, která se dosud „*neprokázala svědomitou prací.*“²⁹⁵ Jan Třebický psal pravidelně fejetony pro Kroniku Rozhledů, což nemuseli studenti postřehnout, byl však také překladatelem.

Jak napsal Zdeněk Václav Tobolka (1874-1949), původně nezávislý student a později spoluzakladatel Masarykovy České strany lidové,²⁹⁶ manifest byl zbytečný. „*Česká moderna ... ukázala svou nespokojenost se stávajícími poměry, nespokojenost, jež už asi přes deset let u nás vyslovuje, a již každý jen trochu myslící člověk musí cítit. Místo nechutných polemik by se mělo něco vykonat pro zlepšení těch špatných poměrů.*“²⁹⁷ Pocit znechucení stávajícími poměry tak nevnímal jako cosi nového a konstatoval, že pouhým kritizováním a špiněním se nikdy ničeho nedosáhne. Požadoval tedy konkrétní aktivity vedoucí ke změnám.

5.4 Nesouhlasné projevy „mladých“

Ačkoliv bychom mohli předpokládat, že s tak obecně formulovanými myšlenkami, které se nesly v duchu Nietzscheho filozofie, by měla většina zástupců tzv. moderních proudů

²⁹⁴ ROUBÍK, František: *Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863-1895*, V Praze: Česká akademie věd a umění, 1936, s. 32, 136, 216.

²⁹⁵ *Rozhledy časopisecké*, Studentský sborník strany neodvislé, rok 1895, č. 5, s. 86.

²⁹⁶ CEJPEK, Jiří: *Zdeněk Václav Tobolka*, http://www.old.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/Bull01_28.htm

²⁹⁷ TOBOLKA, Zdeněk Václav: *Česká moderna*, Studentský sborník strany neodvislé, rok 1895, č. 6, s. 109-110.

souhlasit, nestalo se tak. Vznikem časopisu *Moderní revue*, vyhlášením manifestu a vytvořením *Katolické moderny* se nejnovější proudy české literatury rozdělily na tři téměř samostatně fungující části. A právě manifestem vyslovený požadavek individualismu nutil zřejmě *Moderní revui* a později *Nový život*, aby s Českou modernou nesouhlasily.

5.4.1 *Moderní revue*

Jako první z představitelů *Moderní revue* se k manifestu vyjádřil Jiří Karásek, a to formou otevřeného dopisu, který zaslal do časopisu *Niva*.²⁹⁸ Karásek formuloval své názory neobvykle stručně, přehledně a jasně, vyjadřoval se v bodech, své protesty navíc rozdělil na formální a věcné. V kmenovém časopise o několik dní později vydal své prohlášení také Arnošt Procházka. Karásek a Procházka, stejně jako k Hálkově aféře, vyjádřili svá mínění každý samostatně, ačkoliv i při této příležitosti si názory těchto dvou přátel byly velmi podobné.

Oba odmítli hromadný manifest, i když z rozdílných důvodů. Jiří Karásek zdůraznil potřebu individualismu: „*Manifestace hromadná dusí a ničí projev individua.*“²⁹⁹ Kdežto podle více expresivního výroku Arnošta Procházky tato cesta, tedy vyjadřování se veřejným prohlášením, k ničemu nevede: „*Nenávidíme hromadných manifestů. Poněvadž jsou zbytečné a plané.*“³⁰⁰

Ke Karáskovi se jeho kolega nepřipojil v nesouhlasu s násilným převratem v literatuře a s popřením literární evoluce, ani dále v odmítnutí kritiky jako umělecko-vědeckého žánru. Snad Procházka nepovažoval za nutné tyto myšlenky opakovat, možná měl odlišný názor a souhlasil v těchto bodech s manifestem.

Karásek našel ve formulacích České moderny mnoho paradoxů: např. akcentování českosti, i když autoři tvrdili, že jsou proti. Za pouhé bezobsažné fráze a velmi otřelé šablony označil myšlenky o politice, ženách i sociálních otázkách.³⁰¹

Karáskovi se taktéž nelíbilo příliš radikální odmítání všeho, zavrhování veškerých stávajících poměrů v literatuře, politice či v sociálních otázkách. Podle něj by se měly

²⁹⁸ *Karáskův dopis Nivě*, *Niva*, r. 6, č. 2, 1. 12. 1895, s. 62-63.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 62.

³⁰⁰ PROCHÁZKA, Arnošt: Glosa k České moderně, *Moderní revue*, 1895/1896, sv. 3, s. 25-26.

³⁰¹ „*Tak se mi zdá, že říci o politice, že není to neb ono, ale – „těžká a bezobsažná a namáhavá práce“ – je bezobsažná, prázdná fráze.*“ citováno z *Karáskův dopis Nivě*, *Niva*, r. 6, č. 2, 1. 12. 1895, s. 62

především nejprve odstranit předsudky, jelikož odmítnutím několika vnějších projevů se nic nezmění a budou to pak stále jen kosmetické úpravy. Taktéž Procházka se domníval, že obrodu celého společenského zřízení nevyřeší jen několik oprav navržených manifestem.

Procházka již v úvodu svého článku odhaluje údajně největší slabinu manifestu a to, že se jako obdobná prohlášení zvrhl v „několik nejširších a nejvšeobecnějších pojmů.“³⁰² Manifest považoval za „velkodyšný a krátkoživotný.“³⁰³ Krátkou životnost podle Procházky způsobí v něm obsažené rozpory, zejména „patrný jest v něm zápas požadavkem individualnosti a demokratické hromadnosti.“³⁰⁴ Tento zápas Procházka vnímá jako hlavní a nejdůležitější problém současnosti. Názorově se přiklání k premise, že by měla nastat rovnováha mezi individuem a masovostí. Člověk má prosazovat své názory, ale neohrožovat individualitu ostatních, řídit se tedy *altruistním egoismem*. Manifest na tento problém podle něj pouze poukazuje, ale neřeší ho.

Za podivné, dokonce nesmyslné považoval prohlášení signatářů manifestu: Místo „*Chceme být lidmi...*“ žádá Procházka v duchu Nietzscheho filozofie, aby se z davu stali nadlidé, samostatné individuality.

Souhlasí s požadavkem volnosti slova a s odmítnutí „nálepek směrů“, i když Českou modernu pokládá také za „efemérní škatulku“. A tak v manifestu nacházíme další paradox.

Oba představitelé Moderní revue byli přesvědčeni, že Česká moderna je pouhým výkřikem do tmy, pokud za jejími slovy nebudou následovat konkrétní činy. Jiří Karásek napsal: „*Jsem ostatně přesvědčen, že páni manifestující vykonají jednou více, než v manifestu svém slibují. Ale mohu jim také hned říci: že to vykonají jinak, než si to v programu pro společný postup narýsovali. Aspoň dosavad zkušenost učí, že programy se usnávají, aby se nezachovávaly.*“³⁰⁵ Arnošt Procházka svou úvahu uzavřel obdobným přáním: „*Ne manifest, ale práce prokazujž naše snahy a vůle.*“³⁰⁶

Karásek se od programu distancoval jasně, u Procházky to není tak jednoznačné. Karásek díky racionalitě, věčnosti, logice úsudku a přesnému formulování svých myšlenek

³⁰² PROCHÁZKA, Arnošt. *Glosa k České moderně*, Moderní revue, 1895/1896, sv. 3, s. 25-26.

³⁰³ Tamtéž, s. 25

³⁰⁴ Tamtéž.

³⁰⁵ *Karáskův dopis* Nivě, Niva, r. 6, č. 2, 1. 12. 1895, s. 63.

³⁰⁶ PROCHÁZKA, Arnošt: *Glosa k České moderně*, Moderní revue, 1895/1896, sv. 3, s. 26.

dokázal jistě přesvědčit mnohem více lidí než Procházka, který se nechal při psaní eseje velmi ovlivňovat osobními pocity. Již samotný zvolený žánr (okomentované výpisky versus esej) vypovídá sám za sebe.

5.4.2 Nový život

Časopis Nový život začal vycházet až roku 1896, přesto jeho redaktoři považovali za nutné vyjádřit se k České moderně, a tak se od ní distancovat. „*Česká moderna se ... ve svém prohlášení nadouvá s buldočím výrazem ve tváři a přemýšlí, jakým nejopovrhlivějším gestem by vyjádřila nekonečné a nevýslovné pohrdání generací starších pracovníků, na jejichž ramena se vyšplhala...*“³⁰⁷ Autoři manifestu podle mínění Nového života nejen že neprojevovali svým předchůdcům náležitou úctu, nýbrž se jejich pohrdání plně vyjevilo v Božích bojovnících a při velmi ostrých osobních útocích na Vrchlického, Krásnohorskou a další. Naproti tomu představitelé Katolické moderny svou úctu k předcházejícím generacím zdůrazňovali: „*Česká moderna chce individualitu, ať už je zlá nebo dobrá, my chceme křesťanské umění. Vystupujeme proti liberální bezcharakternosti, jež se nazývá moderním diletantismem. Chceme mužnou a podnikavou bodrost místo mrzutého pesimismu.*“³⁰⁸

František Holeček pod šifrou Fr. H-ek napsal esej K prohlášení „České moderny“. V této proklamaci nenalezl nic nového či podnětného a stejně jako jeho kolegové z Katolické moderny protestoval proti neúctě k předchozím generacím, neboť literární anarchismus nevede k ničemu novému. Holeček však jako jediný odporoval tezi, že „*estetika je jen odhozena do učebnic ... estetika moderní v širším slova smyslu nemůže se brát jako souhrn pravidel o zhotovení díla uměleckého, v tom ohledu estetika již neexistuje, ale jako kompletní vysvětlení krásných umění a umění vůbec.*“³⁰⁹

Autor textu upozornil, že sice on sám Českou modernu nijak pozitivně nehodnotí, ale jiní členové Katolické moderny přiznávají manifestu určité hluboké myšlenky, význam pro mladou generaci, důležité literární otázky.³¹⁰

³⁰⁷ Slovo úvodem, Nový život, r. 1, č. 1, s. 2.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ HOLEČEK, František: *K prohlášení „České moderny“*, Nový život, r. 1, č. 1, s. 20-21.

³¹⁰ Tamtéž, s. 21.

5.5 Představitelé konzervativního pojetí literatury a politiky

Za konzervativní literární časopisy považujeme Světozor M. A. Šimáčka, Zlatou Prahu F. Schulze, Lumír J. V. Sládka (J. Otty), Květy S. Čecha, Osvětu V. Vlčka a katolicky orientovanou Vlast' T. Škrdleho. K politickým konzervativním listům řadíme staročeský Hlas národa a mladočeské Národní listy.

5.5.1 *Květy, Lumír, Osvěta a Zlatá Praha*

Ani slovem se o existenci České moderny nezmínily literární časopisy Květy, Lumír, Osvěta a Zlatá Praha. Niva toto mlčení odsoudila a označila je jako pštrosí politiku. Květům byla pasivita vyčítána z nepochopitelných důvodů, neboť celý sedmnáctý ročník obsahuje ukázky literárních děl, námětem poučných článků je pak příroda. Lumír se do diskuse nezapojil nejspíše z toho důvodu, že již tehdy byl majetkem Jana Otty,³¹¹ který zaměstnával F. X. Šaldu i jiné v redakci naučného slovníku.

Proč se účastníci Hálkovy aféry, Jaroslav Vrchlický, Eliška Krásnohorská Ferdinand Schulz (redaktor Zlaté Prahy), ani František Zákrejs (kritik Osvěty), nezapojili do diskuse o manifestu? Jednou z příčin snad mohla být přetrvávající únava z rok starých polemik a uvědomění si, že jim aktivity moderny „nestojí za rozčilování“. Manifest na ně nijak přímo neútočil, necítili se jím být ohroženi, své síly tak soustředili na obranu vlastních uměleckých projevů. V dopisech se vzájemně ujišťovali, že se obdobnými bezvýznamnostmi nenechají znepokojovat, neboť „*Ty plotky s naší moderní generací jsou příliš malicherné, celá ta takzvaná generace je malinké pimprlové divadélko z hadříčků a drátků...*“³¹² Eliška Krásnohorská se domnívala, že oproti Vrchlickému jsou představitelé moderny „nuly“, protože sami ještě nic nedokázali. Důležitým faktorem pro ústup do ústraní byla také skutečnost, že Krásnohorská i Vrchlický byli již v této době oba vážně nemocní.³¹³

³¹¹ BROŽOVÁ, Věra: *Mlčení kolem Sládkova Lumíra: Komunikační deficit lumírovské generace* in ed. BLÁHOVÁ, K.: *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*, V Praze: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2002, s. 298-306.

³¹² E. Krásnohorská J. Vrchlickému 28. 10. 1895, fond J. Vrchlický, LA PNP.

³¹³ Již v květnu 1895 Krásnohorská píše: „*Ale kdybych měla více zdraví a stačila na více práce, učinila bych to těm mudrcům k vůli a reagovala bych* (na útoky proti překladům Jaroslava Vrchlického).“ E. Krásnohorská J. Vrchlickému 6. 5. 1895, fond J. Vrchlický, LA PNP.

Ve stejné době naopak přináší Osvěta rozbory děl Vrchlického od E. Krásnohorské. Krásnohorská je spokojená, že se „mladí nevzmohli na odpověď.“

5.5.2 *Vlast'*

Katolický měsíčník *Vlast'* s podtitulem *Časopis pro poučení a zábavu* vznikl roku 1884, představoval veřejnosti českou i domácí beletrii, literární kritiku, věnoval se katolické historiografii a otázkám apologetiky. Byl znám kladením důrazu na literaturu, která své čtenáře vedla k mravnosti, a odporem k moderním směrům.

Vlast' se několikrát zajímala o Českou modernu, avšak pokaždé se jednalo o stručné komentáře, které redaktor listu umístil do rubriky *Drobné literární a jiné důležité zprávy a úvahy*. V prosincovém čísle³¹⁴ se prostřednictvím krátké zprávy čtenáři dozvěděli o „programu nové strany“ a mohli si přečíst jednotlivá jména osobností podepsaných v *Rozhledech*.

*„Mnoho toho Česká moderna odsuzuje a všude chce připraviti na světě ráj blaha a spokojenosti. Mezi těmi, kteří dostávají svůj díl, jsme i my církevníci. Co se týká Církve, vidíme v tomto prohlášení onu povrchnost, na niž jsme při českých spisovatelích zvykli... Ostatně bylo by zbytečno mladým pánům, kteří chtějí opravit celý svět (ač jim v leccems za pravdu dáváme) a kteří mluví jako bozi na Olympu, něco vyvracet a v něčem je poučovati. My jsme chtěli pouze naši stranu o věci instruovati.“*³¹⁵ Časopis upozorňuje na zajímavý dominový efekt. Vše prý začalo zpochybňováním církve, mladočeši podtrhli autoritu staročechů, moderna se zas obrátila proti mladočechům.

Otázkami České moderny se *Vlast'* zabývala ještě jednou, tentokrát rozsáhlejší zprávou *Z české moderny*. *„Čtenáři naši si pamatují, že prohlášení České moderny nadělalo v mrtvé naší literární sezóně dosti ruchu, a nejen v literatuře, i v politice domnívali vedoucí duchové, že jsou povinni zabývat se zmíněným projevem České moderny.“*³¹⁶ Autor zmiňované zprávy sice uznává, že útoky na Českou modernu byly příliš silné, pokud byli její signatáři a představitelé nazýváni zrádci českého národa, na druhou stranu se mu však nelíbí to, že Česká moderna nemá úctu k nikomu a ničemu: *„Nemůžeme však k tomu mlčeti, když vidíme, že k tomu, co druzí vykonali na záchranu a zvelebení národa, mladí páni ukazují tak*

³¹⁴ *Drobné literární zprávy...*, *Vlast'*, r. 12, 1895-1896, č. 3, s. 310.

³¹⁵ *Česká moderna*, *Vlast'*, r. 12, 1895-1896, č. 4 – leden 1896, s. 412.

³¹⁶ +8 : *Z české moderny*, *Vlast'*, r. 12, 1895-1896, č. 6 – březen, s. 609-611.

málo piety, ačkoli sami nic lepšího dosud nevykonali a na staré „chyby“ jen mnohé mají – sliby! Nemůžeme také smlčeti, že strana, která chce „býti filosofickým svědomím politiky“ a v umění, vědě a literatuře nové nám dobré vykázati dráhy, musí ve svém základě solidní a stabilní býti...“³¹⁷

Dále se pak autor pozastavuje nad skutečností a táže se, jak může Masaryk být vůdcem národa. Nesouhlasí s jeho pojetím morálky a další osobnost, Pelcla, vnímá pouze jako velepřísného Masarykova superliktora.

Za nejvýraznější a nejsilnější satiru považuje Boží bojovníky, kteří jsou v jeho textu explicitně zmíněni a v nichž shledává spravedlivý útok proti mladočeskému politikovi a představiteli Národních listů, Eduardu Grégrovi. Autor by rád do Božích bojovníků doplnil následující verše: „Šalda je chlapík, ostatní jsou chlapci, / širokou Pelcl vynalezl plachtu, / a do ní svého obalil milého/ Masaryk quondam magistra velkého.“ Mladí by si za své výpady na Vrchlického i Krásnohorskou zasloužili, aby je stejným způsobem odsoudila příští generace, kterou si teprve vychovají.

5.5.3 Hlas národa a Národní listy

Jak na Českou modernu reagovala periodika zaměřená především na konzervativní politiku, tedy Hlas národa a Národní listy?

Významné deníky staročechů a mladočechů nepovažovaly manifest za tak důležitý, aby rozboru jeho textu věnovaly celý článek, a tak v nich můžeme nalézt pouze několik zmínek umístěných obvykle v politických zprávách.

Hlas národa,³¹⁸ deník Strany národní, psal o České moderně jako o odbojném křídle mladočeské strany, které před volbami radil, aby svedla boj s přetvářkou, ujasnila si svá stanoviska a zbavila se radikalismu. Staročechi si kladli otázku, kolik mandátů bude nová strana požadovat. Ve svém konzervativním postoji se nenechali ovlivnit a zviklat ani tím, že Česká moderna ocenila více jejich politické aktivity než ty mladočechů.

Národní listy,³¹⁹ tribuna politické strany, již manifest přímo kritizoval, reagovaly na odstavec v Hlase národa velmi podrážděně, neboť strach staročechů o mladočechy vnímaly

³¹⁷ +8 : *Z české moderny*, Vlast', r. 12, 1895-1896, č. 6 – březen, s. 609-611.

³¹⁸ *Vyjasňuje se*, Hlas národa, 3. 11. 1895, r. 1895, č. 304, s. 1.

³¹⁹ Národní listy, č. 306, 5. 11. 1895, s. 3.

jako neupřímný a navíc nesmyslný. Česká moderna, tedy „stylizovaná hra na vojáky, stékání pevnosti dřevěnými šavličkami a lepenkovými kanóny“,³²⁰ nemohla Národní stranu svobodomyšlnou nikterak ohrozit. Pisatel článku pro Národní listy si určitě uvědomil, že pod manifestem nebyli podepsáni žádní významní politikové, také nebyl jasně formulován žádný konkrétní politický program a i kritika mladočechů mohla být vedena osobněji a více důrazně. Z čeho by tedy měly plynout obavy?

5.6 Satirické časopisy

Jak se s Českou modernou vyrovnala česká satira? Humoristické listy, aktivní v Hálkově aféře, tentokráte mlčí. Ani Švanda dudák či Nový Paleček na manifest nereagovaly.

Poměrně rozsáhlý komentář se však objevil v Tůmových Šípech,³²¹ které patřily k tvrdým odpůrcům moderních proudů v literatuře i politice. Komentář zabírá jednu třetinu tiskové strany a je povedenou satirou. Text začíná ironickými slovy: „Do masopustu máme sice ještě daleko, ale v Chrudimských realistických Rozhledech už to šibřinkuje.“³²² Začal tedy rej maškar, jejich řádění, které způsobilo velký rozruch. Mělo to snad být pouhé divadlo pro oslnění ostatních? Přestože se autorství manifestu připisovalo v literární historii nejen Macharovi, ale i Šaldovi či Krejčímu, Tůma jednoznačně označil jako jeho původce „básníka Majdaleny, Vídeňáka Machara, který převedl (manifest) v hanebnou prósu nečeskou.“³²³ Nebyla to náhoda, neboť na Machara Šípy útočily již v průběhu celého předchozího ročníku. Označení „hanebná próza nečeská“ odkazuje na Heroldovo obvinění tvůrce manifestu ze zaprodání se Němcům. Macharovu osobnost v tomto případě doplnilo ještě jedenáct za ním jdoucích „dii minorum gentium“, všichni ovlivnění Masarykem, který dle Šípů není ani řádným filozofem, ani řádným politikem. Text končí posměvačným: „Páni touží: ‚Chceme býti lidmi!‘ – No, to je od nich chvalitebné, že aspoň tuší, čím ještě nejsou.“³²⁴

³²⁰ Národní listy, č. 306, 5. 11. 1895, s. 3.

³²¹ Čin –či– česká Moderna, Šípy, r. VIII, č. 46, 2. 11. 1895, s. 2.

³²² Tamtéž.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ Tamtéž.

Čteme-li a pohroužíme-li se v obdobná vyjádření, nepřekvapí nás poté, že mnoho čtenářů Šípů i Národních listů odsuzovalo „nevhodné“ chování tzv. mladých při polemikách a nově vyvstalých literárních bojích.

Machar byl evidentně zklamaný, že stará elita na Českou modernu nereagovala dostatečně, že se mu nepodařilo více zvržit literární vody. Literární osobnosti jako Zákrejs, Krásnohorská, Schulz a ani Vrchlický neměly zájem na tom, nechat se zatáhnout do sporu o projekt České moderny. Mohl však být spokojen s tím, že zasáhl téměř všechna kulturní periodika a že čtyři listy uvedly text v plném znění. Uváděné výtky mohl od jednotlivých zástupců listů či časopisů očekávat, neboť většinou odpovídaly postojům, které jejich redaktori zastávali ještě před zveřejněním České moderny. Překvapila ho jistě Česká stráž, již kvůli signatářům Eduardu Koernerovi a Václavu Chocovi počítal mezi neochvějně příznivce textu, a zatím tento týdeník zcela nezakrytě vytkl programu jeho nedostatky. Václav Choc se však v korespondenci určené Macharovi vyjádřil zcela jednoznačně: „*Na Vás mi záleží mnohem víc než na celé Moderně!*“³²⁵

³²⁵ Václav Choc J. S. Macharovi 9. 11. 1895, fond J. S. Machar LA PNP.

6 Myšlenky manifestu v dílech jeho signatářů

Velmi mnoho textů bylo již publikováno o významu jednotlivých tezí České moderny. Někteří autoři ji považují za průlomový text, jiní jako např. literární historik Radko Pytlík za text, který přišel příliš pozdě a nemá žádný význam.³²⁶ Je spornou otázkou, zda oddělovat myšlenky politické od literárních. Jan Lukeš je přesvědčen, že není možné Českou modernu takto dělit,³²⁷ naopak Milan Vojáček vnímá jednu část jako zcela literární, druhou jako politickou.³²⁸ Sami autoři manifestu však nebyli schopni části politické a literární zcela oddělit, myšlenky politické i literární se textem vzájemně prolínají.

Machar sice tvrdil Masarykovi, že text Česká moderna byl plodem vteřiny, přesto dokážeme vypořádat, že obsažené myšlenky se objevují v dílech a článcích již od konce 80. let 19. století.

Představíme si postupně jednotlivé teze České moderny a ukážeme, jak se tyto myšlenky projevovaly ještě před vznikem manifestu, ale i mnoho let po rozpadu tohoto uskupení. Za zcela zásadní lze považovat následující teze:

1. *Přinucena obhajovati své přesvědčení nejprudším a nejvášnivějším bojem*
2. *Mladá generace povrhá skepticky autoritami starších literátů*
3. *Nemá úcty k starým fetišům*
4. *Boje o účelnost umění jsou směšným přežitkem*
5. *Bezohlednost kritiky*
6. *Volnost slova*
7. *Kritická činnost jest prací tvůrčí, umělecko-vědeckou, samostatným literárním genrem, rovnocenným všem ostatním*
8. *Ne echa cizích tónů...*
9. *Individualita nade vše. Umělče, dej do svého díla svou krev, svůj mozek, sebe*
10. *Naše moderní není to, co je právě v modě: předvčirem realismus, včera naturalismus, dnes symbolismus, dekadence, zítra satanismus, okultismus – ta efemérní hesla, jež*

³²⁶ PYTLÍK, Radko: *K typologii generace let devadesátých* in PYTLÍK, Radko: *Na přelomu století*, V Praze: Československý spisovatel, 1988, s. 59.

³²⁷ LUKEŠ, Jan: *F. X. Šalda a Manifest České moderna* in: *Česká literatura na předělu století*, ed. Janáčková J. a Hrabáková J., H & H, 2. vydání, Jinočany 2001, s. 33.

³²⁸ VOJÁČEK, Milan: *Manifest Česká moderna. Jeho vznik, ohlas a spory o pojetí České moderny, které vedly k jejímu rozpadu*, Časopis Národního muzea, 169, 1-2, 2000, s. 75-76.

nivelizují a uniformují vždy na několi měsícův řadu literárních děl a po nichž opíčí se literární gigrlata.

11. *Bud' svým a budeš českým*
12. *Žádáme ochranu všech pracujících a strádajících od útisku mocných tohoto světa*
13. *Důsledně žádáme i pro ženy přístup do kulturního a sociálního života*
14. *Otcové naši převzali dědictví starší strany, staročechů... Hřivny jejich mladočeši bud' zakopali, bud' z nich tyli. Jejich činnost však bude poznamenána v kulturních dějinách našich názvem roků hubených*
15. *Vychovat lid znamená povznést jedince na plnou a životnou výši sebevědomí, a rozbít lenivost tupé a netečné přilnavosti, všecku tu pohodlnou zbabělost, neodpovědnost*

Uvedené myšlenky se pokusíme najít v uměleckých dílech signatářů České moderny. U Josefa Svatopluka Machara se jedná o texty publikované před vznikem jeho epopoje, neboť tehdy ve svém díle opouští snahu prosazovat myšlenky České moderny. Budeme se tak zabývat pouze první částí jeho tvorby, a to *Confiteorem*, politickou sbírkou *Tristium Vindobona*, *Čtyřmi* knihami sonetů, *Satiriconem*, 1893 – 1896, *Magdalénou*, básnickými povídkami *Zde by měly kvést růže* a skladbou uvedenou současně s Českou modernou, *Božími bojovníky*. U Antonína Sovy také předpokládáme nejvíce projevů ve sbírkách, které obsahují kritiku společnosti a jejích poměrů, tedy v *Realistických slokách*, *Zlomené duši*, *Vybouřených smutcích*. Sova podle Jiřího Karáska tehdy jako jediný vytvořil obraz emancipované ženy v *Ivově románu*,³²⁹ zaměříme se proto i na toto dílo. U Viléma Mrštíka budeme zkoumat povídkový soubor *Bavlnkovy ženy*, dále se zorientujeme v jeho románech *Santa Lucia*, *Pohádka máje* a *Zumři*, z dramát vybíráme ta, jež se zaměřila na ženy: *Paní Urbanovou* a *Maryšu*. U Otokara Březiny, který je častěji spojován s dekadentní *Moderní revuí* než s Českou modernou, budeme pátrat alespoň po náznacích ve všech jeho básnických sbírkách (v *Tajemných dálkách*, *Svítání na západě*, *Větrech od pólů*, *Stavitelích chrámu* a *Rukou*). U F. X. Šaldy hledáme v *Analyse*, *Životu ironickém* i jeho básních. Myšlenky o kritice budeme čerpat ze Šaldových *Kritických projevů* 1 a 2, Krejčího textů publikovaných v *Rozhledech* a z Mrštíkových knižně vydaných *kritických* a *polemických* statí nazvaných *Moje sny*. *Pia desideria*.

³²⁹ KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří. *Impressionisté a ironikové*. V Praze: H. Kosterka, 1903.

Předpokládáme, že ne vždy budeme v hledání myšlenek úspěšní, a proto jsme raději zvolili širší okruh zkoumaných textů.

Ještě před samotným zkoumáním jednotlivých tezí manifestu jsme si položili otázku, zda byl mezi signatáři někdo, kdo se přímo ve svém uměleckém díle hlásil k České moderně. Jako jediný tak učinil Antonín Sova v předmluvě ke *Zlomené duši*,³³⁰ tedy v předmluvě uměleckého díla, nikoliv v nějakém politicko-sociálním pojednání pro soudobé periodikum.

Nyní se zaměříme na jednotlivé hlavní myšlenky manifestu.

6.1 Přinucena obhajovati své přesvědčení nejprudším a nejvášnivějším bojem

Antonín Sova ve svých Realistických slokách z roku 1892 asi nejlépe vystihl, jak se formovala revoluční generace České moderny, která *byla přinucena obhajovati své přesvědčení nejprudším a nejvášnivějším bojem*:

*„Tak v hádkách vášnivých a v bouřných projevech
my učíme se znát své vlastní tajné hnutí
a pouhou dedukcí my mnohý ostrý šleh
na vlastní chorobu, na vlastní shrnem' žití,
my učíme se znát, co hnije kolem nás,
tím spíš, by dobré vše v nás jásoť probudilo,
a hledat příčiny zla, které zkupil čas,
jež všecko ztěžují, snah zárodky i dílo ...“³³¹*

Znovu se pak k těmto literárním bojům vrací v básni *Smutky peripatetika* ze sbírky *Zlomená duše*:

*„A mládež těžce stůně, stůně
obětí řady spotřebuje
pro uplatnění nových mozků
a rve se, šlape, k světlu touží
a štve se k činům, popohání
nejasnou dobou programovou“³³²*

³³⁰ SOVA, Antonín. *Zlomená duše*: Báseň. V Praze: A. Sova, 1896. s. [7]. Dostupné také z:

<https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:d1d7c7c2-94fd-4beb-8cf6-3e7c2ffa5d0a>

³³¹ SOVA, Antonín: *Přátelský stůl*, Realistické sloky s. 21, <https://docplayer.cz/45623749-Realisticke-sloky-antonin-sova.html>

³³² SOVA, Antonín: *Smutky peripatetika* in SOVA, Antonín. *Zlomená duše*, V Praze: A. Sova, 1896, s. 74-75.

Mladá generace sice dle Sovy nemá zcela jasný program, ale chce ukázat na vše špatné, chce se zbavit všeho shnilého, dosáhnout uplatnění a úspěchu.

Vášnivým bojem mohly být míněny různé polemické zápasy počínající již roku 1892, když F. X. Šalda hájil své pojetí estetického nahlížení literárního díla, samozřejmě nemůžeme opominout Hálkovu aféru, Šimáčkovu aféru a ani aféru Marie Pospíšilové.

6.2 Mladá generace povrhá skepticky autoritami starších literátů

Tuto myšlenku svým jednáním i chováním zcela nezakrytě naplňoval Josef Svatopluk Machar. Jedná se o překonání starého novým, což je teze prosazovaná nejen Hermannem Bahrem, ale moderními proudy v celé Evropě. Machara můžeme s tímto vyjádřením jednoznačně spojit kvůli textu Vítězslav Hálek, jenž byl spouštěcím mechanismem celé aféry, ale i v některých jeho dalších dílech lze zachytit narážky na míněné autority, mezi které zahrnujeme především osobnosti jako Vítězslav Hálek, Eliška Krásnohorská, Svatopluk Čech, Jan Kollár či F. L. Čelakovský.

Kratičké útočné zmínky nalzáme např. v Božích bojovnících, kde je opovržení staršími literáty projevováno již jen tím, že jednotlivé osobnosti jsou zde explicitně uvedeny. Elišce Krásnohorské krom několika poznámek (bojovnice, panna, žena – lev) a zmínky o sbírce K slovanskému jihu věnoval autor celou strofu: „*Při panně té mi jedno divno / své celé žití ona bojovala, / tož v ležení vždy byla noc i den, / a manévry tak mnohé prodělala, / a známe přec, jak křehká cnost je žen -/ však ona přec jen pannou zůstávala / a zůstala – to, prosím, ctnost je tuhá, / dnes nedokáže to už po ní druhá!*“³³³ Za Hálkovu aféru jsou svou přítomností v díle odměněni jak František Zákrejs, tak Ferdinand Schulz. V tomto politickém pamfletu vystupuje i Svatopluk Čech. Přestože není přímo jmenován, můžeme jej identifikovat podle jeho nejvýraznějšího díla. Tohoto autora si Machar velmi vážil, dotýčný si však podle něj neuvědomuje, s kým se ve skutečnosti přátelí a komu „zpívá“ své písně. Kdyby ovšem prohlédl, zaútočil by na své soupeřníky. „*Tot' on, “ děl čert, jenž Písně otroka / těm bojčům pěje. Tyrtať jejich boje. / Klapky mu dala chasa divoká, / by nezřel bandu, která*

³³³ *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1896 (1). s. 19. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:74ea5f70-dc78-11e3-b110-005056827e51>

*okolo je. / Tak pĕje slepĕ, z hluboka, / prý pŕsobí to dobre v širší roje- / vřak kdyby prozřel – on jest poet pravý,/ bil by lýrou o ty pusté hlavy!*³³⁴

Jaroslav Vrchlický, Macharův přítel a podporovatel, si zde vysloužil pouze jednu zmínku a s ní související komentáře. Dozvídáme se o něm jen to, že „*lepĕ maluje*“.³³⁵ Machar Vrchlického připomenul i ve svém veršovaném románu *Magdalena*, kde ohodnotil jeho díla jako pouhé „*třpytné hračky*“.³³⁶

Dalším, koho si Machar vzal na mušku, byl Jan Kollár, autor básnického eposu *Slávy dcera*. Citáty Jana Kollára, vytržené z kontextu původních básní, které používá v předmluvě *Božích bojovníků*, působí v nové situační souvislosti zámĕrnĕ velmi komicky.

V Sonetu o nesmrtelnosti ve svých Čtyřech knihách sonetů se Machar pustil i do světově uznávaných umĕlců, ikon literární historie. Ukazuje pomíjivost jejich slávy. Homérovo dílo označil jako plíseň, W. Shakespeara coby naivní chlad, Gordona Byrona vnímá jako zastaralého, Huga vysvobodila smrt a realista Turgenĕv je již také za zenitem.³³⁷

U ostatních autorů toto exemplární opovrhování staršími literárními osobnostmi nepozorujeme.

6.3 Nemá úcty k starým fetišům

Pro Machara jsou starým fetišem rukopisy a snaha zachovat je jako nedotknutelné dokumenty dávných let. Machar je paroduje svými Božími bojovníky a to, jak konkrétním textem, tak zejména hyperbolickou předmluvou jejich údajného vydavatele profesora Č. Folkloru, člena Akademie, který sám v muzeu Vinohradském našel a poté vydal a opatřil poznámkami „*poklad ceny nehynoucí, důstojného bratra a soupeře Rukopisů královĕdvorského a zelenohorského*“. Machar zesměřňuje i způsob, jakým se v tisku pravidelnĕ o RKZ hovořilo. O rukopisu Vinohradském čili o Božích bojovnících píše: „*Básní touto pošinula se naše literatura hned po bok italské, která byla prvou v Evropĕ... V dějepisu*

³³⁴ Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární. Chrudim: J. Scholle, 1896(1). s. 19. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:74ea5f70-dc78-11e3-b110-005056827e51>

³³⁵ Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární. Chrudim: J. Scholle, 1896(3). s. 174. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:a63e9de0-dc76-11e3-93a3-00505682520>

³³⁶ MACHAR, Josef Svatopluk. *Magdalena*, V Praze : nákladem F. Šimáčka, 1919, s. 196.

³³⁷ MACHAR, Josef Svatopluk. *Čtyři knihy sonetů*, uspořádal Štorek Břetislav, V Praze: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umĕní, 1959, s. 53.

pak nejen českém, nýbrž i rakouském značí Rukopis náš hotovou revoluci, převrácení hodnot, zničení všech dosavadních autorit. Palacký, Tomek byli nedbalí skribenti.“³³⁸ Navázal tak na parodii J. J. Langerera nazvanou Rukopis Bohdanecský, kde autor vytvořil několik stránek veršů, ale důležitější je jejich rozbor, jenž s ironií pohlíží na analýzy Rukopisů.³³⁹

Když pak Machar porovnává význam Vinohradského rukopisu s Rukopisy, Rukopisy zhodnotí jako pouhou řadu básniček pochybné ceny, jež jsou napsány podivnou archaistickou řečí. Setkáme se zde i s parodickými provoláními: „*Ó barbarství! Ó nešťastný český národe! Královédvorským rukopisem zapaloval sakristián svíce, na Vinohradský rukopis čmáral kluk své klikyháky!... báseň tato by se měla tisknouti ne na papír, ale v srdce i duše všech věrných Čechů. A to se, dá bůh, stane.*“³⁴⁰ „*A nyní, kniho velebná, jdi jako světloňoš, jako fenix povstalý z popela minulosti po vlastech českých a hlásej slávu Slávů slavných!*“³⁴¹

Machar se nebojí zaútočit nejen na jednotlivé osobnosti, ale ani na instituce. Konkrétně si vybral Akademii a její investice na vytištění mnohasetstránkových publikací, které nejsou vědecky korektní. Docházelo k podpoře neopodstatněného bádání profesorů jak smyšleného Folkloru, tak skutečného Martina Hattaly. Hattalova obrana prý bude vydána až po jeho smrti, a to *v 60 svazcích, každý po 4000 stranách*. Ve skutečnosti tento univerzitní profesor již za svého života publikoval velké množství textů prokazujících pravost Rukopisů a po jeho smrti v roce 1911 byla vydána shrnující čtyřsetstránková kniha.³⁴²

Machar dále zaútočil i na svého protivníka z Hálkovy aféry Františka Zákrejse, který údajně *přečetl dvě slova – a již dokázal pravost RKZ.*³⁴³

Machar nikde záměrně nevytváří rozsáhlejší zpodobnění spisovatelů, je spíše jakýmsi glosátorem. Uvědomuje si, že z kontextu básně není často snadné příslušnou osobu poznat, pokud ji přímo nejmenuje, a tak používá ve svých dílech cílený poznámkový aparát.

³³⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. *Boží bojovníci: groteska: 1895*, Aventinum, Praha 1931. s. 21. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:ab9194c2-b24a-4e65-ac03-cbe8ecec4473>

³³⁹ LANGER, Jaroslav: *Bohdanecský rukopis* in Spisy Jaroslava Langerera I., Kober&Markgraf, 2. vydání, Praha 1861, s. 5-26.

³⁴⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. *Boží bojovníci: groteska: 1895*. Praha: Aventinum, 1931. s. 22. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:b02903e1-868d-4dc5-b564-d6eeab6532e3>

³⁴¹ Tamtéž, s. 24.

³⁴² <http://www.rukopisy-rkz.cz/rkz/gagan/jag/rukopisy/osobnost/hattala/>

³⁴³ MACHAR, Josef Svatopluk. *Boží bojovníci: groteska: 1895*. Praha: Aventinum, 1931. s. 22. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:b02903e1-868d-4dc5-b564-d6eeab6532e3>

Nebyl to však pouze Machar. Rukopisný boj již před ním parodoval J. J. Langer v Bohdanecském rukopise a Svatopluk Čech v V. básni Petrklíčů.³⁴⁴ Svatopluk Čech dokázal vystihnout podstatu urputného boje za pravost rukopisů, neboť tyto texty prý byly důkazem, „že předci naši slavní / zdobili se uměň sterým květem/ za časů, kdy Germánové dávní / v kožích volských pobíhali světem.“³⁴⁵

Machar se však k Rukopisům vracel opakovaně. V textu Slovíčko o rukopisu Královédvorském z knihy Při sklence vína se snažil zesměšnit Václava Hanku.³⁴⁶

V sbírce Tristium Vindobona v básni VIII. se dozvídáme o starých bezvýznamných pergamenech, kterých se všichni drží, ale neuvědomují si, že jim brání udělat jakýkoliv krok vpřed.³⁴⁷

6.4 Boje o účelnost umění jsou směšným přežitkem

Služba ve prospěch národního celku tvořila hlavní základ naší literatury takřka po celé 19. století. Až v 2. polovině 80. let 19. století se v české literatuře začínají projevat snahy odpoutat se od vlastenecké poezie, jejímž určujícím znakem byla touha po harmonické shodě s duchem celého národa, a pak i od obecně humanitních hodnot nadřazených nacionalitě. Básník této poezie byl v zásadě zajedno s národním a společenským celkem, cítil se být jeho pevnou součástí a starostlivým mluvčím jeho zájmů. Vlastenecká poezie není nikterak společensky bezvýznamná, naopak je součástí působení na lidové masy. Stala se pevnou složkou různých vlasteneckých zábav, slavnostních scén, akademií, má širokou publicitu v novinách, ožívá v ústech řečníků.

Tato vlastenecká poezie vycházela z důvěry v předem dané nadindividuální hodnoty národa nebo lidstva vůbec a v hodnotu činné, obětavé účasti při uskutečňování jeho záměrů a cílů. Zároveň s důrazem kladeným na tyto hodnoty zřetelně rozvrhovala svět, určovala pozici i význam člověka v něm a vymezovala smysl jeho života. Národní, humanitní hodnoty

³⁴⁴ ČECH, Svatopluk a Viktor OLÍVA. *Petrklíče*. V Praze: F. Topič, 1893. s. 19. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:6efc4de0-cb80-11e6-b22f-5ef3fc9ae867>

³⁴⁵ Tamtéž, s. 21.

³⁴⁶ Josef Svatopluk MACHAR. *Při sklence vína*. Praha: Aventinum, 1929. s. 130. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:8bf1b990-8434-11e7-921c-5ef3fc9ae867>

³⁴⁷ MACHAR, Josef Svatopluk. *Tristium Vindobona I-XX*. Praha: Šolc a Šimáček, 1923. s. 53. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:9b9de560-8a5c-46c3-a361-eb57035cc651>

dávaly totiž člověku pevné místo v široké životní souvislosti, služba ve prospěch národa, byť jakkoli krušná, se stala pro lidský život zdrojem „světla“, zárukou jeho nepochybné smysluplnosti.

Svůj odpor k vlastenecké, výchovně tendenční poezii i k poezii účelové, která by za peníze podporovala něčí stanoviska, vyjádřil Machar již ve Vstupním dialogu Confíteoru:

*„Tož, poezie, zhyň, než býti děvkou robnou
za ten chléb darebný v rukách kramáře,
tou, jež jen v neděli smí vzít svou sukni zdobnou
a chvílku pobýt u svých bohů oltáře*

*Ne, nikdy, občane se nedočkáš té chvíle,
bys uzřel sniženou ji v mrzkých službách svých
a jí snad poroučel svou hlavou jenom chýle
neb otrocký svůj bič nad její šíji zdvih!*

*Ne, nikdy, nikdy ne! Však poznáš k hrůze svojí,
že spoutat nedá se tím nízkým řádem tvým,
že velká, vznešená v té jasné výši stojí,
kam není přístupu tvým rukám kramářským,*

*že přísným zrcadlem své doby, nitra tvého,
že čisté lidskosti je schránkou jedinou,
že bude soudcem tvým a soudcem lidstva všeho,
a její ortele, že nikdy nezhyne –*

*však nikdy nebude tvých pákou nutných činů
a dmýchat v srdce troud a svítit v hlavy šer
a nikdy nebude tvých praeceptorem synů
a gouvernantkou tvojich dcer!“³⁴⁸*

Proti kramářství s uměním se postavil i Antonín Sova ve sbírce Vybouřené smutky. „*Ta řemeslnická rota, podkouřená kadidlem doby, / blýskáním planým unavila zraky diváků.*“³⁴⁹

³⁴⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. *Vstupní dialog* in MACHAR, Josef Svatopluk. *Confíteor--: básně J.S. Machara : (1881-1886)*. V Praze: Tiskem a nákladem Františka Šimáčka, 1887. s. 10-11. Dostupné také z:

<https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:3f2deb70-0dd4-11e5-b309-005056825209>

³⁴⁹ SOVA, Antonín. *Nemají prý rádi rozkvetlou, nádhernou sloku* in SOVA, Antonín. *Vybouřené smutky*. V Praze: Štorch- Marien, 1922. s. 119.

Výchovné tendence poezie a umění jsou již dle České moderny považovány za přežitky, ale přesto Krejčí ve své stati Vliv sociálního hnutí na literaturu žádá: „*Jest povinností umělce, spisovatele, by v díle svém neopomíjel toho, co doba jeho nejhrouběji cítí, by jejím zápasům hlasu propůjčil již proto, že uměleckými prostředky pro šíření myšlenek lidskosti a spravedlnosti více se vykoná než mnohými jinými.*“³⁵⁰ Sociálním otázkám se věnovali jak Sova, tak Machar, Mrštík, ale i Šlejhar.

Ryze účelové se zdá využití literárního díla pro politický boj, jak jej předvedl Machar při *odpravení mladočeských poslanců* v Božích bojovnících.

6.5 Bezohlednost kritiky

Od počátku 90. let 19. století prosazoval bezohlednost kritiky ve svých polemikách s Jaroslavem Kvapilem F. X. Šalda. Jaroslav Kvapil žádal, aby kritici zbytečně nebodali *kudlu do zad* našich literátů, měli by přehlížet některé nedostatky. Kritika by měla být shovívavá a měla by především autory povzbuzovat v další práci.

Eliška Krásnohorská varovala před bezohlednou kritikou, neboť se obávala o základy českého národa, který si stále ještě nevydobył postavení, které by si zasloužil.

František X. Šalda odsoudil Jaroslava Vrchlického za jeho *myšlenkovou nepůvodnost, eklekticism, parnasistickou ustrnulou formálnost*, u Svatopluka Čecha mu vadila *rétorika* a *myšlenková mělkost* a Sládkovi vytkl *imitaci písňové formy*.³⁵¹

Ačkoliv Šalda s Kvapilem o tématu vehementně polemizuje, sám pak ve všech svých kritických studiích bezohledný není. Zcela úmyslně přehlíží některé nedostatky Machara či Růženy Svobodové, a to jen proto, aby je v jejich literárním úsilí podpořil. Pokud se chtěl vyjádřit ne zcela lichotivě k dílům svého přítele Viléma Mrštíka, učinil tak pod pseudonymem Pavel Kunz. (Mrštíkovi trvalo dlouhou dobu, než zjistil, o koho jde. Poznání skutečnosti ve svém důsledku znamenalo ukončení jejich přátelství.)³⁵² Šaldovi se nejednalo se pouze o to,

³⁵⁰ *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 25.03.1892, 1(3). s. 93.

Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:2f1e5cd0-c49f-11e3-94ef-5ef3fc9ae867>

³⁵¹ BURIÁNEK, František: *František Xaver Šalda* in BLAŽÍČEK a kol.: *Dějiny české literatury IV*. Literatura od konce 19. století do roku 1945. V Praze: Victoria publishing, a. s., 1995. s. 97.

³⁵² Podrobně se touto problematikou zabývá studie Radka Pytlíka Vilém Mrštík a F. X. Šalda – dvě koncepce literatury let devadesátých, *Česká literatura*, roč. 35, č. 5/6, 1987, s. 432-446

aby neublížil příteli, ale např. když se měl postavit proti uznávanému básníkovi, tak se obával jeho reakce. Proto třeba kritiku díla Jaroslava Vrchlického publikoval pod pseudonymem Ptáčník.

Vilém Mrštík byl jako kritik velmi vnímavý, avšak své negativní postřehy raději sděloval v dopisech svým přátelům, než aby Arbesa či Vrchlického poškodil na veřejnosti publikovanou literární studií.³⁵³

František Václav Krejčí se snažil v článku *Mladá kritika* vysvětlit postoje mladých spíše takovým povzdechem: „*Jak mnoho zlé krve mohlo býti poslední dobou v naší veřejnosti uspořeno, kdyby bylo více těch, kteří, než jen tak zhola nepřijemného kritika okřiknou jako škůdce národa a literatury, dají si práci poznati motivy jeho kritiky, ráz jejích snah a cest, jimiž se ubírá.*“³⁵⁴ Pro studie a životopisné a literárně-vědecké články si většinou raději vybíral díla, která vyhovovala jeho estetickým požadavkům a mohl je tak hodnotit s velikým nadšením.

Teze shovívavosti a přehlížení nedostatků nakonec poskytla záminku k rozpadu České moderny. Jan Třebický v *Kronice Rozhledů* požadoval, stejně jako kdysi Jaroslav Kvapil, „*trochu více lásky k věci a z té pak se samo vyvine více osobní shovívavosti.*“³⁵⁵ Šaldu pak v důsledku muselo rozzuřit Třebického vyjádření o kritice: „*Říká se tomu analyza, a je to gladiátorství. Je to divadlo před krvelačnou, skandálu chtivou masou, předváděno zápasníky, ať najatými, ať z ochoty... Ale kritik nemusí přece konkurovati se řezníkem.*“³⁵⁶ Na stranu Jana Třebického se přidal i další kritik seskupení, František Václav Krejčí.

³⁵³ Viz Radko PYTLÍK: *Vilém Mrštík. Osud talentu v Čechách*, V Praze: Melantrich, 1989, s. 44.

³⁵⁴ *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1895, 4(5). s. 259.

Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:54dacb40-ed92-11e3-adbd-5ef3fc9bb22f>

³⁵⁵ *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1896(6). s. 410. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:d1417100-dc78-11e3-93a3-005056825209>

³⁵⁶ *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1896(6). s. 410. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:d1417100-dc78-11e3-93a3-005056825209>

6.6 Volnost slova

„Vezměte spisovatelům svobodu slova a naděláte z nich směšných eunuchů, žonglérů, kteří sice znamenitě budou tančit mezi vejci, ale radost z jejich tance nebude žádná. Lítost je bude provázeti v jejich evolucích a nic více.“³⁵⁷

Za svobodu a nezávislost literárního projevu bojoval jako první Vilém Mrštík. Hájil své drama *Paní Urbanová*. Zpracovávané téma, právo ženy na nevěru a motiv zneuctění patnáctileté dívky milencem její matky, zřejmě způsobilo, že tato divadelní hra nebyla v době svého vzniku inscenována, na divadelní prkna se dostala až roku 1942. Vilému Mrštíkovi nezbývalo tedy nic jiného, než vydat své drama *Paní Urbanová* tiskem a navíc vlastním nákladem. Téma i zpracování bylo zřejmě tak kontroverzní, že nakonec autor vynechal celé jedno jednání. Netušíme tedy, jaký byl původní účinek díla.

K obdobnému tématu se Mrštík znovu vrátil v *Maryše*, kde hrdinka odmítá být nevěrná, a také v *Bavlnkových ženách*. Třetí *Bavlnkova* manželka byla mnohem mladší, vzala si ho pro peníze, našla si milence, což pro *Bavlnkovy* sousedy bylo nepřipustné, a tak zorganizovali veřejné lynčování milenců.

U *Sovy* v *Mém mládí* je ženina nevěra vyřešena společnou sebevraždou milenců. *Machar* zase ukazuje, že ženina nevěra může dohnat partnera až k vraždě soka v lásce. *Jeníček* z *Macharovy* veršované povídky *Z vlaku* (Zde by měly kvést růže) zabil čeledína *Borůvku*, když ho přistihl se svou milou v zahradě.

Jak již bylo uvedeno výše, diskuse ohledně svobody tvůrčího procesu umělce se pravidelně objevily, pokud literát otevřel téma, které bylo do té doby tabuizováno.

Měšťané navštěvovali nevěstince, ale šokovalo je, že tuto skutečnost dle *Zolova* vzoru začíná reflektovat i česká umělecká literatura. *Machar* v *Magdaléně* vytvořil postavu prostitutky *Lucy* a díky ní nastavil zrcadlo maloměšťácké společnosti, neboť obyvatele městečka, když se dozvěděli o původním povolání hlavní postavy, vůbec nezajímaly *Luciiny* povahové vlastnosti, její těžký osud, a raději, neboť to bylo pro ně nejpohodlnější řešení, předstírali, že *Lucy* nevidí. Přestala tak pro ně existovat.

³⁵⁷ MRŠTÍK, Vilém: *Kuře melancholik* in MRŠTÍK, Vilém. *Moje sny: Pia Desideria : epištoly, úvahy, essaye, studie, články, kritiky, polemiky i s pamflety, I[-III]*. Praha: Máj, 1902-1903. s. 147. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:a6fe138f7ad4af28faf140b9f90cd5d9>

Dobovou situaci asi nejlépe vyjádřil 1. 10. 1894 F. V. Krejčí ve svém dopise Macharovi, v němž mu s obavami napsal ohledně Magdalény, jejích narážek na politický život a ohledně prostitute: „*A což Vaše rodné město? Neukřižují Vás, až se tam objevíte?*“³⁵⁸

Téma nevěstince nalezneme rovněž ve Šlejharově povídce Skvrna. Vystupuje zde „*rozchlípnělá cikánka toužící po jakémkoliv kšeftu, aby alespoň na malou chvíli měla pokoj od madam.*“³⁵⁹

Dalším provokativním motivem bylo zneuctění patnáctileté dívky o mnoho let starším mužem. Stalo se nejen Mrštíkově paní Urbanové, když ji do jiného stavu přivedl milenec její matky, ale i květinářce vystupující v básni První akt dramatu³⁶⁰ z Macharova *Confiteoru*.

Opustíme nyní téma nevěry a milenců a přejdeme k dalšímu rezonujícímu námětu, k víře a náboženství. Kritice v duchu Nietzscheho filozofie podléhá Bůh, náboženství, církev i církevní představitelé. Machar vnímal úkol náboženství následovně: „*Lid musí vždy a všude kohos míti, jenž plní vždy ho hrůzou posvátnou, by moh se modlit, vzývat ho a ctíti / a duši jemu otevírat svou. / Tys, Kriste, sestárl, a ruka umná/ nového boha dala ve chrám náš...*“³⁶¹ Sova ukazuje, že prostřednictvím víry se dá snadno manipulovat lidmi: „*Nezapomeň, kterak chtěli, aby tvá duše byla Slabá, Slabá, / pod dechem hříchu, aby hledala Krista a Marii.*“³⁶² Ženský lyrický subjekt v První lásce ze Zlomené duše nemá důvod se modlit a chodit do kostela.

Šalda v povídce První otřesy odkrývá další kontroverzní téma – zneužívání dětí a žen kněžimi: „*Prase, ani školačkám nedá pokoje...! ...Kdyby tě tak zavřeli na deset let do lapáku,*

³⁵⁸ F. V. Krejčí J. S. Macharovi 1. 10. 1894, fond J. S. Machar LA PNP

³⁵⁹ ŠLEJHAR, J. K.: *Skvrna, Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1896(9). s. 562. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:4c227a30-c4a6-11e3-bb44-5ef3fc9bb22f>

³⁶⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. *Confiteor--*: básně J.S. Machara : (1881-1886). V Praze: Tiskem a nákladem Františka Šimáčka, 1887. s. 149. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:44d07c50-0dd4-11e5-b309-005056825209>

³⁶¹ MACHAR, Josef Svatopluk: *Kříž* in *Confiteor, Confiteor--*: básně J.S. Machara : (1881-1886). V Praze: Tiskem a nákladem Františka Šimáčka, 1887. s. 160.

³⁶² SOVA: *Bizzarní sen* in SOVA, Antonín. *Vybouřené smutky : básně /*. Praha: Moderní revue, 1897. s. [21]. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:0b23a5b0-e18e-11e6-9964-005056825209>

*abys tam shnil a nekazil nám děti...*³⁶³ Rozvášněný dav chce kněze potrestat, ale ten mu uniká díky lži svého kolegy, který tvrdí, že ho veze do vězení.³⁶⁴

Volnost slova úzce souvisela s formální stránkou projevu. Moderna svými díly aktivně vystupuje proti tradičním formám, u nichž jsou přesně zpracované definice a každý ví, jak má např. sonet vypadat (jsou stanoveny: počet veršů, rýmové schéma, dokonce někdy i obsahová stránka), a jež precizně dodržují Vrchlického epigoni, a tak autoři bojující se stereotypy v literatuře jsou automaticky považováni za příslušníky moderních proudů.

K moderním směrům chtěli patřit i autoři hlásící se k České moderně, kteří jak prohlásil Antonín Sova básní, *Nemají rádi rozkvetlou, nádhernou sloku*:

*„Já, nespokojený buřič, slyším již umírat poesii,
vztekle rozbíjím ještě kadluby, v nichž cítím zvětšelé formy,
ať volně vyteče kov můj žhavý na lebkky hlupáků...“³⁶⁵*

V poezii se nejprve začíná objevovat odpor k tradičnímu verši. Dle Miroslava Červenky se Machar ve své tvorbě přiklonil k nepoetičnosti městské řeči. Sám Machar se k tomuto tématu vyjádřil následovně: *„Nemám rád té poezie / jež jak oslazená voda / padá do té mizerie / zoufalého století /.../ Mám rád verše volné, smělé / které třeba drsně zvučí / odvahu však mají v čele/ a ve štítu pravdy znak.“³⁶⁶*

Se symbolismem a dekadencí souvisí tzv. uvolněný verš a poté dle Whitmanova vzoru verš volný. Vznik volného verše je spojen s vnitřním individualismem básníka. Např. u Antonína Sovy i Otokara Březiny jeho použití vyplývá přímo z potřeby se takto básnický vyjadřovat, neboť charakter jejich výpovědí požaduje upřednostnění rytmu před sylabotónickou poezií.³⁶⁷

³⁶³ ŠALDA, František X.: *První otřesy* in ŠALDA, František X. *Život ironický a jiné povídky*, V Olomouci: Otakar II, 2000, s. 169

³⁶⁴ ŠALDA, František X.: *Život ironický* in ŠALDA, František X. *Život ironický a jiné povídky*, V Olomouci: Otakar II, 2000, s. 170

³⁶⁵ SOVA, Antonín. *Nemají rádi rozkvetlou, nádhernou sloku* in SOVA, Antonín. *Ještě jednou se vrátíme--: kniha veršů z r. 1892-1899*. V Praze: Grosman a Svoboda, 1900. s. 116. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:95e91eb0-c2de-11e6-b5e2-001018b5eb5c>

³⁶⁶ MACHAR, Josef Svatopluk: *Sloky literární* in MACHAR, Josef Svatopluk. *Bez názvu*, V Praze: F. Šimáček, 1889, s. 277

³⁶⁷ ČERVENKA, Miroslav. *Dějiny českého volného verše*, V Brně: Host, 2002, s. 26-29.

J. S. Machar mění tradiční obsahovou i jazykovou stránku sonetů, lásku nahrazuje ironií, smutkem a pesimismem, místo barvitých metafor používá prostý, někdy dokonce i hovorový jazyk. Obdobně zachází s elegií, kde úctu, patos a oslavu zaměňuje za satiru.

O jaké experimenty se Česká moderna pokusila na poli prózy?

Časopis Vesna uvedl roku 1891 povídku Analysa tehdy začínajícího literáta F. X. Šaldy. Oproti tradičním realistickým prózám zde došlo k výraznému potlačení děje ve prospěch odhalení vnitřního světa hlavního hrdiny Januse Schlaaga. Eva Štědroňová se domnívá, že bychom měli „*postavu číst jako experiment – literární i intelektuální, jenž literárními prostředky prozkoumává hranice analytického rozumu a možné přechody mezi racionalitou a iracionalitou, případně racionalitou a mystikou, racionalitou a imaginací, které jsou i možností proměny subjektu utvářeného vědou.*“³⁶⁸ Můžeme zde vypořádat vliv Oscara Wilda na Šaldovu snahu vyjadřovat se v prozaickém díle prostřednictvím symbolických obrazů naplněných, u Šaldy přehnaným, množstvím metafor. Šalda se až příliš snažil být inovativním a zásadně změnit tradiční jazyk prózy, což se mu při hodnocení této povídky stalo osudným. Jak sám přiznával, kvůli obhajobě svého nového stylu se stal kritikem.

Jako pokus o inovaci pojetí románové tvorby vnímáme román Santa Lucia Viléma Mrštíka. Stejně jako u Šaldovy Analysy i zde je děj odsunut do pozadí, dochází k rozrušení časoprostorové orientace, velmi důležitou roli hraje líčení prostředí a vnitřního světa vypravěče, jímž je sám hlavní hrdina Jiří Jordán. Nejedná se tedy o tradičního realistického vševědoucího vypravěče, a tak je čtenář nucen více se zamýšlet nad osudy jednotlivých postav, nad jejich charaktery, neboť je pozorujeme pouze z Jordánova úhlu pohledu.

Propojování přírodních dějů, jako např. bouře, s blížícím se osudem hlavního hrdiny nalézáme i ve Šlejharových povídkách či v Bavlňkových ženách Viléma Mrštíka.

Jak Machar, tak Sova vnímali velmi úzkou souvislost mezi svobodou projevu a uznáním, po němž oba dva prahli. Machar v básni Sloky polemické staví svůj lyrický subjekt do role nepochopeného básníka, jemuž chybí nejen popularita, ale i finanční prostředky: „*Já bídný červ! Jsa mučen záští / a závistí, již v srdci mám, / se tajím ve svém chudém plášti / a skoupou sudbu proklínám. // Vždyť nesmím nazvat sladkým pěním / svých nevázaných veršů*

³⁶⁸ KOSTRBOVÁ, Lucie. *Manýrismem k symbolismu – Šaldova „Analýza“* in „*Na téma umění a život“ F. X. Šlada 1867-1937-2007*, V Brně: Host, 2007, s. 155.

dav, / jen s trudem mnohým, lopocením / dám myšlénce své prostý háv. // A nesmím zvat se bohem země, / ba nejsem ani jeho stín, / dí myšlénka mi každá temně, / že nicotný jsme prachu syn. ³⁶⁹

Ve všech aférách, které vedly ke vzniku manifestu – tedy v Hálkově, Šimáčkově i v aféře kolem herečky Pospíšilové, se nějakým způsobem objevilo právo umělce na ničím neomezené vyjádření uměleckých myšlenek. Viz předchozí kapitola.

Machar sice hájil svobodu slova během Hálkovy aféry, ale pokud satira útočila přímo na něj, cítil se být dotčen. V Božích bojovnících vytvořil Krvavého Tůmu: *Muž všestranný je bojce, kazatelem, / zná lebky bít, že víc je nespraví / ni anděl s nebe, mistr v slově vřelém, / lid roznitit zná proti bezpráví, / je každým dechem víry hajitelem: / ó, lide český, hrr jen na ně, na ně, / bij, tepej, neživ, k předu, jménem páně!* ³⁷⁰ „Ach, tato kára, tajný arsená / Krvava Tůmy. Dobrý bojce náš / má zvířecí tu, má tu lidský kal, v němž v sobotu (den čistění to váš) / vypírá zrady, mdloby, hnisu pal - / a v tom je velik; špínu k tomu bere / a míní, jí že nejbělejš se pere.“ ³⁷¹ Pomstil se mu tak za články a obrázky uveřejněné v Šípech, dokonce jako jedinému ponechal v knize obrázek, tedy karikovaný portrét vytvořený pro 1. vydání. V textu pak ukazuje, že Tůma je z kaučuku, a tak je nesmrtelný, pružně bude procházet politickými kruhy, a nikdo jej nikdy neodpraví.

Názory na svobodu slova můžeme vyčíst i z korespondence. Jaroslav Vrchlický již roku 1894 nechápal, jakou větší svobodu slova by Machar a jeho kolegové chtěli: „*Ti lidé mají pět nebo šest žurnálů k dispozici a řvou až běda, kde se jen kdo málo ozve, publikují si, co chtějí, nadávají, jak chtějí, vysmějí se každému vážně a ze srdce jdoucím slovu, jako udělali mně – co s nimi?*“ ³⁷² Až teprve o rok později mu dal Machar zapravdu, neboť se svěřil dne 15. 12. 1895 Vilému Mrštíkovi: „*Mám při své mizerii životní takovou literární svobodu, že fakticky mohu veřejně říci, co mi napadne. Stálo mě to pár přátel a tzv. uznání v kruzích,*

³⁶⁹ MACHAR, Josef Svatopluk: *Sloky polemické* in MACHAR, Josef Svatopluk. *Confiteor--: básně J.S. Machara : (1881-1886)*. V Praze: Tiskem a nákladem Františka Šimáčka, 1887. s. 125. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:43dd90d0-0dd4-11e5-b309-005056825209>

³⁷⁰ *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1896(1). s. 19. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:74ea5f70-dc78-11e3-b110-005056827e51>

³⁷¹ *Boží bojovníci* in *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1896(1). s. 19. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:74ea5f70-dc78-11e3-b110-005056827e51>

³⁷² Korespondence Vrchlický Eimovi 16. 12. 1894 in KOKEŠOVÁ, Helena. *Gustav Eim. Životopisná studie a edice korespondence*, V Praze: Karolinum, 1999, s. 138.

*keré mezi šosáky dávají dobrý ton. Neznám dnes člověka v Čechách, kterému bych nedovedl vynadat a podepíšu se plným jménem.*³⁷³

Volnost slova a svoboda projevu byla Českou modernou vnímána dvěma úhly pohledu. Co se týče jejich vlastního vyjadřování plného satiry a ironie, rvali se za tuto myšlenku jako lvi, ale pokud někdo jiný chtěl vyjádřit myšlenky, jež by je mohly nějakým způsobem poškodit, tak byl vnímán jako bestie, která chce chudáčkovi básníčkovi utrhnout celou hlavu.

6.7 Kritická činnost jest prací tvůrčí, umělecko-vědeckou, samostatným literárním genrem, rovnocenným všem ostatním.

Pod textem České moderny nalézáme podpisy tří významných kritiků: Viléma Mrštíka, F. X. Šaldy a F. V. Krejčího, tudíž se nemůžeme divit, že hlavní součástí manifestu se stala výše uvedená teze.

Při formování nové umělecké kritiky se všichni tři opírali o zahraniční kritické autority.

Vilém Mrštík byl obeznámen s ruskou kritikou, jejíž závěry aplikoval ve svých studiích. Jako inspirace mu sloužili Strachov, Dobroljubov nebo Bělinkij. Mrštíkovi kritické studie zaměřené na literaturu vznikaly v letech 1886-1889. Podstatu těchto kritik vyjádřil literární historik Radko Pytlík následovně: „*Mrštík chápe boj proti starému spíše pocitově, prudkým, kriticky založeným temperamentem, jímž vybojoval prostor pro svobodné nezávislé vyjádření individuality v celé šíři: v rámci buřičských postojů i jemných nálad duševních.*“³⁷⁴ Vilému Mrštíkovi byl z autorů České moderny stylově blízký Josef Karel Šlejhar, který stejně jako Mrštík propojoval děje v přírodě s vnitřním rozpoložením a osudem osob, a proto právě jemu věnoval dvě kritické studie.

Vilém Mrštík boj o svobodu kritiky započal, F. X. Šalda jej teoreticky rozvinul a opravdu povýšil kritiku na uměleckou činnost, neboť jak píše Miroslav Rutte: „*ji dal závažnou funkci v duchovém i společenském vývoji národa a že ji naplnil až do dna vášnivou*

³⁷³ Machar J. S. Vilému Mrštíkovi 15. 12. 1895 Fond Mrštíkové LA PNP.

³⁷⁴ PYTLÍK, Radko: *Vilém Mrštík a F. X. Šalda – dvě koncepce literatury let devadesátých*, Česká literatura, roč. 35, č. 5/6, 1987, s. 436.

*osobností bojovníka.*³⁷⁵ Šalda sice vycházel ve svém Syntetismu v uměleckém díle z některých Mrštíkových myšlenek, ale vytýkal mu, že je nemá podložené soudy estetických autorit. Šalda při zpracování své teorie kritiky vycházel z díla Hippolyta Taina a Emila Hennequina. V 90. letech 19. století vnímal F. X. Šalda kritiku následovně: „*Schopnost abstrakce, subtilními způsoby dobrati se tajův intuicí a symbolisací, touhu po sloučení method vědeckých s uměleckými, mystický vztah a tušenou konečnou jednotu Vědy, Náboženství, Umění odhaduje jako její vlastní cíle jako v mlhách fluidních a přece skoro magneticky určitých a pronikavých, jako má býti nové to umění samo.*“³⁷⁶ Při vytváření soudů pracoval s estetickými termíny, z jeho kritik je patrná vědecká erudovanost. Pokud odkazoval na některé autority a citoval jejich myšlenky, pak se snažil uvádět přesně prameny, z nichž vycházel, čímž podpořil vnímání kritiky jako vědecké disciplíny.

Kritika by dle jeho mínění, čímž se odlišoval např. od Krásnohorské, neměla podléhat společenské poptávce, ale naopak být sama uměním: *Nepracujeme tedy pro autory. „Nepracujeme ani pro obecnstvo. Ale jen pro sebe. Kritika – správně literární psychologie – je samotný umělecký žánr.*“³⁷⁷ Jelikož se Šaldovi coby spisovateli nedostávalo takového pozitivního ohlasu jako u jeho kritik, snažil se tedy své umělecké ambice realizovat tvorbou kritických esejů, jež jsou dodnes ceněny nejen pro hloubku analytických rozborů, ale zejména pro bohatost jazykového vyjadřování naplněného metaforami, symboly, ale dalšími básnickými obraty.

Pojetí kritiky však po celý život přetvářel, neboť si uvědomoval, že se změnou společenské situace je třeba revize předcházejícího pohledu na kritiku. Přestože měl i své odpůrce, všichni ho uznávali jako významnou osobnost, zakladatele moderní kritiky. Tuto skutečnost Vojtěch Daniel vysvětluje Šaldovou schopností přizpůsobovat si veřejný prostor svému působení.³⁷⁸

³⁷⁵ RUTTE, Miroslav. *Bojovník o zítřek (F. X. Šalda)*, V Praze: Společnost F. X. Šaldy, 1993, s. 3.

³⁷⁶ ŠALDA, F. X.: *Synthetism v novém umění*, ŠALDA, F. X. *Kritické projevy I*, V Praze: Melantrich, 1949, s. 11.

³⁷⁷ ŠALDA, F. X.: *Literární kapitoly (spor s Kvapilem)* ŠALDA, F. X. *Kritické projevy I*, V Praze: Melantrich, 1949, s. 207.

³⁷⁸ VOJTĚCH, Daniel: *Moderní kritik vytváří a udržuje sama sebe. Konstrukce pojmu F. X. Š.* in Kubíček Tomáš, Merhaut Luboš, Wiendl Jan ed.: „Na téma umění a život“ F. X. Šalda 1867-1937-2007, Host, Brno 2007, s. 22.

F. V. Krejčího bychom mohli vnímat spíše jako rétorického než uměleckého kritika, jenž se snažil ve svých studiích akcentovat význam díla. Např. o Macharově knize *Tristium Vindobona* ve své stejnojmenně nazvané práci napsal: „*Z takových individualit jako jest Macharova, tvoří se pilíře celých literárních period a knihy jako je tu jsou jejich ohlašujícím se počátkem.*“³⁷⁹

Přestože se Krejčí snažil, nikdy nedosáhl takové úrovně jako Šalda. Chybí mu britkost úsudku, kritický aparát, opravdové zaujetí pro myšlenku, kterou chce sdělit. Aleš Haman vytvořil Krejčího kritický profil: „*Metodicky vycházel Krejčí z názorů francouzských autorů Taina a Hennequina, v jejichž duchu pohlížel na umělce jako na jedince determinované kulturním a sociálním prostředím i psychologickými dispozicemi. Krejčí svou kritiku adresoval nejen autorům, nýbrž chtěl svými výklady vytvářet též spojení mezi tvůrci a publikem, jak o to usiloval již Havlíček. Zaměřoval se na časové jevy, jež však nazíral z perspektivy povznesené nad pouhou aktuálnost. V jeho kritických výkladech hrálo významnou roli vždy hledisko společenské účinnosti díla.*“³⁸⁰

Dle A. Hamana byla nejvýznamnějším textem F. V. Krejčího stať *Nové umění*, v níž vysvětlil podstatu České moderny. V textu nazvaném *K otázce kritiky* se jeho autor F. V. Krejčí zamýšlí obdobně jako Mrštík i Šalda: „*Kritik chce – a má na to právo – býti ceněn ne pouze jako anonymní jednotka z řady těch, kteří přinášejí své cihly ku stavbě objektivné, věkoplatné pravdy, nýbrž jako samostatné, do jisté míry tvůrčí individuum, jako originelní zjev myšlenkový a umělecký.*“³⁸¹

A jak vnímali kritiku signatáři manifestu jakožto umělci? Josef Svatopluk Machar věnoval kritice a kritikům dvě básně. V Listu M. A. Šimáčkovi uvádí tradiční představu vševědouceho pozorovatele, jenž dokáže odhalit autorovy kvality.: „*Když po člověku sáhne / a s hlavy, s lící kůži tobě stáhne, / a ty zříš telecí maso své –/ tu aspoň vidíš, co v tobě je!*“³⁸²

³⁷⁹ KREJČÍ, F. V. *J. S. Machar: Tristium Vindobona, Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1894, 3 (3). s. 32.

³⁸⁰ HAMAN, Aleš. *Kritika přelomu století (F. V. Krejčí, J. Vodák a kritikové začátku století)* in Haman A.: *Nástin dějin české literární kritiky*, H & H, Jinočany 2000, s. 71.

³⁸¹ *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1895, 4(5). s. 262.

Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:54f04f10-ed92-11e3-adbd-5ef3fc9bb22f>

³⁸² MACHAR, Josef Svatopluk. *List M. A. Šimáčkovi* in MACHAR, Josef Svatopluk. *1893-1896*, V Praze: F. Šimáček, 1897, s. 35.

Druhou báseň ve Čtyřech knihách sonetů věnoval zřejmě právě Šaldovi, který ze všech kritiků nejvíce dbal na estetické teorie:

*„Můj přítel, který v našem umění
vždy lpí na teorii ctihodné
(on ještě, básníka než ocení,
zda genij to, či talent rozhodne),*

*mní, že prý čtenář hledá při čtení
jen dojem krásy divné, lahodné
(a má hned jakýchs formul spletení
prý k lapení té krásy za vhodné).*

*Ne krásu, příteli, tvůj čtenář hledá sebe,
to já své v díle tvém; – a někdy autora,
pak ale propuká v něm vášeň netvora,*

*pak z každé řádečky krev tvoji chtivě střebe,
tvé city pohltá – a v posled z plných plic
ti ráčí vytýkat – žes toho nedal víc!“³⁸³*

V době vzniku manifestu se Vilém Mrštík již téměř výhradně věnoval kritice výtvarného umění, o formu literární kritiky tedy mohli vést spory F. X. Šalda a F. V. Krejčí. Krejčí Šaldu uznával jako kritika a nepouštěl se s ním do žádné polemiky. Šalda bývá vnímán jako představitel kritiky artistní, výlučné, na literární díla kladl velmi vysoké nároky. Krejčí je považován spíše za reprezentanta kritiky sociální, při tvoření svých posudků vycházel z životopisu autora a kritikou se jej snažil podpořit v další tvorbě.

Domníváme se však, že úplného naplnění teze, aby kritika byla umělecko-vědeckou tvůrčí činností, dosáhl díky svému uměleckému projevu pouze F. X. Šalda.

6.8 Ne echa cizích tónů...

Bezduchou nápodobu zahraničních vzorů kritizoval převážně v rozborech básnických sbírek F. X. Šalda.

Podíváme-li se však na tuto tezi z jiného úhlu pohledu, zjistíme, že její naplnění nebylo pro autory až tak jednoduché. U každého soisovatele můžeme vypořádat, že se

³⁸³ MACHAR, Josef Svatopluk: Sonet o příteli pro přítele in MACHAR, Josef Svatopluk. Čtyři knihy sonetů, V Praze: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959, s. 119.

v jeho knihách objevují stopy děl, jež sám přečetl. Např. Jiří Kudrnáč upozorňuje na vliv Dostojevského Zločinu a trestu či Edgara Allana Poea na Šlejharovu tvorbu.³⁸⁴ Konkrétně můžeme velmi silný vliv vypořadovat v povídce Havran. Symbolické klepání u dveří naznačuje příchod blížící se smrti. „*Něco temného, tajemného šíří hrdinovu duši, a proto dlí v mrákotách na lůžku ve svém malém pokojíku.*“ Paní domácí připomíná domácí ze Zločinu a trestu. Šlejharův hlavní hrdina se obdobně jako Raskolnikov snaží utéct pryč od těch čtyř stěn, venku vidí zlo, zkaženou společnost.

Proti eklektikům a parnasistům, proti nimž byla namířena citovaná teze České moderny, se Vilém Mrštík ohradil ve svém románu Zumři: „*Evropa by se zhrozila, kdyby poznala, na jakou výši už vyšvihnul se náš evropský styl. Mít Maetrlinky maeterlinckovatější než Maeterlinck sám, Verlainy verlainovatější než tento Mefisto a anděl v jedné osobě, mít Mussety, Maupassanty ... nechybí nic...*“ Zároveň ale upozorňuje, že jsou tací, kteří žádají, aby se literáti vrátili k české hroudě.³⁸⁵

Tematicky ani stylově se vlivům z cizích literatur autoři nevyhnuli. Neustále se tak potýkali s výtkami, že jejich díla jsou napodobeninami zahraniční produkce. Ovšem např. F. V. Krejčí bránil Březinu a dokazoval, že jeho Tajemné dálky nejsou pouhou kopií francouzské poezie.

6.8.1 Individualita nade vše. Umělců, dej do svého díla svou krev, svůj mozek, sebe

Individualitu stylu a umělce požadoval již Vilém Mrštík ve svém textu Styl publikovaném roku 1889, znovu na ni upozorňuje v rozboru Babičky: „*Bez individuality není umělce a bez síly není individuality. Odtud nekonečná řada mnohoslibných talentů – ale žalostný nedostatek individualit.*“³⁸⁶

Požadavky individualismu České moderny vycházely dle Krejčího z německé filozofie Maxe Stirnera či Friedricha Nietzscheho, byly ovlivněny politikou Bruna Willeho

³⁸⁴ KUDRNÁČ, Jiří: *Komentář in ŠLEJHAR, J. K. Dojmy z přírody a společnosti, Co život opomíjí*, V Praze: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 516.

³⁸⁵ MRŠTÍK, Vilém. *Zumři: román*. V Praze: Vyšehrad, 1950. s. 81.

³⁸⁶ MRŠTÍK, Vilém. *Moje sny: Pia Desideria: epištoly, úvahy, essaye, studie, články, kritiky, polemiky i s pamflety, I[-II]*. Praha: Máj, 1902-1903. s. 84.

a literaturou Henrika Ibsena. Max Stirner (1806-1856) se hlásil k extrémnímu pojetí individualismu, jeho myšlenky jsou vnímány jako základ anarchismu. Bruno Wille (1860-1928) byl německý politik, který chtěl na počátku 90. let změnit ideologii SPD. Také však byl považován za básníka a filozofa, jenž se zasloužil o vznik divadla Neue Frei Bühne určeného pro dělnictvo.³⁸⁷ Požadoval, aby politika rozvíjela individualitu lidí. Nebyl úspěšný, a tak sám sebe později řadil k anarchistům.³⁸⁸ Stirner i Wille vycházeli z díla Friedricha Nietzscheho. Norský dramatik Henrik Ibsen (1828-1906) řešil otázku individualismu, odmítnutí přizpůsobit se vnějším podmínkám již v roce 1867 např. v divadelní hře Peer Gynt.

Dle Svozila spočívá individualistický postoj modernistů v tom, „že básník se již ani zdaleka neztotožňuje se společenským a národním celkem, jak tomu často bylo v poezii 19. století, že přestává být mluvčím předpokládaně jednotných zájmů a cílů tohoto celku, že se vymaňuje ze sféry národních ideálů a ocitá se v nesmiřitelném rozporu s životními normami, pseudohodnotami a názory měšťácké společnosti.“³⁸⁹

Lucie Kostrbová vnímá Macharův přínos následovně: „Machar do české poezie jako první uvedl typický subjekt konce století, jenž je místo citovosti obdařen rozumem a citlivostí, která je spíše záležitostí nervů a smyslů než srdce.“³⁹⁰ Macharovu individualitu nejvíce opěvovali F. V. Krejčí a Jiří Karásek ze Lvovic.

Jako jedinečnou individualitu, která se vymykala všem měřítkům doby a již uznávaly authority jak tábora Moderní revue, tak České moderny, ale i všichni pozdější kritici, vnímáme Otokara Březinu. Ten charakterizoval svou poezii v dopise Zenónu Przesmyskému-Miriamovi 26. 9. 1897: „Podstatou mé poezie je život a víra, život, který skutečně žiji, který je snad nepřírozený, výjimečný, nechci rozhodovat, ale jímž žijí tisíce lidí a jímž čím dál tím více lidí bude žít, díky stále komplikovanějším vztahům v moderní společnosti, a víra, jak mi ji daly mé studie filozofického idealismu, víra vzdálená sice dogmat, ale pojímající dogmata jako symboly metafyzických pravd, společných všem náboženstvím, jimiž ubohá lidská duše hleděla

³⁸⁷ ČERMÁK, František: *Lidová knihovna. sbírka k poučení a zábavě*, V Praze: Dělnická knihtiskárna, 1897, s. 161.

³⁸⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Bruno_Wille

³⁸⁹ SVOZIL, Bohumil. *Česká básnická moderna: poezie z konce 19. století : [antologie]*. Praha: Československý spisovatel, 1987. s. 20.

³⁹⁰ KOSTRBOVÁ, Lucie: *Mezi Prahou a Vídní*, V Praze: Academia, 2011, s. 162.

si zodpovídat věčné otázky o původu své bytosti a své bolesti a jimiž vyslovovala své nejvyšší naděje.“³⁹¹

Avšak již roku 1907 se F. V. Krejčí přiklání ke stanovisku Elišky Krásnohorské a žádá, aby umělcova individualita byla omezena s ohledem na národ a jeho potřeby. Všichni by měli usilovat o to, aby národ byl existenčně zabezpečen a politicky posílen.³⁹²

Pokud vnímáme individualitu jako jedinečnou osobnost zachovávající integritu svého životního postoje, tvořící svá díla nezaměnitelným stylem, jež je velmi nesnadné napodobit, a příznačnými jazykovými prostředky, můžeme tak jako jediného ze signatářů označit Otokara Březinu.

6.9 Naše moderní není to, co je právě v modě: předvěcem realismus, včera naturalismus, dnes symbolismus, dekadence, zítra satanismus, okultismus – ta efemérní hesla, jež nivelizují a uniformují vždy na několi měsícův řadu literárních děl a po nichž opičí se literární gigrlata.

Tímto vyjádřením vysvětlil pojem moderny F. V. Krejčí ve své studii *Nové umění*. Podle něj je moderna *nevymežitelné vlnění mezi naturalismem, symbolismem, aristokratiem a socialismem*. Šalda také neustále zdůrazňoval: „*Nejsme ani realisté, ani idealisté, ani symbolisté. Jsme kritikové. Lépe a jasněji: jsme literární psychologové.*“³⁹³

Požadavku *Nechceme býti přiřazeni k určitému směru* asi nejvíce vyhovovalo dílo Josefa Karla Šlejhara, neboť nad jeho povídkami, jak uvádějí Jiří Kudrnáč³⁹⁴ či Eva Štědroňová,³⁹⁵ probíhaly odborné diskuze, zda bychom jej měli řadit k naturalismu, realismu,

³⁹¹ *Korespondence Otokara Březiny I.*, ed. Holman, Petr a spol., V Brně: Host, 2004, s. 444.

³⁹² KREJČÍ F. V. (František Václav). *Zrození básníka*. Praha: Tiskový výbor československé sociálně demokratické strany dělnické (čas. Zář), [1907]. s. 93. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:92882e60-2505-11e4-8e0d-005056827e51>

³⁹³ ŠALDA, F. X.: *Literární kapitoly* in ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 1*, V Praze: Melantrich, 1949, s. 208.

³⁹⁴ KUDRNÁČ, Jiří: Komentář in ŠLEJHAR, J. K. *Dojmy z přírody a společnosti, Co život opomíjí*, V Praze: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 516.

³⁹⁵ ŠTĚDRŇOVÁ, Eva: *Expresionistické směřování Josefa Karla Šlejhara* in ŠTĚDRŇOVÁ, Eva. *Hledání modernosti*, V Brně: Host, 2016, s. 326-361.

mysticismu, symbolismu nebo expresionismu. Expresionismus vnímá Eva Štědroňová jako označení, které je zastřešujícím pojmem pro jmenované umělecké vlivy, jež se u tohoto autora projeví subjektivní metodologií tvorby.³⁹⁶ Šlejhar byl naturalistou kvůli jím zpracovávané tematice i naturalistickým popisům vzhledu umírajících, realistou, neboť kritizoval trýznivé poměry slabých, mystikem při zobrazování nadpřirozených jevů v době smrti, např. v povídce Skvrna, symbolistou, kdy např. skvrna ve stejnojmenné povídce je jedinou připomínkou dítěte.

Naopak J. S. Machara máme vždy spojeného především s realismem, přestože s tímto označením nesouhlasil a velmi se zlobil na F. V. Krejčího, který ho k realistům zařadil. Také u něj nalzáme několik výraznějších pokusů, jak od realismu uniknout. Nejvíce patrné je to v básni Josef II., kde vidíme Marii Antoinettu nesoucí v ruce svou gilotinovanou hlavu jako kroupku. Text můžeme vnímat i v symbolické rovině: Marie Antoinetta popravená během Velké francouzské revoluce jde zvěstovat zkázu domu Habsburskému do jeho hrobky. Sám Machar si byl vědom, že se tato báseň vymyká jeho tradiční produkci, neboť ji zvolil jako text vhodný k uveřejnění v *Moderní revui*.

Stejně tak Otokar Březina bývá vždy vnímán jako symbolistní dekadent, i když u něho se jednoznačné stylové zařazení komplikuje jeho vztahem k mystickému pojetí duše a Boha.

Vilém Mrštík propojoval naturalismus s impresionismem v románu *Santa Lucia*, impresionistické jsou lyrické pasáže líčící Prahu, naturalismus se nám jeví v sociální problematice a v tom, že osud hrdiny je determinován k jeho zániku. K prolínání realismu s impresionismem a naturalismem dochází v povídce *Bavlnkova žena*, osud hrdiny je úzce spjat s děním v přírodě, příběh je vyprávěn v intencích realismu, ale zároveň je ukazováno ve stylu naturalismu na pudovou stránku člověka.

Antonín Sova bývá charakterizován jako básník, který si prochází uměleckým vývojem. Např. v *Realistických slokách* je realistou, neboť kritizuje nedostatky spatřované ve své současnosti. V *Květech intimních nálad* byl impresionistou a symbolismus nacházíme v intimních zpovědích ve sbírkách *Zlomená duše* a *Vybouřené smutky*.

Šalda svou povídku *Analysa* hájil vyslovením požadavku na syntetismus v umění jako nový souhrnný směr, po němž žádal „*personelní konkretisaci, subjektivní symbolisaci řeči,*

³⁹⁶ ŠTĚDROŇOVÁ, Eva: *Expresionistické směřování Josefa Karla Šlejhara* in ŠTĚDROŇOVÁ, Eva. *Hledání modernosti*, V Brně: Host, 2016, s. 326-361.

*jazyku jako souboru a generalisace všech uměleckých tvarů.*³⁹⁷ Nejvýrazněji působily Šaldovy jazykově nepřírozené konstrukce metafor. Usiloval sice o dosažení syntetismu, ale jak dokládá Lucie Kostřbová, ne vždy se mu to podařilo.³⁹⁸

Signatáře České moderny spojoval Schopenhauerův pesimismus a Nietzscheův nihilismus. V tvorbě Viléma Mrštíka, Josefa K. Šlejhara, F. X. Šaldy či Antonína Sovy nalézáme díla, jež v sobě dokázala propojit různé umělecké směry. Otokar Březina zůstal věren symbolismu, směru, který byl v 90. letech 19. století považován za pomyslnou metu všech spisovatelů. Josef Svatopluk Machar zůstal realistou.

6.10 Bud' svým a budeš českým

Tato teze vystupuje proti extrémnímu nacionalismu, proti požadavkům Elišky Krásnohorské i literárního časopisu Osvěta, aby literární dílo dopomáhalo k utváření národního uvědomění. Mohla to být i reakce na česko-německé napětí, které zavládlo v Čechách na počátku 90. let a bylo spojeno s punktacemi a jubilejní výstavou, již se čeští Němci odmítli zúčastnit. Zemskou jubilejní výstavou konanou v roce 1891 bylo již dostatečně podpořeno sebevědomí českého národa.³⁹⁹

I z německé strany se Češi mohli obávat vyhroceného nacionalismu, který byl později roku 1897 podpořen prohlášením Theodora Mommsena.

Přehnaný důraz na češství, na zařazení k našemu národu, které je však pouze provolanou frází, a ne vnitřním přesvědčením, parodoval J. S. Machar již v básni Časová: *„Národní barvy, papír, kroj a zpěvy / my národnost už vtlučem do všeho / vše vlastenecký nátěr u nás jeví / však vlasteneckým není ničeho / vzdor básním, které vlastenectvím dýší /*

³⁹⁷ ŠALDA, F. X. *Synthetism v novém umění*, ŠALDA, F. X. *Kritické projevy I*, V Praze: Melantrich, 1949, s. 39.

³⁹⁸ KOSTRBOVÁ, Lucie. *Manýrismem k symbolismu – Šaldova „Analýza“* in „Na téma umění a život“ F. X. Šalda 1867-1937-2007, V Brně: Host, 2007, s. 145-155.

³⁹⁹ BOROVIČKA, Michal: *Jubilejní zemská výstava jako národní slavnost*, Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XII. b, V Litomyšli: Paseka, 2013, s. 33.

jichž tucty vylétají každým dnem / však nevěří v ně oni, kdož je píše / ni my, když je tak bez zápalu čtem... ⁴⁰⁰

Šalda v článku Překlad v národní literatuře. Kritické poznámky již roku 1892 píše: „Dá-li se vůbec co pozitivního dnes říci všem těm mladým umělcům, kteří v horečce a s touhou běží za fikcí a fantomem „národního“, je to jen to: buďte klidni. Proč se staráte? Zbytečný a nesmyslný strach a nepokoj. Jste přeci děti národa. Jste jeho majetkem. Jest ve vás a není nikde jinde. Podejte samy sebe. Kdyby se vůbec dalo raditi, řekl bych: buďte personální a nechtějte být „národní“. Buďte umělci. Buďte svoji. (Předpisovat se ovšem nedá ani to.) A „národní“ bude vám dáno darmo.“ ⁴⁰¹

Sova se v předmluvě k Zlomené duši také distancuje od povrchního vlastenčení: „Rád bych věděl, k vyššímu-li cíli národnosti přispívá literát ve skrčených svých, zbědovaných poměrech, který cítí a myslí a touží produkovat něco nového podle svého talentu a síly, anebo ten, všemocný nakladatel, který nepodává esenci, ono odvážné a radostné rozepjetí duchů ve své bolesti, ponurosti a volání po člověku, ale jenž hokynaří, živí národ sensačními odpadky z přeplněných stolů ciziny, tyje z národního jmění a kazí vkus národa, který ho živí?“ ⁴⁰²

Vilém Mrštík smířlivě připustil: „Literatura nevzpírá se svatě své povinnosti, sloužiti svému národu, jeho potřebám a snahám, ale má proto cestu svou a nedá se vodit po cestách, kde sraziti může vaz.“ ⁴⁰³ Upozorňuje, že např. takový Byron dosahoval vysoké uměleckého hodnoty, i když jeho poezie byla vlastenecká.

Žádný z umělců podepsaných pod manifestem se nepouští do národnostních otázek, myšleno do akcentování problémů česko-německého soužití. V žádném ze zkoumaných děl se

⁴⁰⁰ MACHAR, Svatopluk: Časová in MACHAR, Svatopluk. *Bez názvu*. V Praze: F. Šimáček, 1889. s. 67.

Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:ac5c1050-9fae-11e7-920d-005056827e51>

⁴⁰¹ ŠALDA, F. X. *Kritické projevy I*, V Praze: Melantrich, 1949, s. 151.

⁴⁰² SOVA, Antonín. *Zlomená duše*. Praha: A. Sova, 1896. s. 7. Dostupné také z

<https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:d1d7c7c2-94fd-4beb-8cf6-3e7c2ffa5d0a>

⁴⁰³ MRŠTÍK, Vilém. *Moje sny: Pia Desideria : epištoly, úvahy, essaye, studie, články, kritiky, polemiky i s pamflety, I[-II]*. Praha: Máj, 1902-1903. s. 329. Dostupné také z:

<https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:918a60b5ad1ef4f57ca7ad9fab7e44be>

nesetkáme s Němci. U Šlejhara v povídce Jumn se vrátil, jsou ti, kteří vykořisťují pracující lid, Židé. Obdobně k Židům přistupuje také Vilém Mrštík v povídce Z říše první velmoci.⁴⁰⁴

6.11 Žádáme ochranu všech pracujících a strádajících od útisku mocných tohoto světa

V 80. a 90. letech 19. století vznikají v Evropě různá dělnická hnutí, kvůli nelidským podmínkám v továrnách dochází ke stávkám, bojuje se i o povolení shromažďovat se, kvůli primitivním úkonům dochází u dělníků ke druhotné ngramotnosti. Jsou odměňováni za výkon, a tak jejich výkonnost s věkem klesá. Starší dospělí pracují za dětskou mzdu. U továren vznikají kolonie chatrčí, někteří dělníci přespávají přímo u svých strojů.⁴⁰⁵

Tragickou bídu, smutek, zoufalství, bezvýchodnost situace těžce pracujících zobrazil Josef Karel Šlejhar v povídce Jumn se vrátil, jež byla publikována v Rozhledech, dokončení vyšlo v 10. čísle Rozhledů 1895, tedy v čísle předcházejícím vydání manifestu. Pokud by vůbec někdo mohl veřejnost přesvědčit o palčivosti dělnické otázky, tak to byl právě Šlejhar, a to tímto dílem. Pelcl v Rozhledech vydal Tři měsíce v továrně⁴⁰⁶, dále bylo uveřejněno několik statistických článků, které poukazovaly na velmi nízké mzdy, ale tyto texty ze své podstaty nepůsobí na city. To byl zřejmě i důvod, proč se v Rozhledech soustředili také na díla umělecké literatury.

Nyní se zaměříme na rozbor povídky Jumn se vrátil od J. K. Šlejhara. Obraz továren a neutěšený osud jejich dělníků je s pomocí gradace a ironie na začátku povídky líčen následovně: *„Sem dolů do těch fabrických jicnů – do těch černých, páchnoucích, hlomozících změtí vysílají celé hory děti své. Tu unikne jejich život jaksi ani nerozkvétaje, ať zeleno, ať bílo po stráních, celý den, celý věk v oné změti hlučící, zdá se vám, že jen hyne – že vše tady musí uhynouti, co lidského, co stvořeného pro boží vzduch. – Ale zaplat' Pán Bůh, že je to, že je co dělat, že jsou výdělky – že žid špekuluje ... hm. Maso si koupí, pivo si koupí, cigáro si*

⁴⁰⁴ HOLÝ, Jiří. *Vilém Mrštík jako antisemita?*, Vilém Mrštík od realismu k moderně, Literární archiv 45/2013, Památník národního písemnictví, Praha, s. 112.

⁴⁰⁵ KUČERA, Jan P.: *Otázka sociální*, Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XII. a, V Litomyšli: Paseka, 2012, s. 446-453.

⁴⁰⁶ PELCL, Josef: *Tři měsíce v továrně*, Rozhledy 1892

*koupí, nastrojí se přec trochu po panskou ten fabričný lid, a kde to bývalo dřív? Tedy jenom zaplat' Pán Bůh...*⁴⁰⁷

Dělníci jsou čím dál tím více vykořisťováni majitelem továrny. Jumr už to psychicky nevydrží, situace, ve které se nachází, ho dožene k sebevraždě. Má nemocnou ženu, pět dětí. Přestože v noci pracuje jako hlídač továrny, opravuje a pomáhá s přípravnými pracemi pro domácnost paní továrníkové. Ve dne se snaží také pracovat, na domě, jemuž se propadá strop, má exekuci, a neví, jak přežijí zimu.

Ženy pracují i těhotné. V zimě má málokdo z dělníků čím topit. Pokud se rozhodnou pro stávkou, čeká je vězení. Zoufalství a bída způsobují, že dělníci ani mezi sebou nemají žádné ohledy. V povídce je také nastolena otázka, proč samozvaní zástupci světa nemají žádného slitování s utrpením lidí, z jejichž bídy tyjí jejich peněženky. Čtenář obdrží následující odpověď: „*Pro ně dojmem jsou ovšem věci jiné: záležitost dámské pláštěnky a elegantních spodků, záležitost letního pobytu a výběru jejich jídel, záležitost důmyslného karambolu, manevru a politické diskuze, záležitost jejich čuby anebo koně – ale celé to moře sociálních béd, valící se v jejich šlépějích, a co je děsný stín jejich nádherné zpodoby, to neznají, to není jejich záležitostí.*“⁴⁰⁸ Tragičnost závěrečné situace, kdy došlo v továrně ke stávce, neboť platy dělníků už nestačily ani na jídlo, a když jsou tito stávkující za svou vzpourou odváděni policií, je při konci povídky umocněna náhlým zjevením rozkládajícího se těla Jumra. Všichni vidí jeho „*vyhnilou hroznou leb, se zejivými důlky po očích, se zbylými cáry kůže a chvosty vlasů, leb děsně šklebící se vyceněnými zuby z ohnilých a oklovaných rtů se vydírajícími ...*“⁴⁰⁹ a tak namísto soucitu k němu cítí spíše odpor. Navíc svou sebevraždou nikomu nepomohl, naopak dostal vlastní rodinu do ještě mnohem zoufalejší situace.

Sova věnoval utrpení pracujících báseň *Dělník*, která je součástí *Realistických slok*. Vypráví v ní osud dělníka, který přišel o práci, bojí se jít domů, kde ho čeká nemocná žena, a tak raději zavítá do hostince. „*On přišel z otroctví u skřípajících strojů, / on, smutný filosof*

⁴⁰⁷ ŠLEJHAR, Josef K.: *Jumr se vrátil, Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*.

Chrudim: J. Scholle, 1895(7). s. 515. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:f9605f10-ed86-11e3-8e46-5ef3fc9ae867>

⁴⁰⁸ Tamtéž.

⁴⁰⁹ ŠLEJHAR, Josef K.: *Jumr se vrátil, Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1895, 4(10). s. 731. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:04110c30-ed8b-11e3-97c9-001018b5eb5c>

šel v krčmě přemítat, / neb chtěl se vymluvit a syt všech marných bojů / chtěl změřit práci svou i zisk svůj i svůj hlad.“⁴¹⁰ Jeho domov je líčen následovně: „*Tam stěny vlhky jsou a hlíny zápach stálý, / a žena s výčitkou zří vstříc a ztupěle...*“⁴¹¹ Sova na konci básně varuje, že takovéto zacházení s lidmi povede k revoluci: „*Však dlouho lhostejný, když neví si již rady, / on stejně ztýraný si někdy najde lid, / a chce-li, ráz na ráz vystaví barikády, / a krví zrosený chléb dá si vynutit!*“⁴¹²

V další Sovově básni, nazvané *Stará vzpomínka*, se lyrický subjekt nostalgicky ptá: „*Kdepak je všecko? Ted' sedlák chud / zápasí jenom s dluhy, / ted' řemeslník je ušlápnut, / za jedním hyne druhý, / vše továren je otrok ted', / a na buben jdou statky - / ba k pěkné bidě smet' / to dochovaly matky!*“⁴¹³ Sova opětovně poukazuje na problémy související s industrializací a změnami ve společnosti. Znovu však v básni *Píseň minulosti* připomíná možnost radikalizace utiskovaných: „*Dny přijdou práce, zápasů a bojů / že starost o sousto nás zachvátí, / - že budem kolečka dunících strojů, / jež zrezivěny jednou, pod prachem, / vypadnou samy v bouřné písni práce, / by na těch samých místech rozmachem / zas hřměly doufající generace!*“⁴¹⁴

Vilém Mrštík ukazuje útlak pracujících na Jordánově rodině. Přestože všichni těžce pracovali, i malý Jordánův bratr Metoděj musel tahat balíky v továrně, byli nuceni žít velice skromně, aby si mohli dovolit poslat Jordána na gymnázium: „*A cítili všichni, do jednoho, všem společný, uměle poloměstskými hadry zakrývaný hrb všude, na každém kroku je pronásledující chudoby, která se stala jejich vychovatelkou a mstivou silou zároveň. Jejich odvaha, nároky, choutky a radosti nesly se jen do jisté míry a o tu naráželi hlavou při každém chybném šlápnutí.*“⁴¹⁵

⁴¹⁰ SOVA, Antonín: *Dělník* in SOVA, Antonín. *Lyrické básně mladosti: Básně*. V Praze: Melantrich, 1938. s. 69. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:533325b0-94b1-11e3-a880-5ef3fc9ae867>

⁴¹¹ Tamtéž.

⁴¹² Tamtéž.

⁴¹³ SOVA, Antonín: *Stará vzpomínka* in SOVA, Antonín. *Lyrické básně mladosti: Básně*. V Praze: Melantrich, 1938. s. 110. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:56c79710-94b1-11e3-a880-5ef3fc9ae867>

⁴¹⁴ SOVA, Antonín. *Píseň minulosti* in SOVA, Antonín. *Lyrické básně mladosti: Básně*. V Praze: Melantrich, 1938. s. 113. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:57031970-94b1-11e3-a880-5ef3fc9ae867>

⁴¹⁵ MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia: román*. V Praze: J. Otto, 1921. s. 54. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:fbe2f540-be5c-11e2-9592-5ef3fc9bb22f>

Vilém Mrštík upozorňoval na sociální problémy ve svém románu *Zumři*: „*Nebejvalo tolik žebroty, sedělo se doma, známí přišli na besedu, a nebyl ani tak stísněnej čas jako dnes. Dyť nikdo nemá šestáku! Moc peněz a nikde nic!*“ ... *Dnes musí každý opatrně táhnout za řemen, aby vycházel. A když i nejkrásněji všechno spočítá, ještě nevyjde! Nouzi dře kdekdo, všechno vzhůru nohama a lidí jako much.*“⁴¹⁶ Bída dle Mrštíka souvisí s neustále rostoucím počtem obyvatel, ale i továrnami, které produkují velké množství levných výrobků, a tím ruínují živnostníky: „*Novýho nám nikdo nic nedá udělat. Všechno jde z továren za babku. Zlej je, oh jejejeje, zlej je nynější čas.*“⁴¹⁷

Macharův obraz dělnictva vysvětluje Lucie Kostřbová: „*Již v básni Prvního května ze sbírky Tristium Vindobona je dělnictvo zobrazeno jako síla budoucnosti, která zvítězí nad vídeňskou buržoazií a šlechtou promenující v pratrské aleji na koních a v otevřených kočárech.*“⁴¹⁸ Machar také upozorňuje na tíživou situaci zaměstnanců továren, a to básní *Otrokyně otroka*. Zde si dělník frustraci z práce a továrny přenáší domů, kde bije svou ženu. Chodí na schůze, uvažuje o stávce, neboť pracující je továrníkovi pouhým otrokem.

I Otokar Březina se postavil na obranu pracujících, pro Kalendář neodvislého dělnictva vytvořil esej *Cíle*: „*Není možno na celé věky položit tlapu moci vedle úrody země a zdvihnouti ji krvavou proti hubeným, bázlivým rukám hladových.*“⁴¹⁹ Březina si sice uvědomoval, že je velmi důležité, aby umění akcentovalo sociální problémy, ale přiznával, že se mu k tomuto cíli podařilo přiblížit jen na velmi málo místech.⁴²⁰ Z básní bychom k tomuto tématu mohli přiřadit *Moji matku z Tajemných dálek*. Protože „*žeh práce žiravý ji z nervů svěžest leptal, prach ostrý chudoby ji v tváři krásu šlehal.*“⁴²¹ Motivy útisku chudých a pracujících mocnými a bohatými se taktéž objevují v cyklu *Ruce*: „*V krůpějích potu jiskří*

⁴¹⁶ MRŠTÍK, Vilém. *Zumři: román*. V Praze: Vyšehrad, 1950. s. 122.

⁴¹⁷ MRŠTÍK, Vilém. *Zumři: román*. V Praze: Vyšehrad, 1950. s. 126.

⁴¹⁸ KOSTRBOVÁ, Lucie: *Mezi Prahou a Vídní*, V Praze: Academia, 2011, s. 313.

⁴¹⁹ VOJVODÍK, Josef a TOPOR, Michal. *Čtení o Otokaru Březinovi. Kritika a zjevení*, Karolinum, Praha 2019
Čtení o Otokaru Březinovi, s. 254.

⁴²⁰ *Korespondence Otokara Březiny I.*, ed. Holman, Petr a spol., V Brně: Host, 2004, s. 444.

⁴²¹ BŘEZINA, Otokar: *Moje matka* in BŘEZINA, Otokar. *Tajemné dálky*. Praha: Moderní revue, 1895. s. 7.

Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:8889bc50-7a4c-11e6-8644-001018b5eb5c>

*se člověk i zvíře, bratrsky sepjati v jho.*⁴²² „*Údery tepen na spáncích otroků sviští jak hvízdání bičů.*“⁴²³

Bídu továrních dělníků vykořisťovaných svými nadřízenými ve své nahotě ukázal Josef K. Šlejhar, neboť jemu se pro časopis *Rozhledy* podařilo vytvořit povídku, která odhaluje zoufalství pracujících prostřednictvím tragických příběhů jednotlivých postav, *Jumra* a dalších, bezvýchodnost situace je navíc umocněna ironickým nadhledem vypravěče hovořícího jakoby za továrníka. Mrštík zase na *Jordánově* rodině ukazuje, jak si těžce pracující lidé mohou sotva dovolit vzdělávání jednoho ze svých dětí. *Sova* i *Machar* ve svých básních upozorňují, že je v dělnictvu možné vidět sílu budoucí revoluce. *Březina* se této problematice věnoval jen velmi okrajově.

6.12 Důsledně žádáme i pro ženy přístup do kulturního a sociálního života

Co požadoval manifest České moderny? Žádal pro ženy přístup do kulturního a sociálního života. Co si pod těmito pojmy můžeme představit? Žena by již neměla být omezována, slovy J. S. Machara, *jen na kuchyň a ložnici.*⁴²⁴ Machar v sešitku *Česká žena* upozorňoval, že ženy neměly přístup do společenského, natož do politického života, a tak nemohly podporovat národ v jeho rozvoji. Žena jako správná manželka, jakou byla např. paní *Havličková* z *Mrštíkova* románu *Zumři*, čeká na svého muže svědomitě doma, kdežto on se pravidelně chodí bavit se svými přáteli, tudíž ona nemůže mít žádný společenský život. Pod kulturním životem si můžeme představit přístup k literatuře, divadlu, ale i ke vzdělávání. Ani jeden z literátů podepsaných pod Českou modernou nevytváří programový umělecký text inspirovaný uvedeným požadavkem. Nesetkáme se u nich s žádnou bojovnou sufražetkou.

F. V. Krejčí ve své studii *Deset let mladé české literatury* upozornil, že u většiny autorů celé této generace *„naleznete ženu, jak se nepoznaná a vzdálená, odráží v dusně smyslném jinošském snění anebo jinde zase, jak je lymfatickými temperamenty transponována do hlubin věčných mystérií. Je to erotika pro chlapce, kleštěnce a mnichy. Z ženy pozemské,*

⁴²² BŘEZINA, Otokar. *Ruce*. Vinohrady [Praha]: Hugo Kosterka, [1908]. s. 20. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:327b8810-e00e-11e7-8939-5ef3fc9ae867>

⁴²³ Tamtéž, s. 12.

⁴²⁴ MACHAR, Josef Svatopluk. *Česká žena*. Brno, 1909. s. 10. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:713df630-fe25-11e6-8830-005056827e51>

*skutečné zbývá tu nanejvýš nevěstka, divá samice, hysterický netvor, nástroj Satanův k udolání muže.*⁴²⁵ I když Krejčí přímo nejmenoval, můžeme dle jeho charakteristik určit díla, která tím myslel. Ženy z pohledu jinožského snění nacházíme v Macharově Confiteoru, Šaldově Analyse, takto bychom mohli vnímat také Helenku z Mrštíkovy Pohádky máje. Motiv ženy a její erotiky často spojené se symbolem duše užíval ve svých básních Otokar Březina. Sova upozornil v básni Dvě noci dokonce na „*slizkou chlipnost nahoty ženské v hodinu vášnivou.*“⁴²⁶ Pokud si žena užívá sexuálního života, tak je považována za produkt pekla a prostitutku, která klesla až na mravní dno společnosti. Sova toto např. vyjádřil v básni Smutek Satanův: *Satan připoutal duši muže a pokořil ji před láskou ženy... jako jepice hasne u nahých ženinych boků mužova duše.*⁴²⁷

Jaký byl stav českého ženského hnutí v období vzniku České moderny? Na tuto otázku erudovaně odpovídají odborné publikace Mileny Lenderové, Marie Bahenské, Libuše Heczkové a Jany Malínské.⁴²⁸

Nastíníme tedy velmi stručně situaci prostřednictvím několika poznámek.

V roce 1863 vznikl Český výrobní spolek a od roku 1871 fungoval Ženský výrobní spolek, jehož první starostkou byla Karolina Světlá, ve stejném roce byla založena Dívčí průmyslová škola. Hlavním úkolem těchto institucí bylo prostřednictvím vzdělávacích kurzů rozvíjet převážně praktické dovednosti. O možnost rozšiřovat intelektuální obzory svých členek se staral Americký klub dam založený Vojtou Náprstkem roku 1865.⁴²⁹ Jako nejdůležitější feministické periodikum jsou v tomto období vnímány Ženské listy. Za největší úspěch na poli vzdělávání, přičítaný nesmírné obětavosti Elišky Krásnohorské, bývá v 90. letech 19. století považován vznik prvního dívčího soukromého gymnázia Minerva v roce 1890. Stále však ženy až do roku 1897 nemají v Čechách přístup k univerzitnímu vzdělávání.

⁴²⁵ KREJČÍ, František Václav. *Deset let mladé literatury*, Rozhledy XII, 1901, s. 137.

⁴²⁶ SOVA, Antonín.: *Dvě noci* in SOVA, Antonín. *Vybouřené smutky :: básně /*. V Praze: Moderní revue, 1897. s. [20]. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:0b10b9f0-e18e-11e6-9964-005056825209>

⁴²⁷ SOVA, Antonín. *Satanův smutek* in SOVA, Antonín. *Vybouřené smutky :: básně /*. V Praze: Moderní revue, 1897. s. [28]. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:0be484b0-e18e-11e6-9964-005056825209>

⁴²⁸ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena devatenáctého století*. V Praze: Karolinum, 2006
BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze 19. století*. V Praze: Libri, 2005, HECZKOVÁ, Libuše. *Píšící Minervy* MALÍNSKÁ, Jana. *My byly jsme a budeme*, V Praze: Nakladatelství Lidové noviny, 2013.

⁴²⁹ <http://www.americkyklubdam.wz.cz/02-historie.htm>

Vůdkyní českého feministického hnutí se v 90. letech stala po Karolině Světlé Eliška Krásnohorská, kterou se mnozí oponenti, jak již bylo zmíněno u polemik, snažili zesměšnit i z tohoto důvodu.

Jak vyplývá z obrázků i textů uveřejňovaných v letech 1893-1895 v Humoristických listech, většina české společnosti nebyla těmto feministickým snahám vůbec nakloněna.

Dle Libuše Heczkové nejvýznamnějšími českými autoritami pro české feministické hnutí na počátku 20. století se stali T. G. Masaryk a F. X. Šalda. „*Masarykovým heslem bylo: Žena budiž na roveň postavena muži kulturně, právně i politicky.*“ Šalda se ženské otázce věnoval později v přednášce *Žena v poezii a literatuře*.⁴³⁰

Kdo mohl v manifestu podepsané pány přimět, aby se ve svých také zabývali otázkou žen? Kdo jiný než jejich přítelkyně, se kterými prožívali velmi důvěrné vztahy, někteří však pouze platonické. Šaldova femme fatale byla Růžena Svobodová, spisovatelka, jež se snažila naplňovat Šaldovy myšlenky o umění. Vilém Mrštík měl malířku Zdenku Braunerovou, Otokar Březina filozofku Annu Pammrovou, F. V. Krejčí esejistku a překladatelku Žofii Pohoreckou. J. S. Machar prožil krátké milostné vzplanutí k Růženě Svobodové.

Zdrojem inspirace emancipačních snah ze světové literatury mohly být pro naše literáty např. velmi často uváděná dramata Henrika Ibsena, ale i divadelní hry Arthura Schnitzlera. Drama *Nora – Dům loutek* Henrika Ibsena inspirovalo Viléma Mrštíka při tvorbě *Paní Urbanové*.

Vraťme se nyní do doby vzniku České moderny. Otázkami emancipace žen se zabývalo několik ročníků *Rozhledů* v letech 1894-1896. Tyto texty upozorňovaly např. na ženy v medicíně. Pelclův článek *Studium žen* se snažil podpořit ženy v jejich rozvoji a kriticky ukázat, že v cizině mají více možností, jak se realizovat.

Jak pomoci ženám skrze umělecká díla? První možností je ukázat emancipované, hrdé ženy. Druhou možností je odhalit problémy žen, odhalit tíži jejich údělu a nastavit tak zrcadlo mužům, kteří vnímají ženy jen jako pouhé bezduché hračky sloužící k jejich uspokojení.

Emancipace, jak ji ukazuje Antonín Sova v *Ivově* románu a F. X. Šalda v *Životě* ironickém a dalších povídkách, spočívala v tom, že se ženy realizovaly v kulturním životě společnosti, Sovova Štěpánka jako hudební virtuos, Šaldova Erna jako herečka.

⁴³⁰ HECZKOVÁ, Libuše. *Ornamenty revoluce* in *Dějiny nové moderny 1*, V Praze: Academia. 2010, s. 84.

J. K. Šlejhar a Vilém Mrštík zobrazují ženy z nižších sociálních vrstev, a tak nás nemůže překvapovat, že jsou donucené pracovat kvůli špatné finanční situaci rodiny. Práce žen z chudého prostředí nebyla ničím výjimečným. V povídkách J. K. Šlejhara ženy pracují v továrně či doma na tkalcovském stavu, nebo alespoň navlékají korále. Obdobně jako Šlejhar zobrazil některé ženy i Vilém Mrštík - v Jordánově rodině si přivydělávají šitím. První Bavlnkova žena přispívá do rodinného rozpočtu díky své tvořivosti, krásně maluje a své ručně vyrobené věci prodává. Do sociálního života jsou již zapojeny herečky a pěvkyně (u Sovy, Machara i Šaldy) a prostitutky (u Machara a Šlejhara), mezi tyto profese bývá v Šaldových povídkách dáváno téměř rovnítko. Herečky si užívají přízně svých ctitelů a oplácí jim svým tělem, jsou tak finančně zajištěny.

Dle Jiřího Karáska se Antonínu Sovovi jako jednomu z mála z generace 90. let 19. století podařilo vytvořit postavu nezávislé ženy, hrdinku Ivova románu, Štěpánku: „*Je v ní trochu již z nové ženy, jež není karikaturou, jako dosavadní reprezentantky emancipace, ale jež hledá životního cíle, stejně jako muž, v tom, aby uplatnila své vlohy.*“⁴³¹ Tato hrdinka si plní svůj sen stát se hvězdou kulturního života, vystupovat ve světě, ale až díky tomu, že ji její partner opustil. To bylo impulzem, že ihned odjela na zahraniční turné. Štěpánka se navzdory očekávání po rozchodu nezhroutila, naopak se zcela zaměřila na sebe a své ambice.

Antonín Sova odhaluje v Ivových vnitřních monologích problém mužů smířit se s kariérou své partnerky a s tím, že se žena může realizovat i jinak než jen v manželství. Pro Iva to bylo nemyslitelné.

Šalda ve svých povídkách vytváří ženy hrdé, emancipované, Erna je dokonce schopna sama se žít. I Rita, nemilovaná manželka v Ironickém životě, není zoufalou ženou prahnoucí po manželově obdivu, vrací mu stejnou mincí. Některé se snaží jít si za svým cílem i přes odpor okolí, nechtějí nechat ostatní, aby rozhodovali o jejich osudu. Cíleně se mstí, dokazují si, že muže porazí.

Erna z Šaldovy povídky Frau Land, hříšnice, kajícnice, působí na nás jako mladá emancipovaná žena, která si dokázala prosadit kariéru herečky, a dokonce uspěla i ve Vídni. I když ji její přítel varuje, ona až příliš ukazuje své umělecké dovednosti, nastavuje publiku ironické zrcadlo, a tak poměrně brzy končí její umělecká kariéra. Nedokázala uspokojit davy,

⁴³¹ KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří. *Impressionisté a ironikové*. Praha: H. Kosterka, 1903. s. 74. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:21fe42a0-e271-11e3-bc6c-5ef3fc9ae867>

její styl hraní by náležel spíše vybraným kritikům. Po celý život si však zachovává svou hrdost a neústupnost.

U Viléma Mrštíka v Pohádce máje se pouze z úryvků vyprávění dozvídáme o Helenčině sestře Gustě, která si sama chtěla vybrat partnera a nebyla ochotna řídit se radami rodičů, což jí nakonec přivedlo do záhuby. V textu je z kraje líčena jako příklad emancipované ženy: „*děvče, které samo s puškou do lesa chodilo na zvěř a samo na čekané vytrvalo do tmavého večera, ona, která v mužských šatech chodila na lov, sama vedla léč, střílela jako chlap, slivovici pila z jedné sklínky s ostatními... nemohla si přece dát líbit tak ničemné tretky a pletky domácích intrik.*“⁴³² Když se však dozvídáme o mnoha mužích, se kterými si nezávazně užívala ve Vídni, vypravěčův postoj se mění a najednou hodnotí její chování jako „*vzteklou zarputilost naproti všemu, co se nesrovnávalo s veřejným míněním.*“⁴³³

Ženy u Šlejhara jsou nuceny pracovat v továrně, či nějakým způsobem vydělávat a pomáhat muži uživit rodinu, někdy se stávají živitelkou ony, neboť muž je nemocný, a tak byly nuceny převzít jeho úlohu. Jsou více vykořisťovány, neboť jejich zaměstnavatel ví, že práce u něho je jejich jediná šance, aby jejich milovaní přežili. V povídce Jumn se vrátil Šlejhar ukazuje na postavě dělnice Stránské tragický osud těhotné ženy: „*Dělnice Stránská, v nejvyšším stupni těhotenství, mající doma více ještě drobných dětí a muže souchotináře a ke všemu sama, když se jí to tak bez přestání trhlo a od rána nepodařilo se jí zdělati ani za co by k výplatě nakoupiti mohla suchého chleba – tak se divě rozčilila, dala se do vyjivého škvěkotu a dokonce praštila sebou na zem, válejíc sebou a křečovitě hystericky pěstě k spánkům příkládajíc. To již bylo přes příliš. Pobouřila ta výtržnost celý sál i musili Stránskou vynésti, dovedli ji domů, ač zoufale se bránila, chtějíc zpátky k dílu – doma že na nic nečeká – a při nejbližší výplatě dostala výpověď.*“⁴³⁴ Zoufalství ženy vedlo k chvilkovému pomnutí smyslů, a to se jí stalo osudným, přišla o práci a ani prosby u dveří paní továrníkové, k níž ji odmítli pustit, ani odprošování v kanceláři továrny jí nepomohly.

Jaké byly stereotypy ve vnímání žen? Na to se snažili poukázat, a tak snad postoj mužů změnit, Antonín Sova, Vilém Mrštík, J. S. Machar i J. K. Šlejhar.

⁴³² MRŠTÍK, Vilém. *Pohádka máje*. V Praze: Československý spisovatel, 1979, 30. vydání, s. 147-148.

⁴³³ Tamtéž, s. 148.

⁴³⁴ ŠLEJHAR: Jumn se vrátil in *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. V Chrudim: J. Scholle, 1895(8). s. 595. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:d0523430-ed7d-11e3-a012-005056825209>

Zcela opačný přístup k ženám zastávali muži v duchu Schopenhauerovy metafyziky pohlavní lásky. Sova poukázal na tento postoj vůči ženám básní Podobizna: „*Neb že tě od mládí oblékali jako loutku pro hračku mužů, / pro domácí rozkoš břichopásků a vlná těla měšťáků.*“⁴³⁵ Jordán v Mrštíkově románu *Santa Lucia* vnímá svou sestru kvůli chování matky téměř jako kurtizánu: „*Nebyly mu temny ani chtivé pohledy známých i neznámých lidí, kdy oči jejich zvábeny půvaby hezoučké jeho sestry, trhaly jí s ramen chud'oučký šat. Byly mu povědomy i skryté a jemu dost odporné naděje matčiny, která s ponížeností na prahu vítala každou mužskou tvář.*“⁴³⁶

Po ukojení vášně zájem mužů opadá, neboť jak tvrdil Arthur Schopenhauer: „*Individum shledává, že bylo obelstěno vůlí rodu.*“ Cilka v Mrštíkově *Pohádce máje* se snaží Helence otevřít oči ohledně pohledu na muže: „*Jenom se to krouť, točí, poklonkuje, na kolena padá, když je zapotřebí, i do pláče se to dá, jen co by si děvče naklonili a mohli s ním dělat potom, co chtějí – pak jsou oni páni a děvče je jim hračkou, loutkou pro zábavu, nic víc. Pohrají si, odhodí a jdou zase pro jinou...*“⁴³⁷

Rozporuplný postoj k ženě jako objektu lásky zobrazil J. S. Machar v postavě Jiřího z Magdalény. Když pracuje Lucy jako prostitutka, tak Jiří její tělo odmítá. Poté co ji od její profese „zachrání“ a odveze ji na venkov, začne o ní uvažovat stejně jako kdysi v Praze: „*užije jí jako jiní / zaplatí jí jako jiní – vždyť to nádherné je tělo, může být to pěkná chvílka, / prochví-li jím oheň vášně... / Vzácné sousto – proč jen dříve/ na tohle si nepomyslí? / Pak zas může s čistým čelem/ sednout ve kruh svojich přátel.*“⁴³⁸ Ve Skvrně předkládá Šlejhar stejné dilema – hrdinovi je odporné strávit noc s prostitutkami, ale přátelé to považují za součást života, co by si o něm pomysleli, pokud by s nimi nešel.

Ze sociálního života městské společnosti je zcela vyřazena i žena, o níž se ví, že kdysi jako prostitutka pracovala. Jakmile Luciin otec v městečku odhalí její bývalou profesi, nikdo s ní již nechce mluvit, všichni se jí začnou vyhýbat. Leží na ní stigma, političtí kolegové

⁴³⁵ SOVA, Antonín: *Bizzarní sen* in SOVA, Antonín. *Vybouřené smutky :: básně /*. V Praze: Moderní revue, 1897. s. [21]. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:0b23a5b0-e18e-11e6-9964-005056825209>

⁴³⁶ MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia: román*. V Praze: J. Otto, 1921. s. 126. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:04735740-be5d-11e2-9592-5ef3fc9bb22f>

⁴³⁷ MRŠTÍK, Vilém. *Pohádka máje*. V Praze: Československý spisovatel, 1979, 30. vydání, s. s. 338.

⁴³⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. *Magdalena: 1893*. V Praze: nákladem F. Šimáčka, 1919. s. 54. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:77f485c0-ff4b-11e2-9439-005056825209>

Jiřího ji na veřejnosti odsuzují, přesto se v soukromí netají tím, že by si s ní rádi užili. Machar tak s ironií odhaluje pokrytecké chování mužů.

Jak je zobrazeno postavení ženy v manželství či mileneckém vztahu? Jedná se o bytost v úplném područí muže, nebo je schopna si uhájit alespoň nějakou nezávislost?

Machar ve svých básnických povídkách *Zde by měly kvést růže* vytváří „*profily nasycené vtíravěhořkou, k zalknutí obtížnou atmosférou, ukazují v celé nahosti bídu a rakovinu sociálního postavení celého ženství.*“⁴³⁹

*...Býti ženou,
už to znamená trpěti,
nad drahou její zachmuřenou
už Osud vyřkl prokletí.*⁴⁴⁰

*- Šťastný život? Co si myslíš?
Jaké štěstí ženu čeká?
Ženu vůbec? Co si kreslí
leta tvoje telecí? -*⁴⁴¹

Autoři podepsaní pod Českou modernou vyzdvihují jediný důvod k uzavření manželství, a to peníze. Lyrický subjekt v Macharově *Confiteoru* ztratil všechny své lásky, neboť nebyl zajištěný, neměl dostatek peněz, a tak jeho milované ženy jsou nuceny uzavřít sňatky se starými, ale bohatými muži, k nimž často cítí jen odpor. Hamanová z Paní Urbanové V. Mrštíka si ze stejného důvodu musela vzít Hamana, Maryša Vávru, nevlastní matka byla ze stejného důvodu provdána za otce v *Sovově Kapitole mládí ve Vybouřených smutcích*.

Ženy v takto uzavřených manželstvích často nejsou šťastné, utíkají tak od svého údělu buď k dávným vzpomínkám na své první lásky, tak je tomu v Macharově *Confiteoru*, či k milencům v *Mrštíkové Paní Urbanové*, *Sovově Kapitole mládí*, v *Mrštíkových Bavlnkových ženách*, nebo jako hrdinky Macharových povídek *Zde by měly kvést růže* jen sdělují své utrpení dalším.

⁴³⁹ KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří. *Impressionisté a ironikové*. Praha: H. Kosterka, 1903. s. 33. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:0e2da0e0-e271-11e3-bc6c-5ef3fc9ae867>

⁴⁴⁰ MACHAR, Josef Svatopluk *Epilog. Nad mou malou dcerou* in MACHAR, Josef Svatopluk, Jens Peter JACOBSEN. *Zde by měly kvést růže*. V Praze: Šimáček, 1912. s. 159. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:42b39e1b-fec0-4752-b035-a0d18abb4e4ds>. 159

⁴⁴¹ MACHAR, Josef Svatopluk *Teta* in MACHAR, Josef Svatopluk, Jens Peter JACOBSEN. *Zde by měly kvést růže*. V Praze: Šimáček, 1912. s. 92.

V Ivově románu otevřel Antonín Sova otázku manželství a svobodného rozhodnutí žen o vstupu do něj. Ivo jako typický muž 19. století již na začátku vztahu všem tvrdil, že Štěpánka je jeho nastávající manželka, aniž by se Štěpánky zeptal. Vůbec tak nerespektoval její svobodnou vůli a to ji trápilo. Mrštík ve svých divadelních hrách – jak v Paní Urbanové, tak v Maryše – upozorňuje, že o životním partnerovi dcery vždy rozhodují pouze rodiče.

Muž se naivně domnívá, že bitím přiměje svou manželku k úplné poslušnosti a oddanosti, aby ho respektovala, aby ho milovala. Některé (jako ženy v Macharových povídkách Otrokyně otroka a Teta) se takovéto chování snaží přetrpět, stěžují si sice na manželovo hrubé zacházení, ale vědí, že jim nikdo nepomůže. Naopak žena ze Šlejharovy povídky Večer před svatým Janem a Hamanová z Mrštíkovy Paní Urbanové se ještě více upínají k možnosti úniku z tohoto otroctví.

Násilí na ženách je hájeno a vysvětlováno různými důvody: jednou je jako by omlouváno alkoholismem (u Hamana v Mrštíkovi Paní Urbanové), jindy deprivací ze špatného sociálního postavení (v Macharově povídce Otrokyně otroka a v Sovově básni Dělník), podezřením z nevěry (v Maryše bratří Mrštíků a ve Šlejharově Večeru před svatým Janem). U Šlejhara, ale i u Machara můžeme asi nejvíce pocítit tehdy všeobecně deklarovanou tezi: *Chudák manžel za to nemůže, že ho ta jeho žena neustále provokuje, on má přeci právo vybit si svůj vztek.*

Muži touží po tom, aby zcela ovládali své ženy, jak píše Mrštík, „*nevěsta je u oltáře navždy zbavena svobody slova, skutku a vůle.*“⁴⁴² V duchu těchto slov o své manželce uvažoval Vávra z Maryši Viléma Mrštíka: „*Ale jen až budeš má, máš ty vědět, co je poslušnost.*“⁴⁴³ Jako další příklad uveďme Varjana z povídky Život ironický od F. X. Šaldy, který toužil dokonce ovládat i myšlenky své milenky a zároveň švagrové Melchiory: „*Nerad ji vídal zamyšlenou, kdo ručí mu za to, že ho právě nezrazuje v mysli? Nevěřil jejím snům, rád by ji spoutal a omezil ve všem, aby měl přehled přes ni, aby ji mohl lépe střežit a ovládat.*“⁴⁴⁴ Obdobně jako Varjan uvažoval Anatol, postava stejnojmenné divadelní hry od Arthura Schnitzera.

⁴⁴² MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia: román*. V Praze: J. Otto, 1921. s. 56. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:fc19bcb0-be5c-11e2-9592-5ef3fc9bb22f>

⁴⁴³ MRŠTÍK, Vilém a MRŠTÍK, Alois. *Maryša: drama*, s. 63.

⁴⁴⁴ ŠALDA, František X.: *Život ironický* in ŠALDA, František X. *Život ironický a jiné povídky*, V Olomouci: Otakar II, 2000, s. 44.

Jak Šlejhar, tak Mrštík ukazují, že muži nejsou schopni akceptovat to, že by žena od nich mohla chtít odejít a být šťastnější bez nich.

Žena v Šlejharově povídce Večer před svatým Janem utíká do kostela od své bídy, surového manžela, stonajícího dítěte, za to ji manžel i tchýně pravidelně bijí. Její jedinou útěchou je to, že alespoň na krátký okamžik může spatřit milovaného mladého kněze. Jedná se o platonickou lásku. Když trhala svatojánské bylinky, které mají plnit přání, byla nalezena mrtvá. Zřejmě ji zabil její muž, neboť žena nemá právo odcházet, natož manžela opustit.

Když Klára z Mrštíkova románu oznámí Jordánovi, že už se neuvidí, Jordán reaguje velmi prudce a násilnicky: „*„Děvko sprostá‘ – zatřepal jí ve vzduchu a pozdě se pamatuje, vypustil z rukou outlá její ramínka, ve kterých zapískalo to jako v smáčknuté loutce s vytlačenýma strachem rozšířenýma očima.*“⁴⁴⁵

V Macharově Listu se žena odhodlá svého muže opustit a vysvětluje raději v dopise, že důvodem pro její odchod je manželův přístup k ní jako bezduché bytosti:

*Je monolog to služky na odchodu
(a – ruku k srdci – víc já nebyla ti
než služkou, již jsi ráčil dávat najíst
a již jsi časem nějaký šat hodil
a již jsi blahosklonně vedl někdy
na ples a koncert nebo do divadla),
ta služka jde a chce ti jenom říci,
že není žádnou bezduchou loutkou,
ba, že ten celý čas se odvážila
mít ve své duši svoje hospodářství,
mít ve své hlavě rozum – třeba malý –
mít v srdci hlas – a teď ho poslechnouti.⁴⁴⁶*

Odpor ženy k manželskému sexuálnímu životu a k tomu, jak se k ní manžel chová oproti jejím romantickým představám, líčí Machar ve stejné povídce následovně:

*V těch strašných nocech, jež se zdají jiným
snad nekonečným zřídlem blaha,
já trpěla jen nevýslovným hnusem.
Raffinované jakés divé zvíře*

⁴⁴⁵ MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia: román*. V Praze: J. Otto, 1921. s. 381. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:23b16340-be5d-11e2-9592-5ef3fc9bb22f>

⁴⁴⁶ MACHAR, Josef Svatopluk: *List* in MACHAR, Josef Svatopluk Jens Peter JACOBSEN. Zde by měly kvést růže. V Praze: Šimáček, 1912. s. 105. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:86eaa712-e681-464f-9682-8b6d01837d40>

*mě strhlo s čisté vůněplné výše
v louž páchnoucího šedivého bláta
a rvalo mě tam, smýkalo mnou, cpalo
to bláto v zrak mi, ústa, sluch i duši –
a s tebou já jsem snila nad Chopinem,
a v tebe já věřila jak v boha!⁴⁴⁷*

Žena z pohledu Šaldova hrdiny Melchiora je vnímána jako povrchní bytost, bez opravdového názoru na kulturu, není schopna ocenit pravé umění: „Žena, toť věčné obecenstvo. Na ní můžeš vyzkoušet úspěch každé knihy, úspěch i divadelní hry. Co se jí líbí, nemůže se nelíbit veřejnosti. Nejlepší model krejčím i literátům, kteří pracují pro sezonu. Žena, věčné umělecké dítě, jí chutná jen, co jest třikrát rozemleto, rozmělněno, rozředěno, co ztratilo vůni, chuť a nerv, co se dovede zapřít, aby se mohlo přitřít a vlichotit. Žena objímá v sobě všechny podmínky úspěchu i úspěch sám.“⁴⁴⁸

Situace, kdy se žena nehodlá úplně a bezmezně smířit s nadvládou svého partnera, mohou vést až k vraždě. Jeníček z Macharovy povídky Z vlaku přistihne svou Barušku s Borůvkou a zabije svého soka v lásce.

Vraždu jako jedinou možnost vysvobození od krutého manžela vidí Rosa mydlářka z Macharových Červených střevíčků nebo Maryša ve stejnojmenném dramatu bratří Mrštíků.

Otokar Březina ve svém básnickém díle vzdal hold své matce, jejím životním útrapám, odříkání i bídě. Pouze vždy jen jako součást jiného složitějšího obrazu se v jeho poezii objevují zmínky o ženách. Je z nich patrné, že vnímal ženu jako předmět rozkoše, kdežto muž je dle jeho symbolů projevem vůle a síly.⁴⁴⁹ Toto tradiční pojetí nalézáme ve všech jeho básnických sbírkách. V Tajemných dálkách je „žena, z níž piješ rozkoš svých dnů“. Z básně Ženy je znovu patrné, že si s opačným pohlavím dobově konvenčně spojuje krásu a erotickou rozkoš.⁴⁵⁰ Stejně je žena zmíněna i v Čistém jitru. Obdobně se vyjadřoval i v korespondenci.

⁴⁴⁷ MACHAR, Josef Svatopluk: *List* in MACHAR, Josef Svatopluk Jens Peter JACOBSEN. Zde by měly kvést růže. V Praze: Šimáček, 1912. s. 105. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:86eaa712-e681-464f-9682-8b6d01837d40>.

⁴⁴⁸ ŠALDA, František X.: *Život ironický* in ŠALDA, František X. *Život ironický a jiné povídky*, V Olomouci: Otakar II, 2000, s. 24

⁴⁴⁹ BŘEZINA, Otokar. *Ruce*. Vinohrady [Praha]: Hugo Kosterka, [1908]. s. 11. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:31dbecb0-e00e-11e7-8939-5ef3fc9ae867>

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 56.

Přestože jej pojilo mnohaleté přátelství s Annou Pamrovou, ženy, jak se zdá, vnímal zcela tradičně.

Jak je patrné z projevů F. X. Šaldy a J. S. Machara, situace žen na počátku 20. století stále nebyla příznivá, a proto tito autoři veřejně vystupovali, aby podpořili emancipační snahy českých žen.

V roce 1905 v Glossách znovu vyzval J. S. Machar k řešení emancipační otázky, kterou spojil s podřízeným postavením našeho národa. Pokud by byly ženy svobodné, bude svobodný i český národ. Žádá: „*Otevřete okna a dveře, vyved'te ji ze žaláře hlouposti, copářství, peněžnictví, filistrovství a prázdného vlastnění! Dejte jí napřed býti člověkem, potom bude i ženou a českou ženou...*“⁴⁵¹ Zároveň však v textu dosti neurvalým způsobem útočí na emancipovanou ženu, která se snažila proniknout jak do literatury, tak do politiky, na paní Boženu Vikovou-Kunětickou.

Machar pro ženy pořádal naučné přednášky o Římě, čtení ze svých knih a různé besedy. Tímto způsobem vybíral finanční prostředky na své studijní cesty po Itálii.

Dle Libuše Heczkové se F. V. Krejčí nedokázal ve svém literárním díle vyrovnat se zrovnoprávněním ženy. Jako příklad uvádí jeho román *Zlatá hvězda*, v němž nedovedl ženě přiznat úplnou individualitu.⁴⁵²

Jak tedy díla signatářů České moderny přispěla k emancipaci žen? Antonín Sova i F. X. Šalda se snažili povzbudit ženy v jejich tvůrčí činnosti a ukázali jim, že zde existuje možnost, jak se realizovat ve veřejném působení. Např. Šaldova Erna neustále hledá naplnění svého života: nejprve je herečkou, poté se rozhodne stát manželkou, ale nakonec se věnuje dětem v okolí svého bydliště, a tak se může realizovat a zároveň být prospěšná společnosti. J. S. Machar ve svém povídkovém souboru *Zde by měly kvést růže* pouze ukazuje, ale nijak neřeší tíživou situaci žen v manželství.

F. V. Krejčí ve své studii *Deset let mladé české literatury* uvedl, že tato generace neznala ženy a ukazuje je buď jako prostitutky, nebo jako naivní nevinné bytosti. Téměř u všech signatářů se objevuje motiv ženy jako pouhého sexuálního objektu.

⁴⁵¹ MACHAR, Josef Svatopluk. *Glossy* in MACHAR, Josef Svatopluk. *V poledne: [Kdy světla jsou nejostřejší a stíny nejtmařejší]*. Praha: Dubský, 1921. s. 101. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:e38ba4a0-7b96-11e7-89ee-5ef3fc9ae867>

⁴⁵² HECZKOVÁ, Libuše. *Děti čistého živého* in *Dějiny nové moderny 1*, V Praze: Academia. 2010, s. 152.

Od otázek sociálního postavení pracujících a žen se nyní přesuňme k těm, kteří by mohli postavení těchto skupin změnit. Česká moderna vystupuje proti tehdy nejmocnějšímu českému politickému subjektu Národní straně svobodomyšlné, do níž všichni voliči vkládali veliké naděje. Jenže roku 1895 to vypadalo, že k jejich naplnění nedojde, a proto je důležitá i následující teze manifestu.

6.13 Otcové naši převzali dědictví starší strany, staročechů... Hřivny jejich mladočeši bud' zakopali, bud' z nich tyli. Jejich činnost však bude poznamenána v kulturních dějinách našich názvem roků hubených

Obrazem mladočechů se ve svých dílech zabývali J. S. Machar a Vilém Mrštík.

Josef Svatopluk Machar vytvořil typického mladočeského politika v postavě Jiřího z Magdalény, později těmto politikům věnoval své Boží bojovníky.

Jiří se stane mladočeským politikem, a tak zapomene na své názory a zásady. Velmi rychle zavrhne i bývalou prostitutku Lucy, kterou si sám odvedl z nevěstince domů, neboť ona by mohla zabránit jeho slibné politické kariéře. Sice ještě není zvolen, ale už se vidí jako významný politik ve Vídni. Vyvěsí si portrét Sladkovského, předsedy své strany, vedle Husa a Havlíčka, a tak jej povýší mezi nejvýznamnější představitele národa. Na stolech se mu kupí stohy projevů, najme si pomocníka, aby lépe přesvědčil voliče, a tak získal mandát. Nezáleží mu na lidech, ale na zisku vlivného místa v politice. Bude tedy říkat to, co lidé budou chtít slyšet, vezme si ženu, která mu dopomůže ke kariéře. Všech přitěží se rychle zbaví.

V Magdaléně politický boj rozdělí i staré přátele, když se jeden stane mladočechem a druhý staročechem, zneprátelejí to i jejich ženy.

Mladočeští politici zobrazení v Božích bojovnících si užívají při svých cestách po venkově své slávy, jsou vítáni jako opravdoví národní hrdinové, jsou stavěny slavobrány, dostávají květiny, polibky družiček, děti jim zpívají, jsou zahrnováni nadšeným potleskem všech přítomných lidí, vždy je uspořádána velkolepá hostina. Poté jak Grégr, tak i Herold čili Rokycana spustí plamennou řeč „*plnou ohně, síry, naděje i víry*“.⁴⁵³ Tímto projevem vyburcuje svůj národ. „*Vše pádí k vozům: rolník nechá pluh/ ve brázdě trčet v nezoraném*

⁴⁵³ *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1896(2). s. 79. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:08fb3040-dc79-11e3-bb44-5ef3fc9bb22f>

poli.⁴⁵⁴ Avšak veškeré odhodlání být se za národ, jeho postavení a lid končí příjezdem do Vídně a možností získat peníze a vlivné postavení: „*Ve Vídni bojce pozvou si / a dají jim tam pod vousy / plničké vonné talíře... / Pak nadělaj z nich hořráty / a ozdobí jim kabáty...*“⁴⁵⁵ Mladočeši jsou ochotni pomoci pouze za peníze.⁴⁵⁶

Důležité pro mladočechy, jak Machar dokládá na Josefu Heroldovi – Rokycanovi, je zalíbit se všem, a tak získat volební hlasy, ne mít své vlastní přesvědčení: „*Má sice v srdci stále kompakátata / než jazykem je stále zmitá, / chce u papeže persona být grata / a vůči lidu zase husita, / tu a tam rád se miliskuje s pány / chce slovem: býti hezkým na vše strany.*“⁴⁵⁷ Znovu stejnou myšlenku nalezneme v Macharově básni *Dějiny mladočeského klubu na Říšské radě*: „*Lva kůži našít srstí lišky – / toť důmysl byl největší / Když není jich, tož děti Žižky / šili kůži zajecí.*“⁴⁵⁸

Mladočeskou otázku se pokusil zobrazit také Vilém Mrštík ve svém románu *Zumři*, v němž představuje jednotlivé typické postavy Malé Strany. Bohužel román pojednával o 80. letech, vznikl v 90. letech a Mrštíkovi velmi dlouho trvalo, než jej dokončil. A tak v době svého vydání roku 1912 již nebyl aktuální.

Mrštík s ironií ukazuje, jak politika ovlivňovala i rodinné vztahy. Pan Havlíček, zapřísáhlý staročech, nemluví se svým synem, neboť ten je mladočechem. Také by v životě neotevřel *Národní listy*. Je hrdý na to, že se ve svém bydlišti nemusí potkávat s lidmi jiného politického přesvědčení: „*Tady na Malej Straně není ani žádná mladočeská strana!... Od starej časů už byla tu jenom stará, poctivá konzervativní strana a žádněj mladočech.*“⁴⁵⁹ Vilém Mrštík v osobě pana Havlíčka parodoval to, jak lidé vnímali politiku, jak se snažili vždy hájit své politické ikony a polemicky upozorňovat na chyby té politické strany, k níž nepatřili. Jako příklad uveďme promluvu, v níž pan Havlíček hájil doktora Riegra před Vašatým: „*Najednou se to nezlomí, to dá rozum! A někdo nad námi musí bejt, jakejpak by to*

⁴⁵⁴ MACHAR, Josef Svatopluk. *Boží bojovníci*. Praha: Aventinum, 1931. s. 88. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:37d4373d-7f94-48eb-9a93-d1cb19268c8e>

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 101.

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 110.

⁴⁵⁷ *Boží bojovníci* in *Rozhledy národohospodářské, sociální, politické a literární*. Chrudim: J. Scholle, 1896(1). s. 16. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:74dc2ea0-dc78-11e3-b110-005056827e51>

⁴⁵⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. *Dějiny mladočeského klubu na Říšské radě* in MACHAR, Josef Svatopluk *Satiricon*, V Praze: G. Dubský, 1919. s. 10.

⁴⁵⁹ MRŠTÍK, Vilém. *Zumři: román*. V Praze: Vyšehrad, 1950. s. 157.

byl pořádek!? Je to starej člověk, něco zkusil, něco zná, nemůžou oni ho poslouchat? Kdyby to byla strana vážná, ale dyť oni sami nevědí, co chtěj! Politika už jim to několikrát vyčetla. Dnes jim to povídá zas.“⁴⁶⁰

Josef Svatopluk Machar a Vilém Mrštík ve svých dílech shodně označovali mladočeskou stranu jako politické uskupení, které neví, kam směřuje, a které neustále mění své názory. Dle obou autorů je politika naplněna více projevy než činy.

Jaké úkoly by měly politické strany plnit, aby došlo k povznesení národa? Česká moderna to vysvětlila následující tezí:

6.14 Vychovat lid znamená povznést jedince na plnou a životnou výši sebevědomí, a rozbít lenivost tupé a netečné přilnavosti, všecku tu pohodlnou zbabělost, neodpovědnost

Jak je možné přivést lidi na správnou dráhu občanského uvědomění? Česká moderna si vybírá cestu nastavení zrcadla, hyperbolického či ironického zobrazení typicky maloměšťáckých vlastností.

Tupou a netečnou přilnavost lidí ukazuje Machar v Magdaléně: *„Naše já jest pouhý otrok / žaludku, počasí, nervů, / nejčastěji podvolí se / jinému já našich bližních, / buď že toto silnější je, / vábnější buď, neb že opak / našeho já – tak jsme všichni/jenom chameleoni tu.*“⁴⁶¹ Pro Jiřího v Magdaléně je pohodlnější se nějakým způsobem zbavit Lucy, kterou sice původně chtěl zachránit od prostituce, ale pak mu překážela v jeho vysněné politické kariéře. Ona sama odchází, a tak mu vše usnadní.

Pohodlnost, tiché rezignované následování a přejímání myšlenek tisku kritizoval Machar následujícími verši: *„Tvým Credem dnes je, co ti v době ranní / tvůj drahý žurnál káže při snídani...*“⁴⁶² Snahu nevidět skutečnou pravdu, ale zaobírat se pouze vzletnými frázemi nacházíme v dalších Macharových verších: *„A skoro líp je postaviti / před oči své té fráze třpyt / než na dno světa, lidstva zřítí / a předem každou chvíli žití / si pravdou nechat*

⁴⁶⁰ MRŠTÍK, Vilém. *Zumři: román*. V Praze: Vyšehrad, 1950. s. 155.

⁴⁶¹ MACHAR, Josef Svatopluk. *Magdalena*. V Praze: nákladem F. Šimáčka, 1919. s. 18-19.

⁴⁶² MACHAR, Josef Svatopluk: Horký žalm in MACHAR, Josef Svatopluk. *Tristium Vindobona I-XX: 1889-1892*. Praha: Šolc a Šimáček, 1923. s. 43.

otrávit.“⁴⁶³ Nevyčnít z davu, neusilovat o vyšší cíle vyčteme z Macharovy básně nazvané příznačně *Resignace*: „*Zvykneš s resignací tiše / vzít, co život podá ti, / nadějím, než vzletnou výše, / zvykneš křídla stříhati.*“⁴⁶⁴

Ke kritice společnosti se připojuje Antonín Sova v Realistických slokách, kde vytvořil obraz společnosti prostřednictvím Venkovského města:

*„Zde z konsekvence nevyjde duch města
ve volbách, přáních, stále týž,
jím jedna k hřbitovu se chýlí cesta
a všechny pojí zrudlý Krtistův kříž.*

*To město stojatou je vodou, hnije,
čpí ze všech koutů starý, přešlý řád
v něm slechneš – čas kdy stvrdlé lebky bije,
předešlé století se ozývát.*“⁴⁶⁵

Josef K. Šlejhar vysvětloval důvody, proč píše a bojuje se zlem: „*Navyknutí tomu všestrannému zlu je právě symptomem vymožeností naší doby, nepravého rozvoje civilizace. Teoreticky a akademicky luštíme všechny sociální problémy, humanitních institucí je taková řada, tolik paláců se pro ně staví – ale zdaž zlu tomu se tím odpomohlo a zla ubývá? Myslím, že přibývá a přibýváti bude potud, pokud samo srdce, bez úvah a teorií, bez akademické rafinovanosti, pokud samo lidské srdce nezištností, soustrastí a láskou, jak Kristus ukázal, zlu vsťríc se nepostaví.*“⁴⁶⁶

Ve svých povídkách dokládá, že pokud se ubližuje dětem nebo slabým, a přestože to ostatní lidé vidí, jsou k tomuto zlu lhostejní, nikdo si nebude „dělat zlou krev“. Jedná se např. o postavu Lojzika z povídky *Oba*. Sestra jeho matky, která si ho vzala ze sirotčince, neustále jej bije, a sousedka, když to vidí, tak jí v tom ještě podpoří. Dítě z *Kuřete* melancholika je úmyslně trápeno jak macechou, tak krutou rudovlasou *Pepkou* a otec, přestože se jedná o jeho

⁴⁶³ MACHAR, Josef Svatopluk: *Za štítem* in Josef Svatopluk MACHAR. *Confiteor*--. V Praze: Tiskem a nákladem Františka Šimáčka, 1887. s. 156. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:4517e590-0dd4-11e5-b309-005056825209>

⁴⁶⁴ MACHAR, Josef Svatopluk: *Resignace* in MACHAR, Josef Svatopluk. *Confiteor*. V Praze: Šolc a Šimáček, 1922. s. 344. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:d3a4cca0-03a9-11e9-9210-5ef3fc9bb22f>

⁴⁶⁵ SOVA, Antonín: *Venkovské město*, Realistické sloky s. 19, <https://docplayer.cz/45623749-Realisticke-sloky-antonin-sova.html>

⁴⁶⁶ ŠLEJHAR, Josef Karel. *Dojmy z přírody a společnosti, Co život opomíjí*, V Praze: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 212.

vlastní dítě, které je bitím a hladověním umořeno k smrti, dělá, jako by nic neviděl. Jedinými tvory, u kterých nalézají tito trýznění alespoň psychickou podporu, jsou němé tváře: v prvním případě toulavý pes, ve druhém kuře.

Na příběhu Frantiny v povídce Ukolébavka odkrývá autor podstatu rodinných vztahů: *Příbuzní se k Vám budou chovat mile, dokud budete mít peníze a oni je budou moci získat.* Poté co Frantina předala svým příbuzným všechny naspořené peníze, chtějí ji odvézt do nemocnice, ale tam si ji nevezmou, a tak se vrací zpět ke svým příbuzným. Ti se jí však štítí, nechají ji jako psa venku při bouřce zemřít: *„Neb to tělo přestalo být člověkem, k němuž směřovaly dosavadní ohledy. Náleží již neodvratně cizímu rozkladu, hnilobě a zemi – Hrůza, příšerná hrůza toho stavu a smrti, proti níž všechna ustrašení života pomíjející hříčkou jsou, zachvacuje chvílemi srdce těchto ztracenců.“*⁴⁶⁷ Šlejhar vyličení krutého a bolestivého zápasu Frantiny se smrtí uzavřel slovy: *„Tak zbavili se Jodasovi Frantiny a měli její peníze.“*⁴⁶⁸

Vilém Mrštík ve svých románech poukazuje na nezodpovědnost studentů, kteří vedou zhýralý život namísto toho, aby studovali. Jordán z románu Santa Lucia na nás působí nejvýrazněji, neboť on pochází z velmi chudých poměrů, a nejen rodiče, ale i jeho sourozenci dřeli a dřou, aby mu mohli poslat trochu peněz, které on velmi rychle utratí. Říša z Pohádky máje má naopak majetné rodiče, a tak dluhy jsou vymáhány u nich. Zumři s pomocí rodiny, ale i své vynalézavosti prožívají nezávazný život.

Šalda vnímal ve svých básních současnost jako *věk náš shnilý*⁴⁶⁹ a pohodlnost davu zobrazil v Dialogu při rozhovoru s Tragédií: *„Mně milejší než všechny divy tvoje / je lump, jenž vesele se ve svět dívá, / a poslanec, jenž hlavou k všemu kývá!“*⁴⁷⁰ publikováno 1887, v době Confíteoru.

Co vyvede hrdiny z letargie a netečnosti?

Maryša snáší Vávrovo bití i týrání, ale když chce zavraždit Francka, muže, kterého milovala, vzbouří se a otráví tyrana jako kysu. Muž procházející parkem jako jediný se smiluje nad nemocným dítětem, které touží pohladit si jeho psa, a tak mu dá peníz. Paničky

⁴⁶⁷ ŠLEJHAR, Josef Karel. *Ukolébavka* in ŠLEJHAR, Josef Karel. *Dojmy z přírody a společnosti, Co život opomíjí*, V Praze: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 317.

⁴⁶⁸ Tamtéž, s. 331.

⁴⁶⁹ ŠALDA, F. X.: *Řecké váze* in ŠALDA, F. X. *Básně*, V Praze: Torst, 1997. s. 11.

⁴⁷⁰ ŠALDA, F. X.: *Dialog* in ŠALDA, F. X. *Básně*, V Praze: Torst, 1997. s. 14.

z bohatých rodin dle Šlejhara nechtějí vidět bídu a utrpení dětí. Šlejhar ale také varuje před dobrými skutky v povídce Štědrý večer, kdy mladý muž chce přenechat své místo v poštovním voze, a tak vystoupí, vůz ujede, a nakonec ve vánici umrznou jak on, tak stará žena, kterou chtěl zachránit.

Ve svém varování před lhostejností a netečností jde nejdále Josef Karel Šlejhar, který čtenáře upozorňuje na přibězích nejen dětí, ale i starých lidí, že neochota pomoci může mít fatální důsledky. Machar s ironií sobě vlastní ukazuje snadnou ovlivnitelnost lidí, Sova odkrývá neochotu společnosti k jakékoliv změně. Mrštík odhaluje sobectví mladých studentů.

6.15 Jak signatáři naplňovali myšlenky manifestu celým svým dílem?

Otokar Březina se stal uznávanou individualitou jak v okruhu Moderní revue, tak u České moderny. Od problémů, tíže, bolesti současnosti utíká k mystice, k něčemu neznámému. Již v první sbírce se projevil jeho symbolismus, tedy směr, o nějž Česká moderna usilovala. V Tajemných dálkách, Svítání na západě i dalších knihách můžeme objevit Březinův smysl pro hudbu slov, asociace, nové významy metafor. Motivy se sociální tematikou nacházíme v básni Ruce: unavené dělníky, člověka i zvíře společně sepnuté v jho, zapřažené národy stavějící z mramoru pomníky, vládce vykořisťující poddané.

Věnoval se také próze, konkrétně svým esejům Hudba pramenů, jejichž kvalita bývá přirovnávána k Šaldovým textům. V roce 1903 na něj zaútočil Viktor Dyk, načež posléze přestal Březina systematicky tvořit. Tudiž bezohlednost kritiky, pro niž pomyslně zvedl ruku svým podpisem České moderny, vyvolala v tomto básníkově odpor k další tvorbě.

Jak uvádí Petr Holman, Březinovi vadily prudké polemiky, ostré invectivy, bojovnost literátů, neboť on se snažil dobře vycházet s každým: jak s Karáskem, tak Kvapilem, jak s Procházkou, tak Šaldou. Sice podepsal text České moderny, ale spory jej nezajímaly. Její teze se snažil naplňovat svými básněmi, konkrétní podobou svých literárních děl. Sbírkou Ruce se táhne touha, aby se všichni zprostili nenávisti.

Josef Svatopluk Machar v Confiteoru prosazoval individualitu, politiku kritizoval v Tristiích a Božích bojovnících, k ženské otázce se vyjádřil v cyklu Zde by měly kvést růže, maloměšťáctví pranýřoval ve všech svých dílech, kontroverzní téma prostituce otevřel

románem Magdaléna. Plnění programu České moderny se stalo Macharovým krédem pro všechna díla vznikající před cyklem Svědomím věků. Byl bezohledným kritikem bořícím mýty, odhalujícím nahou pravdu, ale zároveň usiloval, vyjma Božích bojovníků, o co nejvyšší uměleckou kvalitu. Byl autentickým umělcem, jenž se oprostil od vzletných metafor a přiblížil se trefnému vyjádření. Avšak cyklem Svědomím věků opustil cestu nezaměnitelného individua a nastoupil do vlaku k Vrchlického Zlomkům epopoje či Hugově Legendě věků. Psychologický historismus uplatňovaný ještě ve sbírce 1893-1896, již začlenil do Golghaty, se stal postupně plochým a popisným. Dochází k absenci dekadentních prvků, které oživovaly předcházející básně jako např. Josefa II. Díky velkému množství přednáškových aktivit pořádaných pro ženy a konaných v různých koutech naší vlasti se stal populárním. Ženy mu dokonce sponzorovaly studijní cesty do Říma. Jeho knihy mají odbyt, sám pro ně dělá reklamní kampaň, a tak postupně začíná převažovat kvantita nad kvalitou. Nadprodukcí textů došlo k uměleckému vyčerpání.

Díky svému přátelství s T. G. Masarykem se stal generálním inspektorem československé armády, a tak se mohl aktivně účastnit i politického života.

Vilém Mrštík naplňoval myšlenky České moderny nejprve v letech 1886-1889 svými literárně-historickými studiemi. Tematicky se snažil osvobodit literaturu od moralizování. Za jeho nejvýraznější dílo bývá považován román *Santa Lucia*, v němž došlo k psychologickému propracování postav, rozmělnění hranice mezi snem, blouzněním a skutečností. V tomto díle můžeme nalézt jak impresionismus, tak realismus i naturalismus. Mrštík byl také významným dramatikem, dramata tvořil společně se svým bratrem Aloisem. Pro svou první divadelní hru, *Paní Urbanovou* si zvolil kontroverzní téma nevěry vdaných žen, a tak byla v divadle realizována až roku 1942. Z dramatické tvorby je nejvíce ceněna *Maryša*, zpracovávající osud ženy, která se dokázala vzbouřit. „*Její revolta je výjimečná. Nejedná se o pouhou mstu, ale o záchranu milované osoby.*“ Dle Vladimíra Justla se román *Zumří* a drama *Anežky* staly Mrštíkovou uměleckou prohrou. Celkový přínos díla shrnul Jiří Karásek následovně: „*Jeho dílo má zásluhu, že první u nás se odvrátilo v próze od dějové kombinačnosti a na práci romanciera položilo požadavek dojmovosti a vystižení evolučního toku života.*“⁴⁷¹

Antonína Sovu považoval Josef Zika za jediného básníka podepsaného pod Českou modernou, jenž se snažil prosazovat myšlenky manifestu v celém svém díle. Nejvíce je to

⁴⁷¹ KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří. *Impressionisté a ironikové*. V Praze: H. Kosterka, 1903. s. 82-83.

patrné v Realistických slokách, Zlomené duši, Vybouřených smutcích a Iově románu. Kritizoval maloměšřáctví, neochotu nakladatelů, politiku, poukazoval na sociální problémy, zajímal se o otázku nevěry, v Iově románu se snažil vytvořit postavu emancipované ženy tak, aby působila přirozeně. Ve svých dílech se pohyboval na pomezí realismu, impresionismu a symbolismu. Posouvá žánr románu k lyrické výpovědi. Angažoval se i při obhajobě českého národa a jeho práva na svébytnost, když jako jediný umělec odpověděl na list Theodora Mommsena svou básní Theodoru Mommsenovi.

Oproti Macharovi se i ve 20. století snažil hledat novou poetiku, nová témata i postupy, nebránil se změnám, chtěl stále kráčet s moderními proudy. V roce 1906 svou sbírkou Dobrodružství odvahy dokázal, že stále patří mezi elitu české poezie.

Josef Karel Šlejhar ukazoval ve svých povídkách zlo páchané na slabších, na těch, kteří nejsou schopni se bránit, ať se jedná o malé nechtěné děti, ženy či dělníky v továrnách. Odhaluje nerovné postavení žen ve společnosti, píše o těch, které jsou nuceny pracovat, neboť manželův příjem jim nestačil ani na základní potřeby pro rodinu. Vytvořil velmi působivý styl emočně zabarveného vyprávění příběhu, jenž dokáže vzbudit ve čtenářích soucit s trpícími.

František Václav Krejčí působil jako kritik, překladatel, redaktor Rozhledů a svou kariéru zakončil coby poslanec a senátor. Snažil se být též literárním tvůrcem, ale jeho románové pokusy nebyly příliš úspěšné, a tak se o nich v Konci století nezmiňuje. Jako kritik dle Janáčkové bojoval proti Šaldově kulturnímu snobismu a snažil se podporovat soudobou literární produkci. Uznával ovšem také starší literáty, kontinuita literárního dění byla pro něj velmi důležitá. Posuzoval umění z hlediska sociálního. Byl považován za průměrného kritika, jenž se snaží vychovávat jak autory, tak čtenáře. K tomu mu byl dán prostor zejména v Rozhledech, později i v dalších novinách.

Ve svých kritikách se nezabýval pouze literaturou, zaměřil se také na hudbu a její divadelní ztvárnění.

Jelikož moderní směry vycházely z filozofie Friedricha Nietzscheho, Březina velmi ocenil jeho překlad knihy Tak pravil Zarathuštra. Ze stylizace v Konci století vyplývá, že se po celý život snažil hájit práva utiskovaných, zejména pak dělníků, a tak se nechal zvolit nejprve poslancem, později senátorem Československé sociálně demokratické strany dělnické.

František Xaver Šalda se stal slavným především díky své kritické činnosti. Svými eseji, v nichž se projevovaly jeho brilantní vyjadřovací schopnosti, povznesl kritiku na úroveň uměleckého díla, zároveň však nikdy neopomíjel soustředit se i na jejich vědecky podložený základ. V povídkovém souboru *Život ironický* se pokusil vytvořit jak typ emancipované ženy, tak ukázat na stereotypy uplatňované při vnímání žen.

7 Vzpomínky

Jak se měnil pohled na Českou modernu s odstupem času?

„Proti všemu se musilo kdysi bojovat! Byla to krásná doba a chtěl bych ji znovu prožít od začátku až po naše dny. Zadarmo nepřišli jsme k ničemu. Křivák z ruky nevypad: Neustále býval připraven vedle péra a leží doposud.“⁴⁷² Takto nostalgicky vzpomínal v roce 1902 Vilém Mrštík na události 80. a 90. let 19. století.

Asi poprvé se k událostem konce století vracejí na začátku 20. století Machar sbírkou *Za rána*, Mrštík *Mými sny*, Karásek v *Impresionistech* a *ironicích*, Krejčí svou studii *Deset let mladé české literatury*. O dalších deset let později se připojuje Arnošt Procházka svými *Polemikami*. Pokud však chceme získat pohled na Českou modernu s delším časovým odstupem, nalezneme jej v Krejčího *Konci století* a Karáskových *Vzpomínkách*. F. V. Krejčí své texty upravoval až téměř do konce života, Karásek je publikoval již ve 20. letech 20. století v *Rozpravách Aventina*.

Josef Svatopluk Machar sice sepsal mnoho knih, v nichž vzpomíná na minulost, ale tématu České moderny se vyhýbá. V *Konfesích* literáta najdeme obhajobu M. A. Šimáčka, vzpomínku na setkání se Svobodou či Arbesem, kratičkou zmínku o Šaldovi z období gymnaziálních studií, dále se dozvídáme, která periodika uveřejňovala první Macharovy básně. Machar se zde sice vyhýbá interpretaci polemik, ale nahrazuje ji v tomtéž roce souhrnným vydáním svých textů z let 1888-1896. Polemiky nazval *Za rána* a považuje je za *dokumenty epochy*, v nichž se můžeme seznámit s textem k jubileu Vrchlického i se stěžejním článkem Vítězslav Hálek a následnými polemikami. Hálkova aféra dala impulz následnému dění a je považována za nejdůležitější podnět ke vzniku České moderny, zřejmě to takto vnímal i sám Machar. Často bývají citovány knihy *Zapomínání a zapomenutí*, *Při sklence vína*, *V poledne* a *Třicet roků*. V knize *Třicet roků* upozorňuje na zásluhy Viléma Mrštíka při literárních bojích a obhajobě E. Zoly: „*Až Vilém Mrštík ujal se zase toho, čemu se tehdy říkalo naturalismus a čemu se naše literatura a společnost vyhýbala jako čert kříži. Vilém Mrštík začal kritikou, beletristou se stal později. V Brožíkově Ruchu a Ladeckého České Thalii skládal své dynamitové patrony, které vybuchovaly k hrůze všech počestných lidí*

⁴⁷² MRŠTÍK, Vilém. *Moje sny: Pia Desideria : epištoly, úvahy, essaye, studie, články, kritiky, polemiky i s pamflety, I[-II]*. Praha: Máj, 1902-1903. s. [3]. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:39e7928cb912e563541d47f9316e76c1>

*a aristarchů literárních. Psal o Francouzích, Rusech, překládal, bouřil jako orkán – až se jednou ty články seberou a vydají, uvidí se, jak veliký byl jeho podíl na zevropštění našeho dosud plachého písemnictví.*⁴⁷³

Také Vilém Mrštík chtěl v roce 1902 dokázat, že se i on podílel na literárním hnutí konce 19. století, a tak vydal soubor polemik a statí nazvaný *Moje sny*. Nejvíce prostoru však věnoval polemikám, které vedly k zásadnímu rozchodu se Šaldou. Nalezneme zde i jeho kritické studie týkající se Šlejharova díla, v nichž formuloval své estetické požadavky.

Jan Herben se ve své *Knize vzpomínek* také vyhýbá období 90. let 19. století. Seznamuje nás velmi podrobně s bojem o Rukopisy, s děním 80. let 19. století, a poté již s první světovou válkou. O manifestu se zmiňuje jako o *podnětu jakéhosi kartelu mladých proti mladočeské straně*.⁴⁷⁴ Jako by téma České moderny bylo jak pro Machara, tak pro Herbena tabu. Několik poznámek o aktérech České moderny můžeme nalézt v *Hovorech s Otokarem Březinou*.

V čem se liší pohledy na minulost České moderny od sebe navzájem a v čem od skutečnosti popsané v korespondenci, která byla odesílána v návaznosti na proběhlé události? Kdo se zdá být spolehlivějším svědkem? Nejvíce detailů o dění v *Rozhledech* a o vztazích mezi jednotlivými aktéry České moderny se dozvídáme od Jiřího Karáska. Jemu byl text údajně nejprve tajen, po jeho přečtení s ním nesouhlasil. Jiří Karásek uvádí množství přesných informací, názvy článků, při popisu Hálkovy aféry jmenuje všechny zúčastněné osoby, cituje to, co on sám tehdy publikoval. Možná by mohl mít větší odstup od událostí, mohl by ve svém svědectví být více objektivní, ale jaké stopy v něm zanechalo vědomí, že jemu i Procházkovi byl vznik manifestu záměrně zatajován? Proti jím reprezentované dekadenci vystoupili jak Šalda, tak Krejčí – nezůstalo tedy na vzpomínkách mnoho hořkosti, která by mohla zkreslit jeho úsudek? Naopak je u něj velmi patrný veliký obdiv k Macharovi, který dokládá svou přednáškou k Macharovým sedmdesátinám. Krejčí odmítl k sedmdesátinám cokoliv napsat.

⁴⁷³ MACHAR, Josef Svatopluk. *Třicet roků*. V Praze: Gustav Dubský, 1922. s. 81. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:906c2410-8727-11e7-94b3-005056825209>

⁴⁷⁴ HERBEN, Jan. *Knihy vzpomínek*. V Praze: Družstevní práce, 1936. s. 183. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:66a118c0-9530-11e4-94a8-005056827e51>

Sbírka textů *Deset let mladé literatury* otištěná v jedenáctém ročníku *Rozhledů*, jak již z názvu vyplývá, se pokouší revidovat literární dění devadesátých let. Krejčí se zamýšlí nad historií své generace spojené tím, co nenáviděla, proti čemu se vymezovala.⁴⁷⁵ Tato stručná příručka působí apelačním dojmem, hodnotí generaci devadesátých let, reviduje její působení a vyzývá k vykonání konkrétních činů, neboť není možné se věčně bouřit proti starému, pokud oni sami buřiči se již stali „*těmi starými*“. Generace je i po deseti letech označovaná jako mladá, neboť jí chybí společné charakteristické znaky. „*Ti mesiášové, na něž čekala naše touha, neseštopili dosud...*“⁴⁷⁶ Jako čekání na Vykupitele zobrazoval dobu konce 19. století i Hermann Bahr a zřejmě i jiní, neboť s koncem století obvykle přichází účtování, odmítání všeho stávajícího jako špatného a s tím je spojeno čekání na převratnou změnu.

Krejčího *Konec století* působí proti Karáskově výpovědi jako záznam vzdálených vzpomínek. Byla za vznikem nejistota, chtěl autor záměrně některé věci zatajit, obával se bouřlivých reakcí svých bývalých spolupracovníků? *Deset let české literatury* je vypořádání se s událostmi devadesátých let, shrnutí úspěchů i nedostatků a zdůrazněním neúspěchu České moderny. Kritikův úsudek je vůči České moderně poměrně dosti rázný, a tak se proti němu zřejmě velmi ostře ohradil Machar v soukromé korespondenci. V Literárním archivu se nám zachovala Krejčího odpověď, z níž se dozvídáme, že Machar nesouhlasil se změnou postoje Krejčího a zřejmě jej již ani nepovažoval za přítele.⁴⁷⁷

Jak u Krejčího, tak u Karáska vystupují do popředí dvě osobnosti České moderny, a to F. X. Šalda a J. S. Machar.

Největší pokrok učinila generace devadesátých let v kritice, tudíž se František Xaver Šalda, nejvýraznější osobnost české literární kritiky, stal ve vzpomínkách F. V. Krejčího a J. Karáska klíčovou osobností. Krejčí ho obdivoval, záviděl mu jeho kritický talent, ale s chováním Šaldy jako lidské bytosti ne vždy souhlasil, vnímali odlišně úlohu kritika

⁴⁷⁵ *A tehdy před deseti lety to bylo, kdy jsme dospívali k uvědomění, že třebas ne v tom, co milujeme a k čemu spějeme, tož alespoň v tom, co nenávidíme a proti čemu bouříme, jsme synové jednoho ducha, děti jedněch a týchž let – slovem, že jsme tím, co se v české literatuře může zase jednou nazývat mladou generací.* KREJČÍ, F. V. *Deset let mladé literatury*, V Praze: J. Pelcl, 1901, s. 1.

⁴⁷⁶ Tamtéž.

⁴⁷⁷ „*Konečně člověk může být špatný a mylný, ale jsem Ti proto špatnějším přítelem? Jsem jím snad proto, že soudím o manifestu Moderny dnes po 6 letech jinak, než jsem ho podepisoval?*“ F. V. Krejčí J. S. Macharovi b.d. 1901, fond J. S. Machar, LA PNP

a kritiky, jež se pak plně projevila při rozpadu seskupení: „*Ale hned se tu zas se Šaldou rozcházím: jeho ideálem je umění čistě duchové, odtažitě, symbolické, které chce být absolutním projevem jeho bezmezně rozepjaté osobnosti, ale o němž nevím, jak by mohlo sloužit národu, lidu a společenským celkům. Jsme národ malý a umělecké hodnoty se v jeho literatuře teprv počínají vyvíjet. Potřebujeme kritiky, která by láskyplně pomáhala jednotlivým druhům literatury organicky růst, ale ne kritiky, která by vedena abstraktním ideálem absolutního umění, odvracela básníky od vztahu k rodnému prostředí a jeho půdě a zatracovala každé realistické jeho zpodobování.*“⁴⁷⁸

Jiří Karásek považoval Šaldu za svého úhlavního nepřítele, ve Vzpomínkách se dokonce vyhýbal vyřčení jeho jména, a tak ho označoval slovy „*můj úhlavní nepřítel*“. Kvůli hluboké nenávisti negativně vnímal všechny Šaldovy aktivity. V Impresionistech a ironiích o něm objektivně píše: „*F. X. Šalda publikoval řadu bohatých studií kritických. V nich rozvinut účelně a ujasněně výklad díla v rozborovém procesu esthopsychologickém. Šalda vyzvedá v umění organický, zákonný rozvoj. Staví proti všemu přejatému, imitovanému a abstraktně estetickému umění původní, evoluční, instinktivní.*“⁴⁷⁹ Ze Vzpomínek se dozvídáme o Šaldových nedostacích v překladech, o jeho nevděku vydavatelům, pro které kdy pracoval, o jeho vztahu s Růženou Svobodovou.

Jak Krejčí, tak Karásek dokazují pouze na díle Růženy Svobodové, že Šalda nebyl objektivním kritikem, neboť tuto ženu miloval. (Avšak Libuše Heczková tento jejich názor v současnosti vyvrací a poukazuje, že Svobodová plnila program ženské literatury tak, jak ji formuloval Šalda.⁴⁸⁰) Karásek ani Krejčí nepolemizují s jeho kritickými metodami, nedokládají jiná díla. Jako kritika ho uznávají. Na druhou stranu v Konci století Krejčí s povzdechem tvrdí, že *Rozhledy neměly ženy*. Jestliže se Šalda však snažil jednu z mála spisovatelek podpořit, nebylo to tím, že chtěla také plnit program České moderny?

Jak je ve vzpomínkách vnímán J. S. Machar? V Konci století se dozvídáme, že se s Krejčím začal přátelit na základě Krejčího pozitivního posudku na knihu *Tristium Vindobona*. Machar byl tím, kdo vyslovil ducha generace devadesátých let: „*Jeho kniha*

⁴⁷⁸ KREJČÍ, František Václav. *Konec století*. V Praze: Československý spisovatel, 1989, s. 217.

⁴⁷⁹ KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří. *Impresionisté a ironikové: dokumenty k psychologii literární generace let devadesátých*. V Praze: H. Kosterka, 1903. s. 24. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:05538bb0-e271-11e3-bc6c-5ef3fc9ae867>

⁴⁸⁰ HECZKOVÁ, Libuše. *Ornamenty revoluce* in *Dějiny nové moderny 1*, V Praze: Academia. 2010, s. 84.

*Tristium Vindobona působila na mne jako splnění toho, po čem jsem toužil: bylot' v ní básnické vystižení našeho politického stavu, bolestí a tužeb národa, jak nám je dávají cítit současní dnové.*⁴⁸¹ O Macharovi se dozvídáme, jak pomáhal Krejčího finančně zajistit – díky němu Krejčí překládal pro M. A. Šimáčka, dále mu zajistil práci pro Zeit apod. Význam básnickovy poezie však viděl pouze v jeho politických verších. V celé knize se o Macharovi nedozvídáme nic negativního, přesto to byl právě Krejčí, který jako jeden z mála odmítl napsat text pro publikaci k Macharovým sedmdesátinám.⁴⁸²

U Jiřího Karáska vnímáme po celou dobu tvorby obdiv k Macharovi, o němž tvrdil: *„Je básníkem doby, okamžiku. Jde do ulic, do jich prachu, na tržiště. Naslouchá všude, odváží se do všech míst. Jeho kritika proniká život ve všech jeho vrstvách, i nejspodnějších. A dle obsahu je také faktura jeho veršů: jsou bez koloritu, nevznícené, šedivé ve svém základním zladění. Vše je stejné tonality a bez odstínův.*⁴⁸³

Jak se liší vnímání jednotlivých afér v podání Krejčího od Jiřího Karáska?

Hálkova aféra byla v očích F. V. Krejčího⁴⁸⁴ „la grande affaire“ literárního dění konce 19. století. Vyvolala tak veliký rozruch, protože Machar, který ji zahájil, měl úzké kontakty s generací, proti níž úmyslně vystoupil. Krejčí se dokonce domníval, ale pouze v Deseti letech české literatury, že „*staří Machara čítali za člena svých kruhů*“, kdežto v Konci století zobrazuje Machara již jen jako osobu vedoucí moderní proudy, přestože vyšel z okruhu Vrchlického. Karásek trochu „opatrněji“ napsal, že „*o Macharovo získání pro sebe staří pánové do poslední chvíle doufali*“, zřejmě měl na mysli ještě Šimáčkovy pokusy odtrhnout Machara od moderních proudů.

Karásek podal vyprávění o Hálkově aféře se všemi detaily, pečlivě citoval, např. Vrchlického reakce vyšla v Nedělních listech Hlasu národa 4. listopadu 1894, ale přesné datum otištění Macharova útoku v Naší době neuvedl.⁴⁸⁵ A proč se Karásek vůbec do aféry zapojil? Cítil se být poškozen osobním útokem Jaroslava Vrchlického, nechtěl se tedy účastnit polemik o svobodě projevu a asi by se ani nepřipojoval, kdyby se ho některá Vrchlického slova vážně nedotkla. Ukazuje to tak na podstatu sporu, kde nešlo o Hálda, ale o kritiku.

⁴⁸¹ KREJČÍ, František Václav. *Konec století*. V Praze: Československý spisovatel, 1989, s. 227.

⁴⁸² Krejčího odpověď na žádost o text do sborníku. Fond J. S. Machar, Regionální muzeum Kolín

⁴⁸³ KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří. *Impressionisté a ironikové*. V Praze: H. Kosterka, 1903. s. 34.

⁴⁸⁴ KREJČÍ, F. V. *Deset let mladé literatury*, V Praze: J. Pelcl, 1901, s. 6.

⁴⁸⁵ KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří. *Vzpomínky*. V Praze: Thyrsus, 1994, s. 89.

„*Aféra tato mnohem více zviřila hladinu, než by věc sama zasluhovala – neboť co by záleželo tak dalece na mrtvém Hálkovi, když o živém Vrchlickém, Sládkovi, Heydukovi, Šimáčkovi se psalo mnohem přikreji?*“⁴⁸⁶ „*Následek aféry bylo sblížení Macharovo s mladými, jmenovitě s Rozhledy.*“⁴⁸⁷

Karásek vysvětlil Šimáčkovu aféru tak, že ocenil redaktorovu zásluhu na otiskování mladých, za škrty si Mrštík i ostatní mohli sami. Jednalo se především o boj za honoráře, o více peněz, proto Mrštík Šimáčkovi škrty odpustil.⁴⁸⁸ Krejčí k této aféře zcela mlčí, neboť díky Šimáčkovi získal práci na překladu Flaubertova *Salamba*, práci mu údajně dohodl Machar.

O aféře Marie Pospíšilové u obou jmenovaných autorů nenalezneme ani zmínku.

Jak Karásek, tak Krejčí v Konci století probírají text *České moderny bod po bodu*, obdobně se vyjadřují ke všem signatářům, většinou je představují několika slovy, uvádějí jejich povolání, u spisovatelů pak názvy děl.

Krejčí nejprve v *Deseti letech mladé literatury* tvrdil: „*Nebyl to manifest nového umění, byl to především protest proti vlastenčící buržoazii a vládnoucí politické straně.*“⁴⁸⁹ V *Konci století* ocenil, že se poprvé sjednotili mladí proti starým, uznal text za první projev na podporu dělnictva uskutečněný z řad umělců, zdůraznil Macharovo autorství jako iniciativu básníka, ne politika. Ovšem zatajil skutečnost, že Machara k sepsání manifestu přímo vyzval. Navíc s odstupem let přiznává manifestu mnohem větší význam: „*Ve skutečnosti jsou v něm shrnuty téměř všechny snahy, zásady a tendence, které vyznačují mladé české pokolení na konci století.*“⁴⁹⁰ A ve svých úvahách jde ještě dál, když tvrdí, že díky *České moderně* došlo ve společnosti ke krystalizaci nového typu Čecha, Čecha pokrokového,⁴⁹¹ a k ohlášení nového století.⁴⁹²

⁴⁸⁶ KREJČÍ, František Václav. *Deset let mladé literatury*, Rozhledy XII, 1901, s. s.43.

⁴⁸⁷ Tamtéž.

⁴⁸⁸ KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří. *Vzpomínky*. V Praze: Thyrsus, 1994, s. 114.

⁴⁸⁹ KREJČÍ, František Václav. *Deset let mladé literatury*, Rozhledy XII, 1901, s. 43.

⁴⁹⁰ KREJČÍ, František Václav. *Konec století*. V Praze: Československý spisovatel, 1989, s. 284.

⁴⁹¹ Tamtéž, s. 285.

⁴⁹² Tamtéž, s. 286.

Karásek kvůli větám „Moderní není to, co je právě v módě, symbolismus a dekadence jsou efemérní hesla“ vnímal Českou modernu jako přímý útok na svou osobu.⁴⁹³

K polemickým rozepřím souvisejícím s rozpadem České moderny se Krejčí příliš nevyjadřuje, píše pouze o Třebického Kronice v Rozhledech. Karásek se stylizuje do role proroka, neboť České moderně údajně předpovídal zánik, lituje osobnost Josefa Pelcla, protože právě vydavatel Rozhledů a podporovatel mladých talentů na rozepře České moderny doplatil nejvíce.

Jak se posunuly názory F. V. Krejčího?

V textech *Deset let mladé literatury* několikrát zdůrazňuje, že cílem bojů jeho generace mělo být budování české kultury. Měla „založit žurnál, nakladatelství, divadlo“ a plnit vyšší cíle, ne pouze „vykřikovat poctivě a neustupně svou myšlenku. ... Milovala jen theatrální a odbojnou pósu, ale přejít od ní k drobnější pozitivní práci, by byla považována za degradaci umění, za pošpinění rukou.“⁴⁹⁴ V Konci století se na České moderně snaží nalézat jen samá pozitiva.

Sice již v roce 1901 Krejčí psal: „Smazuji v této chvíli ze své paměti všechny personální vztahy, ať milé či trpké, všechny minulé polemiky i svazky...“⁴⁹⁵ Ovšem ještě ani v Konci století se nebyl schopen od některých křivd zřejmě odpoutat, vypořádat to můžeme na příkladu, jak zobrazil osobnosti, které společně s ním podepsali Českou modernu. O Macharovi i Šaldovi jsme se již zmiňovali, a tak přejdeme k dalším. Byl prvním, kdo kladně ohodnotil Tajemné dálky a rozpoznal Březinův talent. Řídil Rozhledy, vedoucí orgán mladé generace,⁴⁹⁶ kde se jistě setkával pravidelně s těmi, kteří zde publikovali svá díla. Proto nás udivuje, že v Konci století chybí podrobnější literární či politický portrét Viléma Mrštíka, Josefa Karla Šlejhara, Václava Choce, Eduarda Koernerera, kteří jsou jen velmi stručně zmíněni u manifestu. Mrštík je představen pouze jako autor *Maryši*, Krejčí už neuvádí, že Mrštík byl i kritik, překladatel, tvůrce románů, že mu Rozhledy v ročníku 1895 uveřejnily povídku *Jizera* či v roce 1896 v nich publikoval studii *Mikoláš Aleš*. Šlejhar je zobrazen jako svérázný talent, svým líčením zla a hrůzy tak lišící se od naší průměrné beletrie. Jménem není uvedeno žádné

⁴⁹³ KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří. *Vzpomínky*. V Praze: Thyrsus, 1994, s. 140.

⁴⁹⁴ KREJČÍ, František Václav. *Deset let mladé literatury*, Rozhledy XII, 1901, s. 169.

⁴⁹⁵ KREJČÍ, František Václav. *Deset let mladé literatury*, Rozhledy XII, 1901, s. 7.

⁴⁹⁶ KREJČÍ, František Václav. *Konec století*. V Praze: Československý spisovatel, 1989, s. 263.

jeho dílo, přestože v Rozhledech na pokračování vycházely povídky Jurn se vrátil (roku 1895) a Skvrna (1896). Václav Choc psal v roce 1895 pro Rozhledy texty o právu: Dnešní stadium českého státu, Slovo o české politice státoprávní, v roce 1896 Po národohospodářském sjezdu, Státoprávní úvahy, tudíž spolupracoval s Krejčím jako hlavním redaktorem. Jan Třebický je označen pouze jako překladatel Paní Bovaryové, přestože byl pro literární dění velmi důležitý jeho překlad Zolova Germinalu. Krejčí se o tomto díle i překladu v Konci století zmiňuje, ale neuvádí, že ho přeložil Jan Třebický. Soukup byl členem dělnického hnutí a měl na starosti Sociální hlídku Rozhledů.

Naopak velmi podrobně se Krejčí v Konci století zabýval Kvapilem, Svobodou, Svobodovou.

7.1 Jak jsou hodnocena 90. léta 19. století jako celek očima jejích aktérů?

Arnošt Procházka vnímal dění následovně: „*Zbyly jenom vady, omyly, poklesky. ... Literární revoluce vyšla téměř na plano, česká moderna učinila bankrot dříve, než mohla mít vůbec nějaký význam a vliv...*“⁴⁹⁷ S jeho slovy by zřejmě na začátku 20. století souhlasil i František Václav Krejčí, ale v Konci století dokazuje, že snažení České moderny a celé generace nebylo marné: „*Během let devadesátých dochází však k důležitému obratu v samé duši národa. Nejvýbojnější silou je tu mladá literární generace. Vzala si za úkol vyrovnati náš duševní život se stavem moderní kultury v Evropě a přinést do naší literatury nové tvůrčí síly. Tento úkol je koncem století splněn.*“⁴⁹⁸ Krejčí se sám považuje za velmi důležitého při tvorbě tohoto procesu, neboť nás v Konci století upozorňuje, že do češtiny přeložil klíčové filozofické dílo Tak mluvil Zarathuštra nebo román Salambo.⁴⁹⁹ O svých dalších překladech mlčí.

⁴⁹⁷ PROCHÁZKA, Arnošt. Polemiky. Praha: K. Neumannová, 1913. s. 45. Dostupné také z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:7e64efa0-68df-11e8-943b-5ef3fc9ae867>

⁴⁹⁸ KREJČÍ, František Václav. *Konec století*. V Praze: Československý spisovatel, 1989, s. 329.

⁴⁹⁹ KREJČÍ, František Václav. *Konec století*. V Praze: Československý spisovatel, 1989, s. 267.

Karáskova vzpomínková kniha je oslavou časopisu *Moderní revue*, sepsanými portréty jednotlivých událostí i osobností, které můžeme vzhledem k množství poskytnutých detailů považovat za celkem objektivní. Deset let mladé české literatury F. V. Krejčího je zhořklou výpovědí přímého účastníka dění 90. let 19. století. Od znechucení přechází v pozitivní hodnocení všech snah České moderny v Konci století. Zde vypráví životní příběh kritika a publicisty, jeho úspěchy i strasti, stylizuje se do člověka zajímavějšího se o sociální dění, o otázky dělnictva, snaží se jako politik ukázat v co nejlepším světle.

7.2 Kdo mohl za zánik České moderny?

Dle Karáskových slov bychom mohli označit jako hlavního viníka Viléma Mrštíka: „*Manifest České moderny vyšel v říjnu 1895 a v dubnu 1896 zatloukal Vilém Mrštík poslední hřebík do rakve České moderny.*“⁵⁰⁰ Krejčí vnímal jako hlavního viníka Šaldu coby konfliktní osobnost a zároveň jako cíl Zaslána Jana Třebického.⁵⁰¹

Kdo ještě nebyl zcela přesvědčen o České moderně? Od Karáska se dozvídáme o negativním postoji J. K. Šlejhara k textu, který podepsal. Karásek s radostí citoval údajný výrok J. K. Šlejhara („*donuceného k podpisu Pelclem*“), že manifest je „*pustým žvástem*“.⁵⁰² Pokud srovnáme tento výrok s často v literatuře citovaným korespondenčním lístkem, který Šlejhar zaslal 19. 10. 1895 a v němž píše: „*Souhlasím úplně s prohlášením Moderny. Rád chci jíti všady s Vámi ... chci psáti více a pravidelně – posloužiti dle svých sil a přesvědčení Vašemu směru.*“⁵⁰³, docházíme k rozporuplnému závěru. Pro nás by měl mít větší váhu lístek zachovaný v Památníku národního písemnictví než pouhé svědectví zaujatého pozorovatele. Logicky bychom se tedy měli přiklonit k materiálně podloženému důkazu, avšak přečteme-li si Šlejharův dopis napsaný o rok později, měli bychom více věřit Karáskovi. Klademe si otázku, zda lístek nebyl pouhou formalitou a snahou zajistit si dobré vztahy s *Rozhledy* jako zdrojem příjmů a s Macharem, který mohl také prostřednictvím svých kontaktů zajistit práci. V roce 1896 se v dopise projevilo, že Šlejhar měl dost starostí s opravou a vedením statku,

⁵⁰⁰ KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří. *Vzpomínky*. V Praze: Thyrusus, 1994, s. 142.

⁵⁰¹ KREJČÍ, František Václav. *Konec století*. V Praze: Československý spisovatel, 1989, s. 289.

⁵⁰² KARÁSEK ZE LVOVIC, Jiří. *Vzpomínky*. V Praze: Thyrusus, 1994, s. 139.

⁵⁰³ Korespondenční lístek – J. K. Šlejhar J. S. Macharovi, fond J. S. Machar LA PNP

než aby se chtěl zabývat takovými malichernostmi, jako byly literární boje týkající se České moderny. Tyto rozbroje už vůbec nesledoval a neměl o ně zájem.

Ve skutečnosti se osobní antipatie mezi jednotlivými signatáři objevovaly již během podepisování, kdy údajně Šalda tvrdil, že text nepodepíše vedle těch, kteří mu nebyli ochotni pomoci při Šimáčkově aféře.

Velmi brzy po podepsání manifestu se začaly v seskupení projevovat trhliny ve formě názorových rozdílů a ústupků od prohlášení. Sice nejprve všechny ve skupině stvořené manifestem spojovala politika, ale již v říjnu 1895 ji Krejčí vnímal jako hlavní problém nestability. V utvoření pevnějšího literárního seskupení bránilo, že čtyři hlavní umělci – Machar, Mrštík, Šlejhar a Březina nebydleli v Praze. Krejčí si původně představoval uskupení schopné konkurovat vydavatelskému družstvu Máj. Chtěl mít nakladatelství a „*vrhnout do světa několik smělých knih a propagovat i mladé autory.*“⁵⁰⁴

V prosinci 1895 se Krejčí vyjádřil, že „*dva měsíce existovala Moderna, já se nyní považuji za prosta všech závazků, kolektivně nedobudeme ničeho.*“⁵⁰⁵ Na konci roku se začali projevovat členové České moderny jako silné individuality a každý již šel svou vlastní cestou.

Největší bouři ve skupině kolem manifestu však vyvolal J. Třebický svým fejetonem Zasláno v Kronice Rozhledů, neboť odvolal boje mladých, vinil je z rozeštvání českého veřejného života a žádal větší osobní shovívavost k zástupcům staré generace, proti níž zprvu vystoupil. Třebický článek nepsal pouze za sebe, ale odvolával se i na ostatní, což Šaldu velmi pobouřilo a ihned Macharovi napsal, že za ně „*odvolávají jiní, bez Tvého vědomí.*“⁵⁰⁶ Šalda se kvůli tomu rozhodl z České moderny vystoupit. „*Bud' to je v Moderně Pelcl a Třebický a pak tam nejsem já, nebo na opak. Stydím se za to, že jsem vedle nich postavil svůj podpis.*“⁵⁰⁷ Třebický a Pelcl Šaldovými slovy „*zničili a zabili Modernu.*“⁵⁰⁸ Machar na vzniklou situaci reagoval vytvořením protestu uveřejněném pod názvem Zasláno. K Zaslánu se mimo autora připojili pouze Šalda, Sova a Vilém Mrštík. Původně chtěli text publikovat v Čase, Nivě i Literárních listech, ale nakonec ho otiskl pouze Jan Herben v Čase.⁵⁰⁹

⁵⁰⁴ F. V. Krejčí J. S. Macharovi říjen 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

⁵⁰⁵ F. V. Krejčí J. S. Macharovi 20. 12. 1895, fond J. S. Machar, LA PNP.

⁵⁰⁶ F. X. Šalda J. S. Macharovi 6. 4. 1896, fond J. S. Machar, LA PNP.

⁵⁰⁷ F. X. Šalda J. S. Macharovi 6. 4. 1896, fond J. S. Machar, LA PNP.

⁵⁰⁸ Tamtéž.

⁵⁰⁹ MACHAR J. S. a dal: *Zasláno*, Čas 10, 1896, č. 16, s. 254.

V dubnu 1896 se Machar svěřil se svým názorem na Rozhledy: „*Rozhledy vyvedly něco, co si líbit nesmíme dát. A věř mi, kdybych měl psát jen pro šuple svého stolku, udělám to, ale před takovou nějakou diplomací hlavy neskloním.*“⁵¹⁰ K Zaslánu Machar chtěl připojit ještě i podpis F. V. Krejčího,⁵¹¹ ale Krejčí zůstal na straně Rozhledů. Domníval se, že by ještě bylo možné Českou modernu zachránit, kdyby Machar, Šalda a Sova nebrali Pelclův text tak vážně. Distanec k Třebického textu se projevil ihned v prvních větách: „*Odmítám rozhodně domnění, jakoby poslední „Kronika“ pana Třebického v Rozhledech byla pokáním celého časopisu a jakousi Canossou České Moderny před triumfujícími obličejí starých /.../ My, kteří jsme v Rozhledech kritisovali, bojovali, útočili, se bránili, byli jsme si vždy vědomi dosahu a významu svých slov a dnes neodvoláme z nich ani litery. /.../ Osoby, věci a zásady, proti kterým jsme stáli, jsou tu dosud nezměněny – nevidíme ani nejmenší důvod k metamorfosám a zpovědím.*“⁵¹² Machar tak znovu Šaldu zapojil do boje za jejich společné ideály, i když jim to oběma způsobilo potíže a ani jeden z nich již nemohl počítat s Rozhledy jako časopisem vhodným pro své literární práce.

V dubnu 1896 Pelcl vyhrožoval Macharovi, že bude proti němu bojovat Šaldovými zbraněmi a označí ho za udavače již z dob školních let a za kariéristu jdoucího přes mrtvoly.⁵¹³ Kvůli neshodám Pelcl zastavil Macharovi publikování Božích bojovníků v Rozhledech, ale v dopise⁵¹⁴ napsal, že mu zmíněný pamflet způsobil mravní újmu a uvedl jiné příčiny.

Šalda se do polemik zapojil *Odpovědí p. F. V. Krejčímu na list ze 7. čísla brněnské Nivy*. Hájil se proti nařčení, že úmyslně přestoupil z Rozhledů do Nové doby, a Krejčímu připomněl, že „*ne já zradil Modernu, ale Vy, pp. Pelcl a Třebický, kteří jste ji patrně pokládali za reklamní plakát... Individualista není sobec (egoista), individualista, co chce pro sebe, chce stejně pro jiné. Jsem aristokrat, chci jím být, ale to znamená mj.: chci, aby všichni lidé povznesli se a vychovali se na mě tuhou sebekázní osobní.*“⁵¹⁵

⁵¹⁰ Opis dopisu J. S. Machar Antonínu Sovovi 16. 4. 1896, fond Vavroušek Bohumil, LA PNP.

⁵¹¹ Tamtéž.

⁵¹² F. V. Krejčí J. S. Macharovi 16. 4. 1896, fond J. S. Machar, LA PNP.

⁵¹³ J. Pelcl J. S. Macharovi 22. 4. 1896, fond J. S. Machar, LA PNP.

⁵¹⁴ Tamtéž.

⁵¹⁵ ŠALDA, F. X. : *Odpověď p. F. V. Krejčímu na list ze 7. čísla brněnské „Nivy“*, Česká stráž, 7, 1896, č. 20, s. 6, 7.

Machar sice již tušil, že jsou v boji za Českou modernu se Šaldou a Sovou osamoceni, ale stále doufal ve vzkříšení a povzbuzoval Šaldu slovy: „*Moderna! Kolik je nás? Ale my ji oživíme k životu čestnému.*“⁵¹⁶

Česká moderna se sice pomalu rozpadala, přesto ale nepřestávali Machar se Šaldou bojovat za její ideály a prosazovat je v různých polemikách i s jejími bývalými členy. Se zánikem literárního „seskupení“ opustili mladí autoři stránky *Rozhledů*, které tak přestaly být významnou tribunou českého literárního života.

Z dopisu ze dne 12. 5. 1896 vyplývá, že „Českou modernu“ zradil i Antonín Sova, když se přestal polemik účastnit. To pak „napravil“ několika útoky na Karáska ze Lvovic. Machar se Šaldou tak načas zůstali ve svém boji zcela osamoceni, což je pravděpodobně velmi sblížilo. Šalda snad i proto velmi kladně oceňoval Macharovy verše přímo reagující na aktuální situaci.

V červnu 1896 se u Machara projevilo velké rozhořčení a nechuť, ale zároveň ještě větší bojovnost, kterou vyprovokovalo domnění, že jeho a Šaldovy ideály manifestu nebral nikdo vážně. „*Ale nejvíc mě zlobí, že teď kdeký trhan literární i politický od toho Karla Tůmy v Šípech až k tomu Procházkovi v Moderní revue dělá nad naším přítomným bojem odpuzující gesto, plivá na nás a sám se napařuje, jaký on je chlapík a gentleman! Bude nutno vzít hůl na ty lumpy a zrovna na ně. Nám tahle očista slouží ke cti, to nepovedla žádná generace v Čechách...*“⁵¹⁷ Machar se stále cítil být pověřen vznešeným úkolem obrody české literatury, i když ostatní bývalí přátelé z České moderny to již tak nevnímali a nechtěli se již rozvleklými polemikami dále zabývat poté, co poznali, že stejně není možné dobrat se nějakého konstruktivního stanoviska. Machar však stále povzbuzoval Šaldu slovy: „*Naše doba přijde a triumfovat budeme my. To je má víra. Nemyslím to literárně, chraň bůh, ale jako člověk a člen té generace...*“⁵¹⁸

Nastala doba F. X. Šaldy a J. S. Machara? Oba se stali velmi populárními, Macharovy knihy byly vydávány ve velkých nákladech. F. X. Šalda je stále i dnes uznávanou kritickou autoritou.

⁵¹⁶ J. S. Machar F. X. Šaldovi 19. 5. 1896, fond F. X. Šalda, LA PNP.

⁵¹⁷ J. S. Machar F. X. Šaldovi 11. 6. 1896, fond F. X. Šalda, LA PNP.

⁵¹⁸ Tamtéž.

Závěr

Práce Polemiky vedoucí ke vzniku a poté zániku České moderny přináší nejnovější historické bádání na téma společensko-literární situace v období konce 19. století a opravdu striktně se zaměřuje na autory a jejich díla.

Po prostudování pramenů musíme souhlasit s Petrem Zajacem, že v polemikách 90. let 19. století šlo nastupující generaci především o to, kdo bude vnímán jako otec moderní literatury. Cílem polemických bojů vedoucích ke vzniku České moderny bylo zničení starých autorit, rozbití jejich aureoly a pošlapání původní vědecké či literární profesionality.

Kdo stál v cestě těm, kteří se roku 1895 chtěli postavit do čela literárního, kulturního i feministického hnutí? Byl to všemi uznávaný básník, dramatik, překladatel, adept Nobelovy ceny, člen Akademie, ochránce a vzor mnohých mladých literátů Jaroslav Vrchlický. Koho nepřesvědčilo jeho nešťastné vystoupení v Hálkově aféře, toho od něj odrazovaly Šaldovy rozборы jeho básní a zcela úmyslné znehodnocení překladu Květů zla, přestože je tato translace v současnosti považována za poměrně povedenou. Eliška Krásnohorská, uznávaná kritička, básnířka, libretistka a představitelka ženského hnutí u nás, se stala druhým terčem útoků. Machar ji napadal v Hálkově aféře, Šalda ji označil jako druhořadou básnířku a varoval před jejím pojetím feminismu ve svých studiích.

Musíme tedy uznat, že komentáře dění Hálkovy aféry, které můžeme nalézt jak v Humoristických listech, tak Šípech, odhalovaly Macharův skutečný záměr – zaútočit na Vrchlického prostřednictvím Vítězslava Háška.

Díky kapitole *Myšlenky manifestu v dílech jeho signatářů* přinášíme nový inovativní vhled do studia textu České moderny. Prostřednictvím konkrétních uměleckých ukázek odhalujeme, jak jsou obecně formulované teze manifestu zakomponovány v jednotlivých dílech. Náš zájem je soustředěn na všechny literáty, kteří pod prohlášení uvedli svůj podpis. Zabývali jsme se sbírkami básní J. S. Machara, A. Sovy, O. Březiny i F. X. Šaldy naplněnými vzdorem vůči povrchní a maloměšťácké společnosti, povídkami ukazujícími lidské zlo a utrpení nevinných bytostí, jak je zobrazuje J. K. Šlejhara, ale i povídkovými soubory V. Mrštíka či F. X. Šaldy, které odhalují postoj mužů k ženám, sociálními romány V. Mrštíka, A. Sovy a pobuřujícími dramaty bratří Mrštíků, kteří ukazují ženu jako bytost, jež se buď snaží být nezávislá na svém muži, ale tak se dostává do řečí ostatních, nebo jako tu, již okolnosti donutí se svému nešťastnému osudu vzepřít.

Při tvůrčích činnostech se projevuje osobnost autora, a tak velmi záleželo na konkrétních zájmech literáta, o kterou programovou myšlenku projevil ve svém díle největší zájem. Pro Machara jako přítele T. G. Masaryka byla v centru jeho pozornosti politika, konkrétně kritika mladočeské strany. Centrem zájmu Otokara Březiny byl únik k mystice, a tak slova České moderny naplňoval svým jedinečným stylem básnického tvoření.

Téměř všichni uvedení autoři se snažili vypořádat s tezí, jejímž duchovním otcem byl zřejmě T. G. Masaryk a která žádá pro ženy přístup do sociálního a kulturního života. J. S. Machar se této myšlenky zhostil tak, že odhalil negativní stereotypy, avšak A. Sova se opravdu pokusil o vytvoření vzoru, který by osamostatňující se ženy mohly následovat.

Jelikož je významná část textu České moderny věnována kritice jako literárně-vědní disciplíně, porovnali jsme pohledy F. X. Šaldy a F. V. Krejčího na tyto otázky. Přestože měli často odlišné názory, jejich cíl byl společný: povznést kritiku na činnost tvůrčí. Sám Krejčí uznával, že jednoznačnou autoritou celé generace se stal F. X. Šalda, tvůrce esejů oceňovaných pro svůj poetický jazyk.

Na začátku jsme si položili otázku, zda se myšlenky manifestu staly integrovanou součástí literárních děl jeho signatářů. Jako jediný, kdo se k České moderně přihlásil přímo v literárním díle, byl Antonín Sova.

Jak vnímal teze České moderny její tvůrce? J. S. Machar sice v polemikách, či v politickém pamfletu Boží bojovníci kázal svobodu projevu, avšak pokud šlo o literární protivníky, ti měli mlčet a nezostuzovat jeho osobu (např. Šípy či Humoristické listy). Nezodpovězenou otázkou zůstává, zda se v tomto případě nejednalo o maloměšťácké pokrytectví právě jím pranýřované v *Confiteorech*, sbírce 1893-1896 i *Satiriconu*? Přestože se v manifestu hlásil k emancipaci, rázně vystupoval proti jejím dvěma představitelkám, jak Elišce Krásnohorské, tak Boženě Vikové-Kunětické.

Nesmíme opomenout ani soulad myšlenek České moderny s texty, které byly v časopise *Rozhledy* publikovány v letech 1894-1896.

Domníváme se, že na základě nově předložených skutečností obohacujeme tematiku rozboru manifestu České moderny, která se mohla jevit jakožto definitivní, ovšem ve svém důsledku zůstává i nadále otevřenou, jelikož daná problematika bude i nadále svou šíří oslovovat potenciální badatele.

Seznam použitých informačních zdrojů

I. Prameny

A Korespondence

Fond Jan Herben, Korespondence přijatá od Machara Josefa Svatopluka z let 1894-1908, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Fond Josef Svatopluk Machar, Korespondence přijatá od: Gustava Dubského, Jana Herbena, Václava Choce, Eduarda Koernera, Františka Václava Krejčího, Tomáš G. Masaryka, Viléma Mrštíka, Josefa Pelcla, Františka Pečinky, Františka X. Šaldy, Josefa K. Šlejhara, Jaroslava Vrchlického, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Fond Josef Svatopluk Machar, Regionální muzeum Kolín

Fond Alois a Vilém Mrštíkovi: Korespondence přijatá od J. S. Machara, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Fond František Pečinka, Korespondence přijatá od Josefa Svatopluka Machara, Městské muzeum Nový Bydžov

Fond Josef Pelcl, Korespondence přijatá od Machara Josefa Svatopluka, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Fond F. X. Šalda, Korespondence přijatá od Machara Josefa Svatopluka, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Fond J. K. Šlejhara, Korespondence přijatá od Machara Josefa Svatopluka, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Fond Bohumil Vavroušek, Korespondence: Machar Josef Svatopluk Josefu Václavu Sládkovi z let 1889-1891, Korespondence: Machar Josef Svatopluk Antonínu Sovovi z let 1893-1897, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Fond Jaroslav Vrchlický, Korespondence přijatá od Machara Josefa Svatopluka, Elišky Krásnohorské, Literární archiv Památníku národního písemnictví

Vydaná korespondence:

Otokar Březina: Korespondence I, sebral a uspořádal Petr Holman, Host, Brno 2004

Otokar Březina: Korespondence II, sebral a uspořádal Petr Holman, Host, Brno 2004

Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar, svazek I, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2017

Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar, svazek II., Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2019

B Literární a polemické texty

+8 : Z české moderny, Vlast', r. 12, 1895-1896, č. 6 – březen, s. 609-611

Almanach secese, S. K. Neumann, Praha 1896

Březina Otokar: Hudba pramenů a jiné eseje, Odeon, Praha 1989

Březina Otokar: Ruce, Hugo Kosterka, Praha 1908

Březina Otokar: Stavitelé chrámu, Moderní revue, Praha 1899

Březina Otokar: Svítání na západě, Moderní revue, Praha 1896

Březina Otokar: Tajemné dálky, Moderní revue, Praha 1895

Březina Otokar: Větry od pólů, Moderní revue, Praha 1897

Česká moderna, Čas, r. 9, č. 43, 26. 10. 1895, s. 675-677.

Česká moderna, Česká stráž, r. 6, č. 44, 2. 11. 1895, s. 1-2.

Česká moderna, Niva, r. 6, č. 1, 1. 11. 1895, s. 27-28

Česká moderna, Vlast', r. 12, 1895-1896, č. 4 – leden 1896, s. 412

Čin – či – česká Moderna, Šípy, r. VIII, č. 46, 2. 11. 1895, s. 2

Goll Jaroslav: Zasláno, Národní listy, 27. 10. 1894, r. 34, č. 297, s. 6.

Herben, Jan: Kniha vzpomínek. Družstevní práce, Praha 1936

Herben Jan: Literární revoluce proti literárnímu jezovitství, Čas 24. 11. 1894, r. 8, č. 47, s. 739-744

Herben Jan. Zvláštní psychologie a zvláštní ethika, Čas 9, 1895, s. 371-373

Holeček, František: K prohlášení „České moderny“, Nový život, r. 1, č. 1, s. 20-21.

Humoristické listy, ročníky 1894 – 1896

Karásek Jiří: Impressionisté a ironikové, H. Kosterka, Praha 1903

Karásek, Jiří. K naší literární revoluci, Moderní revue, roč. 1, č. 3, prosinec 1894, s. 49-60

Karásek Jiří: Vzpomínky, Praha, Thyrusus, 1994

Karásek Jiří: Zasláno: Lumír, Literární listy, ročník XIV, číslo 14, 1. 7. 1893, s. 249-251

Karáskův dopis Nivě, Niva, r. 6, č. 2, 1. 12. 1895, s. 62-63

Krásnohorská Eliška: Vítězslav Hálek. Kritika o kritice, Osvěta, r. 24, 1894, č. 12, s. 1122-1130.

Krejčí, František Václav: Hermann Bahr, Rozhledy: revue umělecká, politická a sociální, Praha, 1896-1897, č. 3. s. 98. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:590ef010-b12e-11e3-a597-5ef3fc9bb22f>

Krejčí František Václav: Deset let mladé české literatury, J. Pelcl, Praha 1901

Krejčí František Václav: Mladá kritika, Literární listy, r. 17, č. 1, 19. 11. 1895, s. 1-2; č. 2, 1. 12. 1896, s. 25-26.

Krejčí František Václav: Konec století, Československý spisovatel, Praha 1994

Literární revoluce I., Národní listy, 4. 11. 1894, r. 34, č. 305, s. 4.

Literární revoluce II., Národní listy 6. 11. 1894, č. 307, s. 4.

Literární revoluce III., Národní listy 9. 11. 1894, č. 310, s. 4

Literární revoluce IV., Národní listy 10. 11. 1894, r. 34, č. 311, s. 3.

Literární revoluce V., Národní listy 11. 11. 1894, r. 34, I. příloha Nedělních listů k č.312, s. 13.

Machar Josef Svatopluk: 1893-1896, F. Šimáček, 1. vydání, Praha 1897

Machar Josef Svatopluk: Barbaři, 5. vydání, Aventinum, Praha 1932

Machar Josef Svatopluk: Básně; 1. vydání, uspořádal Vilém Závada; Československý spisovatel; Praha 1954

Machar Josef Svatopluk: Boží bojovníci, nákladem časopisu Čas, 1. vydání, Praha „2215“-1896

- Machar Josef Svatopluk: Confiteory, 5. vydání, F. Šimáček, Praha 1919
- Machar, J. S. a dal. : Česká Moderna in Rozhledy, roč. V, Praha 1896, č. 1, s. 1- 4
- Machar Josef Svatopluk: Česká žena, Ženská revue, Brno, 1909
- Machar Josef Svatopluk: Čtyři knihy sonetů a jiné básně, uspořádal Štorek Břetislav, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1959
- Machar Josef Svatopluk: Golghata; 2. vydání; F. Šimáček, Praha 1904
- Machar Josef Svatopluk: Jed z Judey, 1905-1906, 7. vydání, Šolc a Šimáček, Praha *nedatováno*
- Machar Josef Svatopluk: Knihy feuilletonů, I. díl (1888-1896) nákladem časopisu Čas, Praha 1901
- Machar Josef Svatopluk: Knihy feuilletonů, II. díl (1896-1900) nákladem časopisu Čas, Praha 1901
- Machar Josef Svatopluk: Konfese literáta, Československý spisovatel, editor B. Svozil, 5. vydání, Praha 1984
- Machar Josef Svatopluk: Magdalena, nákladem F. Šimáčka, Praha 1919.
- Machar Josef Svatopluk: Na okraj dnů, 1. vydání, Vesmír, Praha 1935
- Machar, J. S: Pravdy znak, uspoř. Bohumil Svozil, Československý spisovatel, Praha 1982
- Machar Josef Svatopluk: Při sklence vína, Aventinum, Praha 1928
- Machar Josef Svatopluk: Řím, 11. vydání, Aventinum, Praha 1928
- Machar Josef Svatopluk: Tristium Praga, Aventinum, Praha 1926
- Machar Josef Svatopluk: Tristium Vindobona; F.Šimáček; Praha 1893
- Machar Josef Svatopluk : Tristium Vindobona 1-20, k vydání připravili Milada Chlíbačová a Zdeněk Pešat, Mladá fronta, Praha 1958
- Machar Josef Svatopluk: Třicet roků, Gustav Dubský, Praha 1919
- Machar Josef Svatopluk: V poledne, nakl. Dubský Praha 1921

Machar Josef Svatopluk: V záři helénského slunce, 1905-1906, 5. vydání, nakl. F. Šimáček, Praha 1919

Machar Josef Svatopluk: Vítězslav Hálek, Naše doba 20. 10. 1894, 2. r, 1. č., s. 3-15

Machar Josef Svatopluk: Zapomínání a zapomenutí, Aventinum, Praha 1924

Machar Josef Svatopluk a dal: Zasláno, Čas, ročník X, číslo 16, 18. 4. 1896, s. 254

Machar Josef Svatopluk: Zde by měly kvést růže, F. Šimáček, 20. vydání, Praha 1919

Ein Manifest der czechischen Moderne, Zeit, 9. 11. 1895, s. 58-59

Mrštík Vilém: Bavlnkovy ženy a jiné povídky, J. Otto, Praha 1897

Mrštík Vilém: Maryša, Fortuna Libri, Praha 2018

Mrštík Vilém: Moje sny: Pia Desideria: epištoly, úvahy, essaye, studie, články, kritiky, polemiky i s pamflety, Máj, Praha, 1902-1903

Mrštík Vilém: Paní Urbanová, Vilém Mrštík, Praha 1889

Mrštík Vilém: Pohádka máje, Československý spisovatel, Praha 1979

Mrštík Vilém: Santa Lucia, J. Otto, Praha 1921

Mrštík Vilém: Zumři, Vyšehrad, 3. vydání, 1. kritické, Praha 1950

Národní listy, č. 306, 5. 11. 1895, s. 3

Procházka, Arnošt. Polemiky, K. Neumannová, Praha 1913

Procházka Arnošt: Glosa k České moderně, Moderní revue, 1895/1896, sv. 3, s. 25-26.

Procházka, Arnošt: Kapitola z pathologie českého života dnešku: K našim posledním bojům literárním a Literární revoluce, Literární listy, roč. 16, č. 2, 16. 12. 1894, s. 27-33

Rozhledy – ročníky 1893-1896

Rozhledy časopisecké, Naše doba, r. 3, č. 2, 10. 11. 1895, s. 176-177.

Rozhledy časopisecké, Studentský sborník strany neodvislé, rok 1895, č. 5, s. 86

Rozhledy politické, Naše doba, r. 3, č. 2, 10. 11. 1895, s. 154

Sova Antonín: Realistické sloky in Antonín SOVA. Lyrické básně mladosti. Melantrich, Praha 1938. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:4f0d70d0-94b1-11e3-a880-5ef3fc9ae867>

Sova Antonín: Ivův román, Praha: Hejda & Tuček, [190-]. s. [1a]. Dostupné také z <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:088a5b80-2f6e-11e3-b79f-5ef3fc9bb22f>

Sova Antonín: Vybouřené smutky, Moderní revue, Praha 1897

Sova Antonín: Zlomená duše, Antonín Sova, Praha 1896

Sursum : Bilance z Hálkovské aféry, Naše doba, 2. roč., č. 2, rubrika Rozhledy časopisecké, s. 364-366

Sursum: Rozhledy časopisecké, Naše doba, r. 3, č. 2, 10. 11. 1895, s. 177

Šalda František Xaver: Analýsa, Kmen, Praha 1946

Šalda František Xaver: Básně, ed. Z. Trochová a M. Otruba, Torst, Praha 1997

Šalda František Xaver: Duše a dílo, Česká grafická akciová společnost Unie, Praha 1913

Šalda František Xaver: Dva básníci, knižně in Kritické projevy, díl 12.(1922-1924); 1.vydání, Československý spisovatel; Praha 1959, s. 211-218

Šalda František Xaver: Dva básnické osudy české, knižně in Šaldův zápisník, VI. svazek, 1933-1934, fotoreprint 1. vydání, Československý spisovatel, Praha 1993, s. 262-275

Šalda František Xaver: Kritické projevy 1.(1892-1893), Melantrich, Praha leden 1949

Šalda František Xaver: Kritické projevy 3.(1896-1897), Melantrich; Praha září 1950; s. 98, 99

Šalda František Xaver: Kritické projevy 5.(1901-1904), Melantrich; Praha 1951; s. 52, 53

Šalda František Xaver: Kritické projevy, díl 6.(1905-1907), Melantrich; Praha 1951, s. 230, 262-264

Šalda František Xaver: Kritické projevy, díl 7.(1908-1909), Československý spisovatel, Praha 1953

Šalda František Xaver: Kritické projevy, díl 8.(1910-1911), Československý spisovatel, Praha 1953

Šalda František Xaver: Kritické projevy, díl 9.(1912-1915), Československý spisovatel; Praha 1954; s. 218, 223, 296, 298, 299, 302, 327, 328

Šalda František Xaver: Kritické projevy, díl 10.(1917-1918), Československý spisovatel; Praha 1957; s. 270, 373,421,484

Šalda František Xaver: Kritické projevy, díl 11.(1919-1921), Československý spisovatel; Praha 1959; s. 19, 158-160

Šalda František Xaver: Kritické projevy, díl 12.(1922-1924), Československý spisovatel; Praha - 1959, s. 290

Šalda František Xaver: Kritické projevy, díl 13.(1925-1928); Československý spisovatel; Praha - 1963; s. 102,103

Šalda František Xaver: J. S. Machar - Boží bojovníci, knižně in Šalda, F. X. : Kritické projevy , díl 3., 1896-1897, Melantrich, Praha září 1950, s. 210-214

Šalda, F. X.: J. S. Machar: Tristium Vindobona in Kritické projevy, díl 2.(1894-1895); Melantrich; Praha duben 1950; s. 115-120

Šalda František Xaver: Moderní poezie historická, Čas 10, 1896, č. 48 , 28.11.1896, s. 756-760

Šalda František Xaver: Moderní poezie historická, Literární listy XVIII, č. 4 18.12.1896, s. 68-77

Šalda František Xaver: Moderní poezie historická, knižně in Šalda, F. X. : Kritické projevy, díl 3.(1896-1897), Melantrich; Praha 1950; s. 107-131

Šalda František Xaver: Můj odchod z Volných směrů knižně in F. X. Šalda : Kritické projevy, díl 6., 1905-1907, Melantrich, Praha 1951, s. 272-276

Šalda František Xaver: Několik myšlenek na téma básník a politika in Šaldův zápisník, VI. - 1933-1934, Československý spisovatel, Praha 1993, s. 346 -361

Šalda František Xaver: Odpověď p. F. V. Krejčímu na list ze 7. čísla brněnské „Nivy“, Česká Stráž 16.5.1896, r.VII, č.20, s.6,7

Šalda František Xaver: Otázka redaktorská. Kritické myšlenky k aféře Šimáček-Šalda, přetištěno in Kritické projevy, díl 2, ed. Vodička F., Melantrich, Praha 1950, s. 349-357

Šalda František Xaver: Polemika s Jaroslavem Vrchlickým, Rozhledy 4, 1894, č. 2, s. 105-108

Šalda František Xaver: Tedy ještě můj odchod z Volných směrů knižně in F. X. Šalda: Kritické projevy, díl 6., 1905-1907, s. 276-278

Šalda František Xaver: Syntetism v novém umění, knižně in Šalda, F.X.: Kritické projevy, díl 1.(1892-1893); Melantrich; Praha - leden 1949, s. 11-54

Šalda František Xaver: Jaroslav Vrchlický: Poslední sonety samotáře, knižně in Šalda, F. X.: Kritické projevy, díl 3, 1896-1897, ed. K. Dvořák, Melantrich, Praha 1950, s. 132-143

Šalda František Xaver: Jaroslav Vrchlický: Písně poutníka, knižně in Šalda, F. X.: Kritické projevy, díl 3, 1896-1897, ed. K. Dvořák, Melantrich, Praha 1950, s. 90-106

Šalda, František X: Život ironický a jiné povídky, Otakar II, Olomouc 2000

Šípy – ročníky 1894 -1896

Šlejhar Josef Karel: Jumr se vrátil in Rozhledy, 1895, s. 513-518, 594-601, 657-668, 721-732

Šlejhar Josef Karel: Skvrna in Rozhledy, 1896, s. 511-515, 561-565, 633-644

Šlejhar Josef Karel: Dojmy z přírody a společnosti, Co život opomíjí, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002

Tobolka Zdeněk Václav: Česká moderna, Studentský sborník strany neodvislé, rok 1895, č. 6, s. 109-110

Vrchlický Jaroslav: K našim posledním bojům literárním, přetištěno in Lumír 13, 1894, č. 5, 10. 11. 1894, s. 58-60

Vyjasňuje se, Hlas národa, 3. 11. 1895, r. 1895, č. 304, s. 1

Zákrejs František: Nová světla, Osvěta, r. 24, 1894, č. 12, s. 1130-1144

II. Literatura

Baloun Pavel: Časopis Česká stráž a její profilující osobnosti, bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2011,

<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/73046/>

Bílek Petr A: : K Šaldovu pojetí „Tvorby“ v období „Zápisníku“ 1928-1937 in Zápisník o Šaldovi. K 127. výročí narození F. X. Šaldy 22. prosince 1994, Společnost F. X. Šaldy, Praha 1994

Bílek Petr A: Hledání jediné skutečnosti: mezi minulostí a budoucností

Borovička Michael a kol: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XII.a, Paseka, Praha a Litomyšl 2012

Brabec Jiří : Nové pohledy na F. X. Šaldu, Zápisník o Šaldovi. K 127. narození F. X. Šaldy 22. prosince 1994, Společnost F. X. Šaldy, Praha 1994, s.3-4

Brabec Jiří : Poezie na předělu doby, Nakladatelství Československé

akademie věd, Praha 1964

Brožová Věra: Mlčení kolem Sládkova Lumíra: Komunikační deficity lumírovské generace in ed. BLÁHOVÁ, K.: Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, V Praze: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2002, s. 298-306.

Buriánek František : Kritik F. X.Šalda, Československý spisovatel, Praha 1987

Buriánek František : František Xaver Šalda in Dějiny české literatury IV,

redig.Blažíček P. a kol., Victoria Publishing, Praha 1995, s. 96-109

Červenka Miroslav: Dějiny českého volného verše, Host, Brno 2001, s. 31

Čornej Petr : Historický horizont 1890-1896 in Česká literatura na předělu století, ed. Janáčková J. a Hrabáková J., H & H, 2. vydání, Jinočany 2001

Diviš.-Čištecký Jan. : Vojtěch Hořínek, Ottův slovník naučný, díl 11, J. Otto,

Praha 1897, s. 583, 584

Dolanská Nora: Novinář František Xaver Šalda, Edice Osobnosti české a slovenské žurnalistiky, Novinář, Praha 1987

Doubek Vratislav: *Moderna, realisté a Die Zeit*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2012

Filípec Josef: K jazyku a stylu Otokara Březiny, I., in *Naše řeč*, roč. 52 (1969), č. 1, s. 1 -22

Filípec Josef: K jazyku a stylu Otokara Březiny, II., in *Naše řeč*, roč. 52 (1969) č. 1, <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=8096>

Götz František: *F. X. Šalda, Společnost F. X. Šaldy*, Praha 1994

Haman Aleš a kol: *Vilém Mrštík od realismu k moderně. K 150. výročí narození*, Literární archiv, 45, Památník národního písemnictví v Praze, Praha 2013

Haman Aleš: *Nástin dějin české literární kritiky*, H&H, Jinočany 2000

Hayes Kathleen: *Images of Prostitute in Czech Fin de Siecle Literature*, *The Slavonic and East European Review*, vol. 75 (1998), No. 2, p. 234-258

Heczková Libuše. *Děti čistého živého* in *Dějiny nové moderny 1*, V Praze: Academia. 2010

Heczková Libuše: *Ornamenty revoluce* in *Dějiny nové moderny 1*, Academia, Praha 2010

Heczková Libuše: *Píšící Minervy*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2009

Holman Petr: *Březina v Moderní revue* in *Z času Moderní revue*, Literární archiv, č. 28, Památník národního písemnictví v Praze, Praha 1997

Janáčková Jaroslava: *F. V. Krejčí ve sporech o Vrchlického* in *Česká literatura*, roč. 46, č. 1, 1998, s. 24-29

Karásek Jiří ze Lvovic: *Impresionisté a ironikové*, H. Kosterka, Praha 1903

Karásek ze Lvovic, Jiří : J. S. Machar. *Přednáška k sedmdesátinám básníkovým v sále Slovanského ostrova 8. března 1934, Kroměříž 1934, neprodejný výtisk věnovaný A. Robotkovi*, Knihovna Pedagogické fakulty - sign. Dt 84

Kokešová Helena ed: *Politici, umělci a vědci ve veřejném prostoru na přelomu 19. a 20. století*, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd, Praha 2015

Kokešová Helena: Gustav Eim. Životopisná studie a edice korespondence, Karolinum, Praha 1999

Kostrbová Lucie: Mezi Prahou a Vídní, Academia, Praha 2011

Koriteská Pavla: Humoristický časopis Švanda dudák. rigorózní práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2008

Krejčí František Václav: Hermann Bahr in Rozhledy: revue umělecká, politická a sociální. Praha: [s.n.], 1896-1897(3). s. 98. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:590ef010-b12e-11e3-a597-5ef3fc9bb22f>

Kubíček Tomáš a Wiendl Jan: Moderna/ Moderny, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2013

Kudrnáč Jiří: Komentář in Šlejhar Josef Karel: Dojmy z přírody a společnosti, Co život opomíjí, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002

Kubíček Tomáš, Merhaut Luboš, Wiendl Jan ed.: „Na téma umění a život“ F. X. Šalda 1867-1937-2007, Host, Brno 2007

Loužil Jaromír: Z korespondence F. X. Šaldy, Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví, r. 3-4, Orbis, Praha 1969

Lukeš Jan: F. X. Šalda a Manifest České moderna in: Česká literatura na předělu století, ed. Janáčková J. a Hrabáková J., H & H, 2. vydání, Jinočany 2001

Macek Emanuel: F. X. Šalda in Šalda František Xaver : Z období zápisníku II., ed. E. Macek, Odeon, Praha 1988, s. 595-615

Máchal Jan: Boje o nové směry v české literatuře, náklad Jednoty českých filologů, Praha 1926

Marek Jaroslav: Česká moderní kultura, Mladá fronta, Praha 1998

Matoušová Lucie: Významové dominanty v díle Josefa Svatopluka Machara, Diplomová práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2004

Med Jaroslav: K zrodu České moderny in Slavia, r. 57 (1988), sešit 1, s. 15-21

Merhaut Luboš: Moderní revue in Lexikon české literatury. Osobnosti, díla,

institute, díl 3, svazek I., M-O, ed. Opelík Jiří, Academia, Praha 2000, s. 301-309

Merhaut Luboš: Periodika a polemika: aktualita a paměť (nad spory o Hálek) in Slovo a smysl, 2004, č. 2, elektronicky <http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/265>

Mocná Dagmar: „Miluji sen : Stůňu životem.“ Komunikace a izolace v korespondenci F. X. Šaldy a R. Svobodové in Bláhová K. a kol.: Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, KLP, Praha 2002, s. 326-336

Mokrejš Antonín: Duchovní svět F. X. Šaldy, Torst, Praha 1997

Mourková Jarmila: Růžena Svobodová, Melantrich, Praha 1975

Papoušek Vladimír a kol.: Dějiny nové moderny, 1. díl, Academia, Praha 2010

Papoušek Vladimír a kol.: Dějiny nové moderny, 2. díl, Academia, Praha 2014

Papoušek Vladimír a kol.: Dějiny nové moderny, 3. díl, Academia, Praha 2017

Papoušek Vladimír a kol.: Pokušení neviditelného. Myšlení moderny, Akropolis, Český Těšín 2019

Pečenkova Anety: Rozhledy a literární kritik F. V. Krejčí, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015, diplomová práce. Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/145433/?lang=en>

Pešat Zdeněk: Česká Moderna in V. Forst a kol. : Lexikon české literatury, A- G, I., Academia, Praha 1985, s. 479, 480

Pešat Zdeněk: Česká Moderna in Slavia, r. 57 (1988), sešit 1, s.-6-14

Pešat Zdeněk: J. S. Machar básník, Rozpravy Československé akademie věd, Řada společenských věd, ročník 69, sešit 6, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1959

Pešat Zdeněk: Josef Svatopluk Machar in Dějiny české literatury III, Brabec J. a kol., Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1961, s.505-526

Pešat Zdeněk: Josef Svatopluk Machar in Lexikon české literatury.

Osobnosti, díla, instituce, díl 3, svazek I., M-O, redig. Opelík Jiří,

Academia, Praha 2000, s. 50-54

Pešat Zdeněk: Josef Pelcl in Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, díl 3, svazek II., P-Ř, redig. Opelík Jiří, Academia, Praha 2000, s. 857-858

Pešat Zdeněk: Rozhledy in Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, díl 3, svazek II., P-Ř, redig. Opelík Jiří, Academia, Praha 2000, s. 1289-1293

Pešat Zdeněk: Z kapitol české programové kritiky. F. X. Šalda a Jaroslav Vrchlický, Česká literatura, ročník 46, rok 1998, č. 3, s. 229-235

Pynsent Robert B.: The Decadent Nation in Intellectuals and the future in the Habsburg monarchy 1890-1914, edited by László Péter + Robert B. Pynsent, Macmillan Press, London 1988

Pytlík Radko: Vilém Mrštík, Melantrich, Praha 1989

Pytlík Radko: Na přelomu století, Československý spisovatel, Praha 1988

Soldan Fedor: J. S. Machar, Melantrich, Praha 1974

Roubík František: Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863-1895, Česká akademie věd a umění, Praha 1936, s. 32, 136, 216.

Rutte Miroslav: Bojovník o zítřek (F. X. Šalda), Společnost F. X. Šaldy, Praha 1993

Růžička Jindřich: Ohlédnutí za životní a tvůrčí cestou F. V. Krejčího in Sborník k profilu osobnosti české kultury. Za F. V. Krejčím, 1867-1941, Městské muzeum Česká Třebová, Česká Třebová 2001

SCHORSKE, Carl E.: Politika a duše in SCHORSKE, Carl E.: Vídeň na přelomu století, V Brně 2000, Barrister&Principal, s. 23-44

Svoboda Ludvík: F. X. Šalda, Svobodné slovo, Praha 1967

Svozil Bohumil: Východiska a směřování poezie J. S. Machara in Machar, J. S. : Pravdy znak, uspoř. Bohumil Svozil, Československý spisovatel, Praha 1982

Sýkora Petr: Básník proti Hradu, Libri, Praha 2009

Šisler Petr: Naše doba in Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, díl 3, svazek I, M-O, redig. Opelík Jiří, Academia, Praha 2000, s. 415-421

Šmahelová Hana: Diskurzivní aspekty sporu mezi modernou a J. Vrchlickým, Opera literarum bohemicarum studentium et magistrorumque 1, Jaroslav Vrchlický a Josef Holeček (1853-2003). Sborník ke 150. výročí narození dvou protichůdců (památce prof. PhDr Alexandra Sticha CSc), Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Praha 2004, s. 36-44

Štědroňová Eva: Expresionistické směřování Josefa Karla Šlejhara in Štědroňová Eva: Hledání modernosti, Host, Brno 2016, s. 326-361

Štědroňová Eva: Hledání modernosti, Host, Brno 2016

Taxová Eva: Populární esejista F. V. Krejčí in Literární archiv 13/14/15, Památník národního písemnictví, Praha 1982, s. 51-67

Urbanec Jiří: Novoromantismus v české literatuře in Romantismus v české a polské literatuře. Sborník referátů ze stejnojmenné konference v Opavě 9.11.1999, red. L. Pavera, Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemistiky a knihovnictví, Opava 2000

Vodička Felix: Šalda básník, Otázka F. X. Šaldy 1945-1948, Zápisník o Šaldovi, číslo 10, Společnost F. X. Šaldy, Praha 2002

Vojáček Milan: Manifest České moderny. Jeho vznik, ohlas a spory o pojetí České moderny, které vedly k jejímu rozpadu, Časopis Národního muzea, 169, 1-2, 2000, s. 69- 95

Vojtěch Daniel: Vášně a ideál. Na křižovatkách moderny, Academia, Praha 2008

Vojvodík Josef a Topor Michal: Čtení o Otokaru Březinovi. Kritika a zjevení, Karolinum, Praha 2019

Vojvodík Josef: Imagines corporis. Tělo v české moderně a avantgardě, Host, Brno 2006

Zahradníková Marta: F. X. Šalda. K 130. výročí narození a 60. výročí úmrtí, Literární archiv, ročník 29/1997, Památník národního písemnictví, Praha 1997

Zajac Peter: Jaroslav Vrchlický, moderna a konec storočia. Česká literatura 6, 2002, ročník 50, s. 625-641

Zika Josef a Jiří Brabec: Antonín Sova, Československý spisovatel, Praha 1953

Zika Josef: F. X. Šalda, Antonín Sova - Dopisy, Academia, Praha 1967

Zizler Jiří, Pešat Zdeněk: Niva in Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, díl 3, svazek I., M-O, redig. Opelík Jiří, Academia, Praha 2000, s. 541-543

III. Elektronické zdroje

Biografický archiv <http://clo.ucl.cas.cz/>

<https://www.osobnostiregionu.cz/osoby/109-ladislav-cenek-jankele-1871-1896>

CEJPEK, Jiří: Zdeněk Václav Tobolka,

http://wwwold.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/Bull01_28.htm